

T.C.
NİĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRASYA ARAŞTIRMALARI ANA BİLİM DALI
AVRASYA ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

AFGANİSTAN - ÇİN İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Faridullah TALASH

Niğde
Haziran, 2016

T.C.
NIĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRASYA ARAŞTIRMALAR ANA BİLİM DALI
AVRASYA ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

AFGANİSTAN-ÇİN İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Faridullah TALASH

Danışman: Prof. Dr. Mustafa TALAS

Üye: Doç. Dr. Elvan YALÇINKAY

Üye: Yrd. Doç. Dr. Mustafa METE

Niğde

Temmuz, 2016

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum ‘*Afganistan- Çin İlişkileri*’ Başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiği ve çalışmanın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım 27 /07 /2016.

Faridullah TALASH

ÖN SÖZ

Savaş ve istikrasızlıktan etkilenen ve acı çeken Afganistan, çok uzun bir süredir, bölgesel ve uluslararası güçler için önemli stratejik konumu olarak dikkatine çekmiştir. Bu çalışmada, 1919'dan günümüze kadar, Afganistan İslam Cumhuriyeti ve Çin Halk Cumhuriyeti arasında çok boyutlu ilişkileri incelenmektedir. Bu meseledeki önem, yüksek lisans tezinde araştırılması üzerinde etkili oldu. Bu konuyla ilgili olarak, Türkiye'de çok boyutlu araştırmalara pek rastlanmamaktadır. Bundan dolayı, bu tez, Afganistan-Çin ilişkileri ile ilgili yararlı bilgiler sağlayacağı düşünülmüş ve çalışılmıştır. Yüksek lisans tezi olarak alınan bu araştırma, uzun zaman harcanarak ve süreli kaynakların araştırılması sonucunda ortaya konmuştur.

Bu tezi araştırmam ve yazmam esnasında, birçok insanın desteğini aldığımı ifade edebilirim. Öncelikle, danışmanım sayın Prof. Dr. Mustafa Talas'a onun çok önemli tavsiyeleri, rehberliği, sabır ve desteğinin yanı sıra bu süreç boyunca onun teşviki ve özgürce düşünmemi sağladığı için sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca, tezin konusunun tespiti ve araştırılması sürecinde, pek çok başka önemli yorumları, öneri, yönlendirme, kaynak temini desteği ve eleştirilerinden dolayı, sayın hocam Prof. Dr. Abduraşit Celil Qarluq'a çok teşekkür ediyorum. Yanı sıra başka bilim insanlarına da minnettarlığımı ifade etmek isterim. İlâve olarak, bu çalışma sürecinde mali destek sağladığı için aileme şükran duygularımı belirtmek istiyorum. Bunlardan başka, Niğde Üniversitesi yönetimine sorunlarımı iyi karşıladığı için teşekkür ediyorum. Bu çalışmanın teknik alanında bana yardımcı olan Muhammet Hanifi'ye teşekkür ediyorum

Niğde'de yüksek lisans çalışmalarım sırasında, yetenekli ve aydın arkadaşlar ile tanışma şansına sahip oldum onların misafirperverliği manevi destek olarak kendimi sanki ülkemde hissetmeme sebep oldu. Buradan bu hislerime neden olan dost ve arkadaşlarıma da teşekkürlerimi bildirmek istiyorum.

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ

AFGHANİSTAN-ÇİN İLİŞKİLERİ

Faridullah TALASH
Avrasya Araştırmaları Ana Bilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mustafa TALAS
Temmuz 2016, 86 sayfa

Afganistan, Güney Asya ve Orta Asya’da yer alan bir kara ülkesidir. Bölgenin stratejik konumu ve doğal kaynakların varlığı bölgeyi büyük güçler için gerekli ve vazgeçilemez kılmaktadır. Zaman zaman büyük güçlerin mücadelelerinin alanı olması sebebiyle, bölge halkı, bölgenin iç siyasi dinamikleri üzerinde ortaya çıkan istikrarsızlık ve güvensizlik durumlarından çokça acı çekmiştir. Afganistan birçok yabancı işgalciye ev sahipliği yapmıştır. Bu işgalciler, komşuları ile ilişkiler de dâhil olmak üzere, ülkenin iç ve dış siyasetini etkilenmiştir. Afganistan-Çin resmi diplomatik ilişkileri 1955 yılında başlamıştır. 1955 öncesi, iki ülke, bazı nedenlerden dolayı herhangi bir resmi ilişkiye sahip olamamıştır. İlişkilerin kurulmasından bu yana, her iki ülkede meydana gelen siyasi değişiklikler, ülkelerin politikalarının yönünü değiştirip ve iki ülke arasındaki ilişkileri etkilenmiştir.

Bu tezin amacı, Afganistan- Çin arasında; siyasi, ekonomik, ticari, kültürel ve askeri ilişkilerin tarihini ve doğasını incelemektir. Yansırı, 11 Eylül olayından önce ve sonra Afganistan’a karşı Çin’in politikasını ve Afgan Hükümeti ile Taliban arasında barış ve uzlaşma sürecinde Çin’in ılımlı rolünü vurgulamaktadır. Buna ek olarak, bu tezde iki ülke arasındaki ilişkilerin son on yılda nasıl geliştiği açıklanmaktadır. Ayrıca, Çin’in Afganistan’da var olan çıkarlarını ve bölgedeki güvenlik endişesi hakkında bazı nedenleri sunacaktır. Bu çalışmada, iki ülkenin dış politikası ve bölgedeki kalkınma ve istikrar üzerinde Şanghay İşbirliği Örgütü’nün rolü incelenmektedir. Son olarak Çin, Afganistan’ın komşusu, stratejik ortağı ve ülkenin yeraltı kaynaklarıyla ilgili en büyük yabancı yatırımcı bir ülke olarak, NATO/ISAF askeri kuvvetlerinin son çıkılma hareketinden sonra, Çin’in bu bölgede sık sık çatışanlarla ilgili endişeleri, mevcut halde iki ülke arasındaki ilişkilerin geleceğinin ne olacağını açıklamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afganistan- Çin ilişkileri, 11 Eylül’den sonra Çin’in Afganistan politikası, Afganistan Tarihi ve etnolojik yapası, Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), ŞİÖ ve Afganistan kalkınması ve barışı üzerindeki etkisi.

**ABSTRACT
MASTER THESIS**

AFGHANISTAN-CHINA RELATIONS

Faridullah TALASH
Department Of EUROASIAN STUDIES
Supervisor: Professor Mustafa TALAS
July 2016, 86 Pages

Afghanistan is a landlocked country located within South Asia and Central Asia. Its strategic location and natural sources makes it essential for the great powers. From time to time people of this region have suffered from great powers struggles, which have caused instability, insecurity, which had a negative impact on internal political dynamics of the region. Afghanistan has been hosted many foreign invaders, any of these invader effects the internal and foreign politics of the country including relations with neighbors. Afghanistan- China established its official diplomatic ties in 1955. Before 1955 due to some reason two countries did not has any official ties. Since establishment of relations, the Political Changes, which occurred in both countries, changes the path of countries policies and effect the relations between Afghanistan and China.

The thesis will explore the history and nature of the; political, economic, trade, cultural, military Afghan-Sino relations as well as before and post- 9/11 China policy towards Afghanistan with an emphasize on china role as moderate on Peace and reconciliation process between Afghan government and Taliban. In addition, the thesis will explain how the relationships between two countries have developed in the last decade. It will offer some reasons about China interests in Afghanistan as well its security concern in region. This paper work will demonstrate both countries foreign policies and the role of Shanghai Cooperation Organization in development and stability in region. Finally it will express China role as Afghanistan's neighbor, strategic partner, and one of its largest foreign investors in what the future of this relationship might hold after the final withdrawal of NATO/ISAF troops from Afghanistan in light of China's often conflicting concerns about and goals in Afghanistan.

Key Words: Afghanistan-China relations, post- 9/11 China policy toward Afghanistan, Afghanistan Political history and Ethnicity, SCO role in developing and Peace in Afghanistan

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABOLAR LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AFGANİSTAN'IN TARİHİ, ETNOLOJİK YAPISI VE JEO- STRATEJİK KONUMU VE ÇİN'İN TARİHİ VE ÇAĞDAŞ POLİTİKASI

1.1.TARİHİ	4
1.2. ETNOLOJİK YAPISI	6
1.2.1. Peştunlar	7
1.2.2. Tacikler	7
1.2.3. Afgan Türkleri	8
1.2.4. Hazaralar.....	9
1.3. AFGANİSTAN'IN SİYASİ COĞRAFYASININ ÖZELLİKLERİ.....	10
1.4.Stratejik Açıdan Afganistan.....	13
1.4.1. Jeostrateji Kavramı	13
1.4.2. Jeopolitik ve Jeostratejik Teori	13
1.4.3. Afganistan'ın Jeostratejik Konumu	14
1.4.4. Tarihsel Açıdan Jeostratejik Önemi.....	15
1.4.5. Jeo-Ekonomik Önemi	16
1.4.5.1. İç Faktörler	16

1.4.5.2. Dış faktörler.....	17
1.5. AFGANİSTAN'IN DIŞ POLİTİKASI.....	18
1.6. ÇİN TARİHİ'NE KISA BİR BAKIŞ	24
1.7.Çin'in Çağdaş Politik ve Uluslararası İlişkileri	25
1.7.1. Çin'in Orta Asya ile ilişkileri.....	29
1.7.2. Batının Bakış Açısından Orta Asya'da Çin'in Çıkarları	31

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE AFGANİSTAN-ÇİN İLİŞKİLERİ

2.1. 19. YÜZYILDAN – SOVYET İŞGALINE KADAR AFGANİSTAN – ÇİN İLİŞİKELERİ	32
2.2. SOVYET SAVAŞI SONRASI AFGANİSTAN – ÇİN İLİŞİKİLERİ	34
2.2.1. Taliban Dönemi	35
2.2.2. Hamid Karzai Dönemi	37
2.2.2.1. 2001'dan 2010'e kadar	37
2.2.2.2. 2010'den 2014'e kadar	38
2.2.3. Mili Birlik Hükümeti Döneminde Afganistan- Çin İlişkileri.....	41
2.3. 2001'DEN SONRA AFGANİSTAN'LA İLİĞİLE ÇİN'İN POLİTİKASI.....	44
2.3.1. Afganistan'da Çin'in Stratejik Çıkarları	44
2.3.2. Afganistan, Çin Stratejik Modelleri	45
2.3.2.1. İyimser Strateji Modelleri ..	45
2.3.2.2. Kötümser Strateji Modelleri.....	46
2.3.3. Çin'in ABD'nin Afganistan'a Saldırı Politikası	47
2.3.4. Afganistan'daki Barış Sürecinde Çin'in Etkisi	48
2.3.5. Şangay İşbirliği Örgütü	49
2.3.5.1. Afganistan Barış, Uzlaşma ve Kalkınma Sürecinde ŞİÖ rolü.	51

ÜÇÜNÇÜ BÖLÜM

AFGANİSTAN-ÇİN İLİŞKİLERİNİN FARKLI BOYUTLARI

3.1. EKONOMİK İLİŞKİLERİ	54
3.1.1. Afganistan’da Çin’in Ekonomik Çıkarları.....	54
3.1.2. Afgan - Çin Ekonomik ve Ticari İlişkileri	55
3.1.3. Afganistan’da Çin’in Yatırımları	57
3.1.3.1. Aynak Bakır Madeni	59
3.1.3.2. Amu Derya Petrol ve doğal Gaz Rezervi	61
3.1.3.3. Afganistan’daki Huawei ve ZTE Telekomünikasyon Şirketleri	63
3.1.3.4. 2001’den Bugüne Çin’in Afganistan ile Ekonomik yardımları	65
3.2. ASKERİ İŞBİRLİĞİ	66
3.2.1. Tarihsel bakış	67
3.2.2. ABD Askeri Müdahalesinden Sonra Çin Afgan Askeri İlişkileri	67
3.2.3. Afganistan’da Çin’in Güvenlik Endişesi	68
3.3. KÜLTÜREL İLİŞKİLERİ.....	70
3.3.1. Çin’in Kültürel Diplomasisi	70
3.3.2. Afganistan- Çin Kültürel İlişkileri	71
3.3.3. Konfüçyüs Enstitüsü	72
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	74
KAYNAKÇA	77
ÖZGEÇMİŞ.....	86

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo: 1. 2002'ten 2013'e kadar Afganistan- Çin arasında İthalat ve İhracat istatistikleri

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
ADHC:	Afganistan Demokratik Halk Cumhuriyeti
BİT	Bilgi İletişim Teknolojileri
BM:	Birleşik Milletler
CASA:	Central Asia South Asia Electricity Transmission and Trade Project
ÇHC:	Çin Halk Cumhuriyeti
CIA:	Central Intelligence Agency
ÇKP:	Çin Komünist Parti
CNPC:	China National Petroleum Company
ISAF:	İnternational Security Assistance Force
ISI:	İnter- Service Intelligence (Pakistan İstihbarat Örgütü)
JCCL:	Jiangxi Copper Company Limited (Çin Bakır Şirketi)
MBH:	Milli Birlik Hükümeti
MCC:	China Metallurgical Group Corporation
MÖ	Milattan Önce
MS:	Milattan Sonra
NAM:	Non- Aligned Movement
NATO:	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
OEC:	The Observatory of Economic Complexity

PLA:	People Liberation Army
RECCA:	Regional Economic Cooperation Conference on Afghanistan
RMB:	Çin Halk Cumhuriyeti'nin resmi Parası (Ren Min Bi)
SARRC:	South Asian Association for Regional Cooperation
ŞİÖ:	Şangay İşbirliği Örgütü
TAPI:	Türkmenistan, Afganistan, Pakistan, Hindistan Gaz Boru hattı
USGS:	United States Geological Survey (Amerika Birleşik Devletleri Jeoloji Araştırmaları Kurumu)
ZTE:	Zhongxing Telecommunication Equipment

GİRİŞ

Tarih boyunca birçok devletin istilasına uğrayan Afganistan, ilk siyasi kimliğini 1747 yılında kazandı. Abdali aşiretinden Ahmet Şah Durrani'nin, şah seçilmesi ile beraber güney, kuzey, doğu ve batıda birbirinden bağımsız yaşayan aşiretleri tek çatı altında toplayarak Afgan birliğini ve siyasi kimliği sağlamıştır. Bu birliği sağlamanın ardından toprakların genişletilmesi için Kandahar'dan Hindistan Delhi ve İran'a kadar sefer düzenlemiş ve bölgeyi kendi birliğine dâhil etmiştir. Afganistan'da ilk kez Ahmet Şah Durrani döneminde Merkezi hükümet kurulmuş ve bugünkü Afganistan sınırları çizilmiştir.

Afganistan'ın siyasi kimliğini kazandıktan sonra, Ahmet Şah Durani krallığı, 25 yıl süren istikrarlı bir dönem olarak tanınmaktadır. Ahmet Şah Durrani öldükten sonra, 18.yy itibariyle Afganistan ciddi bir istikrarsızlıkta yaşadı. Bunun ardından İngilizler bu toprakları işgal etti ve zamanla Britanya ve Rusya imparatorlukları arasında bir tampon bölge konumuna gelen Afganistan, 1919'da İngiltere kontrolünden göstermelik bir bağımsızlık kazandı.

1919'da bağımsızlığını kazanmasıyla Afganistan özgür dış politikaya sahip olmasının ardından dış dünya ile siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkileri geliştirmek amacıyla genç kral Emanullah Han batı ülkelerini; İtalya, Fransa, İran, Rus ve Türkiye cumhuriyetini ziyaret etti. Kral Emanullah dış politikasını dış dünya ile ilişkiler ve iç siyasetini sosyal, siyasi ve ekonomik reformlar yoluyla değiştirdi.¹ Emanullah Han döneminde, Habibullah Kalkanı isyanı kısa zamanda istikrarsızlığa neden oldu ve daha sonra 1927'den 1973'e kadar Nadir Şah ve ondan sonra da oğlu Kral Zahir Şah döneminde Afganistan farklı ülkeler ile çok boyutlu ilişkiler kurdu.

Afganistan'ın dış dünya ile ilişkilerinin çok önemli bir kısmını Afgan-Çin ilişkileri temsil etmektedir. Tarih boyunca, Doğu Türkistan şuanadaki Çin'in işgal ettiği bölge olarak Afganistan ile Pamir ve Wakhan koridoru üzerinden ticaret kervanları

¹ Hamid Wahed Alikuzai, A Concise History of Afghanistan in 25 Volumes, (1.Cilt), United States of America, Trafford Publisher, 2013, s. 274.

aracılığıyla ilişkileri kurulmuştu. Ayrıca Budizm inancının bugünkü Afganistan'dan İpek Yoluyla Budist rahipler vasıtasıyla Çin'e aktarıldığına inanılmaktadır.

Konuyu tarihsel olarak uzatmayacağız; çünkü bu tezin temel amacı Afgan-Çin ilişkilerini 1919'da Afganistan'ın bağımsızlığını aldıktan sonra günümüze kadar tarihsel olarak üç dönemde; 1919'da Bağımsızlıktan 1979 Sovyetlerin işgali kadar ve 1989 Sovyetlerin çıkılmasından 2001'e kadar, ayrıca 2001'dan günümüze kadar bu dönemleri incelemektir. 18. Yüzyıldan itibaren 1919'a kadar Afganistan İngilizler ve Ruslar arasında tempon bölge kalarak ve zamanla İngilizlerin sömürge bölgesi olarak özgür bir dış politikaya sahip olmadığı için Çin ve diğer ülkeler ile özgür ilişkilere sahip olduğunu kayıt etmemiştir. Çünkü, Britanya'nın sömürge bölgesi olması nedeniyle, Afganistan'la ilgili her türlü kararı İngilizler almaktaydı. 1919'da üçüncü Afgan-İngiliz savaşından sonra Afganistan İngilizlerden bağımsızlığını kesin olarak aldı ve kendine has bir dış politikaya sahip oldu. Özgür bir dış politikaya sahip olan Afganistan, Çin ile 1955 yılına kadar resmi bir ilişki kurmadı. Bazı kaynaklara göre, Doğu Türkistan Çin istilasından önce, özgür bir politikaya sahip bir bölge olarak 1933 yılında Doğu Türkistan Cumhuriyeti adlı Müslüman devletin kurulması iki devlet arasında kısa zamanda sıkı ilişkilere ve siyasi ittifaka yol açtı. Ama 1949 yılında Doğu Türkistan'ı Çin'in işgal etmesiyle, iki ülke arasında ilişkiler kesilerek, yerine 1950'de Afganistan, Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanıyan ilk ülke oldu. Bunu müteakip Afganistan-Çin arasında tüm resmi diplomatik ilişkiler Ocak 1955 tarihinde başladı. İki ülke arasında resmi ilişkiler başlıktan sonra günümüze kadar, bu ilişkiler, Afganistan'da siyasi değişimler ve devrimler nedeniyle değiştirildi.

Bu çalışmada, 1919'da Afganistan'ın bağımsızlığını kazanmasından günümüze kadar Afganistan-Çin arasında; siyasi, diplomatik, ekonomik, askeri ve kültürel ilişkiler ve bu süreçte iki ülke ilişkilerinde meydana gelen değişimler incelenmektedir.

Tez, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Afganistan ve Çin'in siyasi tarihine kısaca bir bakış ve iki ülkenin dış politikasının özellikleri, Afganistan'ın coğrafi özellikleri ve stratejik önemi, Afganların Etnolojik Yapısı ayrıca Çin'in Orta Asya'da çıkarları ve ilişkileriyle ilgili bilgiler ele alınmaktadır.

İkinci bölümde, tarihsel süreçte Afganistan-Çin ilişkileri genel olarak üç dönemde; bağımsızlıktan Sovyetler işgale kadar, Sovyet işgalinden 2001'e kadar ve ayrıca 2001'dan günümüze kadar iki ülke arasında siyasi ve diplomatik bağlar incelenmektedir. Bu bölümde, ayrıca, ABD'nin Afganistan'a müdahalesi sonucunda Taliban hükümetinin devrilmesinden sonra, 2001-2016 yılları arasında Çin'in, Afganistan'la ilgili politikası, Afganistan'da stratejik çıkarları. Çin'in ABD'nin Afganistan'a saldırı politikası ve Çin'in Afganistan'daki barış ve müzakere sürecine etkisi. Ayrıca Şangay İşbirliği Örgütü'nün Afganistan'daki kalkınma, barış ve güvenlik üzerine rolü ve etkisi ele alınmaktadır.

Üçüncü bölümde, iki ülke arasında farklı boyutlu ilişkileri; ekonomik, askeri, kültürel, özellikle 2001'den sonra Afganistan'a katılma politikası ve bu dönemde Afganistan'a ekonomik yardımların sağlanması ve ayrıca bölgede büyük ölçüde yatırımları ifade edilmektedir. Yansırı, Çin'in Afganistan askeri alanda ilgisiz politikasından ilgi gösterme politikasıyla ilgili detaylı bilgiler ortaya koymaktadır.

Tezin soru cümlesi şudur; Çin'in 2001'de Afganistan'la ilgili ilgisiz ve katılmazlık politikasından sonra, Afganistan'a ilgi gösterme sebebi nedir? Ve iki ülke arasında sıkı ilişkilere yön veren faktörler nelerdir? Ayrıca Çin'in ABD'den sonra uluslararası ikinci ve bölgesel birinci ekonomik güç olarak Afganistan kalkınma, güvenlik ve ekonomik gelişme ve barış sürecinde rolü nedir? Bunun yansırı Afganistan, Çin'in ekonomik yardım ve ülkenin yeraltı doğal kaynaklarına yatırımlarından ülkenin ekonomik gelişmesi alanında nasıl faydalanmaktadır? Bu soruları tüm boyutlarıyla incelemek için başta Türkçe, İngilizce, Peştunca ve Farsça kaynaklardan faydalanılmıştır. Kullanılan kaynaklar kitapları, makaleler, elektronik kaynaklar ve resmi kurumlar ve araştırma merkezi kaynaklarından oluşmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

AFGANİSTAN'IN TARİHİ, ETNOLOJİK YAPISI, JEO-STRATEJİK KONUMU VE ÇİN'İN TARİHİ VE ÇAĞDAŞ POLİTİKASI

1.1.TARİHİ

Tarihi boyunca birçok devletin istilasına uğrayan Afganistan, ilk defa, M.Ö 500'lü yıllarda İranlılar tarafından istila edilmişti. Daha sonra, Büyük İskender tarafından ele geçirilen bu topraklarda, Baktriona devleti kurulmuş. Afganistan toprakları M.S. 50-125 yılları arasında İskitlerin eline geçmiştir. M.S. 125-480 yıllarında Kuşamlar bölgeye hâkim olmuştur. M.S. 480 yılından itibaren Afganistan'a Türk kavimleri hâkim olmuştur. 7.Yüzyılın sonuna kadar sırasıyla Hunlar, Göktürkler ve Halaçlar Afganistan'da hüküm sürmüşlerdir. İslamiyet'in Afganistan'a ulaşması Halife Hz. Osman zamanında (M.S 652- 654 yıllarında) başlamıştı. 875'ten 999'a kadar Sefeviler, Samaniler tarafından Afganistan'ın büyük bir kısmı işgal edilmişti. 961'den 1040'a kadar Gazneliler Afganistan topraklarında hükümran olmuş, 1040'dan 1153'e kadar Büyük Selçuklular hâkimiyetlerini sürdürmüştür. Selçukluların hâkimiyetinden sonra, Gurular, 12. yy'de doğu bölgelerde Ghur Şehri'nde yerleşmiş ve topraklarını doğuda Türkistan'a batıda Irak'a kadar genişletmişlerdir. 1199 yılından Moğol İstilasına kadar bugünkü Afganistan topraklarının kuzey bölgeleri Hazemşahlar, batı bölgeleri Selçuklular ve güney bölgeleri ise Ghur Devleti tarafından yönetilmiştir. Moğol egemenliği 14. Yy'de Timur tarafından sona erdirilmiştir. Timur'un vefatından sonra, Muhammed Babür Afganistan ve Hindistan'ı içine alan Babür adlı bir devlet kurmuştur.²

17.yüzyılın sonunda, Babür Devleti'nin zayıflaması sebebiyle, son Afgan imparatorluğu olan Durrani İmparatorluğu, 1747 yılında Ahmet Şah Durrani'nin

²Mehmet, Akkurt, Afganistan'ın Yapılanmasında Siyasi ve Ekonomik Stratejiler, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005, s. 91-95.

Peştun aşiretlerini birleştirmesiyle kuruldu. Zamanla Britanya ve Rusya imparatorlukları arasında bir tampon bölge konumuna gelen Afganistan, 1919'da göstermelik Britanya kontrolünden bağımsızlığını kazandı.³ Kısa süreli bir demokrasi denemesi, 1973'te darbe ve 1978'de komünist karşı darbesi ile sona erdi. Sovyetler Birliği, önce kendi yönetiminde kalmaya zorladığı Afgan komünist rejimini desteklemek amacıyla, 1979 yılında uzun ve yıkıcı bir savaşla Afganistan'ı işgal etti. Sovyetler, uluslararası güçlerin desteklediği antikomünist mücahitler tarafından baskı altında kalınca, 1989 yılında ülkeden geri çekildi. Bir dizi iç savaşın ardından Kâbil, 1996 yılında Taliban'ın kontrolüne geçti. Ülkedeki iç savaş ve anarşiyi sona erdirmek için 1994 yılında ortaya çıkan Taliban, Pakistan tarafından desteklenen radikal bir hareketti. Bu hareket 2001'e kadar ülkenin % 90 toprağını ele geçirdi.

11 Eylül 2001'de New York'ta düzenlenen saldırıların ardından, Usame bin Ladin'i sakladığı öne sürülen Taliban rejimi, Amerika Birleşik Devletleri ve müttefik devletler ile Taliban karşıtı Kuzey İttifakı tarafından düzenlenen askerî müdahale sonucunda devrildi.⁴ 2001'de Birleşmiş Milletler sponsorluğunda düzenlenen Bonn Konferansı, yeni bir anayasanın kabulü, 2004'te bir başkanlık seçimi ve 2005'te Ulusal Meclis seçimleri dâhil olmak üzere, ülkenin siyasi anlamda yeniden yapılanması için bir süreç oluşturdu. Hamid Karzai, 7 Aralık 2004'te Afganistan'ın demokratik yollardan seçilen ilk cumhurbaşkanı oldu. Afganistan Ulusal Meclisi, 19 Aralık 2005'te açıldı. Karzai, 2009'da ikinci dönem için yeniden cumhurbaşkanı seçildi. İstikrarlı bir merkezi hükümet oluşturma konusunda elde edilen kazançlara rağmen, özellikle ülkenin güney ve doğusunda yeniden dirilen Taliban ve taşralarda devam eden istikrarsızlık, Afgan hükûmeti için ciddi sorunlar teşkil etmekteydi.

2014 yılının başlarında, Afganistan'dan NATO ve Amerika birleşik devletlerin askeri operasyonlarını bitirmesiyle ve diğer tarafında yeni seçim zamanı yakını olduğu için Afganistan'ın siyasi durumları kötü bir yöne çevrildi. 5 Nisan 2014 tarihinde gerçekleşen cumhurbaşkanlığı seçiminde en yüksek oyu alan iki aday Abdullah Abdullah ve Eşref Gani Ahmedzai, ikinci tura yükseldiler. 14 Haziran 2014 tarihinde ise ikinci tur seçimleri ancak yapılabildi. Seçim sonuçları ilan edildiğinde Eşref Gani kazanan adaydı; ancak Abdullah Abdullah hile iddiasıyla sonuçları kabul etmemiştir, sonuçta ABD'nin Dışişleri Bakanı John Kerry, iki aday ile 48 saatlik yoğun bir

³ Joseph J. Collins, *Understanding War in Afghanistan*, Washington D.C., National Defense University Press, 2001, s. 15-24.

⁴ Collins, a. g. e., s. 45

görüşme yaptı ve (Devleti Wahdat Milli) Milli Birlik Hükümeti adlı hükümetin kurulması konusunda anlaşmaya varıldı. Eşref Gani yeni devletin cumhurbaşkanı ve Abdullah Abdullah ise icrayı reisi olarak seçildi. Ama yeni kurulan hükümetten Afgan milletinin arzuları ve beklentileri tam anlamıyla gerçekleşmedi ve 2014 başkanlık seçiminden sonra Afganistan'ın güvenlik, siyasi ve ekonomik durumu günden güne vahim bir hale girdi. MBH yaklaşık 2 yıldır kuruldu. Geçen süre boyunca MBH zor bir durum yaşadı. Bir yandan Taliban'ın askeri operasyonları hızlandı ve eskisine göre birçok sahayı ele geçirdi. Özellikle Eylül 2015'te Taliban militanları büyük bir saldırı gerçekleştirerek Kunduz kentini ele geçirdi. Taliban 14 yıl aradan sonra ilk kez Afganistan'da bir eyalet başkentinde kontrolü ele geçirdi bununla beraber MBH iç ve dış siyasi baskı altında kaldı ve diğer yandan son zamanda bu ülke siyasi istikrarsızlık nedeniyle bir kaosa doğru gitmek üzeredir. Sebep oysa bir yandan Ghani dış politikası ciddiyet gösterip Pakistan ile iki ülke arasındaki ilişkiler kötüleşti. Özellikle, 16 Haziran 2016 tarihinde iki ülke arasında askeri çatışmalara yol açtı. İki tarafında asker kaybı olduğu belirtildi.⁵ Diğer yandan, MBH, Karzai yönetimin üst düzey otoritelerinin hükümet içinde siyasi uzlaşmanın dışına atması ve ayrıca 450 kişiye yolsuzluk rüşvet almak iddiasıyla mahkemeye gönderilmesi, Eşraf Ghani yönetimin zor durumda bıraktı.

1.2. ETNOLOJİK YAPISI

Afganistan birçok aşiret, kabileye ve küçük gruplara bölünmüş bir toplumdur. Ülkenin etnik ve kültürel olarak çok çeşitli olmasının sebepleri, ülke arazilerinin yüksek sıra dağlar ve çöllerden oluşmasıyla izah edilebilecek durumdadır. Bir yandan, Afgan halkının tarihine baktığımız zaman, onların işgalcilere karşı başarıları farklı etnik grupların kurulmuş olmasına bağlıdır. Diğer yandan, ulusların bu karmaşık dokuması son yıllarda iç sivil savaşın bir sebebi olarak görülür. ABD'nin olay istatistik raporuna göre, 2015'te Afganistan'ın toplam nüfusu yaklaşık olarak 33 milyon civarındadır. Afganistan'ın 2004 anayasası 14 etnik grubu; Peştun, Tacik, Özbek, Hazara, Türkmen, Nuristani, Pamiri, Baluç, Arap, Gucar, Brahui, Kızıllaş, Aimak ve peshai tanıır.⁶ ABD devlet başkanlığından alınan verilere göre Afganistan'daki en geniş etnik gurup tüm nüfusun % 42'si olarak tespit edilen

⁵ Doğan Haber Ajans, " Pakistan ve Afganistan arasında Sınır Çatışmaları Sürüyor ", (Haziran, 2016), http://www.dha.com.tr/pakistan-ve-afganistan-arasında-sinir-catismalari-suruyor_125427.html

⁶ Madde 4, 2004, Afganistan İslam Cumhuriyeti Anayasası

Peştunlardır. İkinci en geniş etnik grup nüfusun % 27'sini oluşturan Tacikler olup bunu % 9 ile Özbekler % 9 ile Hazara % 4 ile Aimaklar % 3 ile Türkmenler% 2 Beluciler izlemektedir. Diğer guruplar ise nüfus % 4'lünün oluşturmakta olup detaylarla ile incelenmektedir.⁷

1.2.1. Peştunlar

Peştunlar, Afganistan'da baskın bir etnik grup olarak çoğunlukla güneydoğuda ve kısmen merkezde ve kuzeyde yerleşik olup çoğunlukla Sünni Müslümanlardan oluşmaktadır. Peştunlar, son zamanlara kadar, yönetim gücündeki açık üstünlükleriyle beraber Afgan krallığının tarihi kurucusu olarak görülürler. Peştunların sosyal yapısı "Peştunvali" yasına dürüstlük ve onurun kabilesel düsturlarına ve İslam hukukunun yöresel tefsirine dayanır. Misafir severlik, konukları koruma, malvarlığını savunma, kadın akrabaları koruma ve aile onuru Peştunlar için önemli prensiplerden bazılarıdır. Çoğunlukla Peştunlar tartışmalarına tatbiki ve yöresel kararların alınabilmesi için kabilesel meclis "Cirga" ya itimat etmektedir.⁸ Peştunlar tarihsel olarak Afganistan'da yönetir, grupturlar ve onlar Afgan tarihi boyunca üstünlüklerini elde tutmak amacıyla dinamik olarak savaştılar. Onlar Afganistan siyasetinde merkezi bir rol oynadılar ve onların baskın pozisyonu sıkı çekişmede büyük bir katalizör oldu. ABD'nin Afganistan işgalinden sonra Peştunların elit tabakası siyasi sahneden kenara çıkması politikası Afganistan'da siyasi istikrarsızlığa neden oldu. Özellikle, 2014 Milli Birlik Hükümetin kurulmasıyla, çoğunluk Karzai yönetimin bakanlar ve valiler siyasi sahneden dışarı atması MBH'a karşı engeller kuruldu ve hatta şu anki hükümeti geçersiz diye ilan etti ve yenden seçimin yapılmasını arz etti.

1.2.2. Tacik

Yaklaşık 8 milyon civarında nüfusu Tacikleri Afganistan'da Peştunlardan sonra öne çıkan en büyük ikinci etnik grup durumuna getirmektedir. Tacikler, çoğunlukla, Kabil etrafında, dağlık Badakhshan'da Mezar Şerif, Herat Şehrinde ve kuzeydoğu bölgelerde yaşamaktadırlar. Tacik halkı, çoğunlukla Sünni ve bir kısmı ise Şia'dır. Dil olarak Hint-Avrupa dil ailesinin İran dillerine bağlı olan Dari lehçesini konuşmaktadırlar. Afganistan'daki karmaşık etnik örüntü gibi halkları sosyal yapıları

⁷ Erin Foster, "Afghan Ethnic Groups: A Brief Investigation" Civil – Military Fusion Center press, August 2011.

⁸ World Directory of Minorities and Indigenous People, "Afghanistan- Pashtun"
,<http://minorityrights.org/minorities/Pashtuns/>

birbirine bezenmektedir. Tacikler Afganistan baskın kabilesi Duranni hanedanlığı arasındaki sıkı bağlar onlara zenginlik kaynakları biriktirmek ve modern eğitime geçmek için birçok fırsat sağladı. Tacikler Afgan siyasi sahnesinde sözü geçen bir etnik gruptur. Onlar Afganistan'ı sadece iki dönem yönettiler. İlk dönem Habibullah kalkanı isyanın Emanullah Han'a karşı olduğu 1929 dönemdir. O Afganistan'ın bir kısmını sadece 9 ay yönetti.⁹ İkinci dönemdeyse, Sovyetlerin çekilmesinden sonra iç savaşın başlamasından 1992'ye kadar Burhaneddin Rabbani, Afgan hizipleri arasındaki Peşavar anlaşması altında başkan oldu. 2001'de Afganistan'a ABD operasyonu ile Taliban rejimin çöküşünden sonra, Taciklerin politik durumları radikal olarak değişti. Onlar Afgan hükümetinde baskın bir grup oldular. 2014'de Eşraf Ghani ve Abdullah Abdullah Cemiati-İslam partinin adayları arasında seçmeler olduktan sonra, milli birlik hükümetinin kurulmasıyla, Abdullah Cemiati-İslam siyasi Parti'nin adayı % 50 oranında, 13 bakanlık payı olarak hakkı kazandı. Afgan hükümeti ile Taliban arasındaki barış görüşmeleri politik ayırım ve onların Afgan siyasetinde baskın pozisyonlarının kaybı anlamı taşıdığı için Cemiati-İslami elitlerinin tansiyonunu yükseltti. Son zamanlarda, Hizbi İslami Güllabiden Hikmetyar liderliğinde Afgan devleti ile barış yapmak için hazırlık göstermiş, ama Cemiati-İslami elitlerin siyasi kudret ve siyasi makamları paylaşmak sebebiyle bu sürçeni her türle engeli bulanmak için çaba gösterdiler.

1.2.3. Afgan Türkleri

Afganistan modern tarihinde sözü geçen 3 büyük etnik grup toplum Afgan nüfusun % 12'sini karşılayan ve sayısı birlikte yaklaşık 4 milyonu bulan ve çoğunlukla Afganistan'ın kuzeyinde yaşayan Özbek ve Türkmenlerden oluşmaktadır.¹⁰ Özbekler köken olarak Altay'dan gelir ve ayrıca onlar Türkçe konuşan bir etnik guruptur onların M.Ö 3.yy'da Asya'nın merkezinde ortaya çıktığına inanılır. Özbeklerin büyük çoğunluğu Hanefi geleneğinde olan Sünni Müslümanlardan oluşur. Onların konuşma dili Türkçe'nin bir lehçesi olan Özbek Türkçesidir. Ülkede yer alan Türk kökü olan ikinci büyük grubu ise Türkmenler olup, Afganistan'ın kuzeyinde Kunduz'dan Herat'a kadar olan bölgede yaşamaktadırlar, Çoğu Ersarı boyundandır, Ersarı boyundan olanların dışında öteki boylara mensup Türkmenler de mevcuttur. Bunlar, Teke ve Yomut boylarından olup Heratta yaşamaktadır. Türkmenler çoğunluklu Sünni

⁹ Sayid M. Baker, Musbazada, Tarikhi, Siyasi, Mukhtaser Afghanistan, Aftab yayınlar, 2009, s. 99-100

¹⁰ CIA World Fact book 2011

Müslümanlardandır. Özbekler ve Türkmenler onların saygın toplulukları içinde yapıların hala geniş olarak tanımlayan kabilesel kimliklere sahiptirler bu durum sosyal ve politik yaşamı etkilemiştir. Türk imparatorluk zaferinin tarihsel bağlamına göre, bugünkü Afgan bölgesinde inşa edilen bir krallık ve Afganistan’da uzun süre ayakta kalan Babür imparatorluğu politik ve coğrafi olarak varlığını sürdüren ve 17.yy’ın sonunda çöken bir imparatorluktu. Birçok Afganistanlı Özbek ve Türkmen’den elde edilen kanıtlara göre, 1820 ile 1930 yılları arasında Afganistan’a mülteci olarak ulaşan Özbek ve Türkmenler Basmacı bağımsızlık hareketine katıldıkları için Sovyetler Birliğinin baskısından kaçmıştı.¹¹ Özbekler Dr. Necibullah rejimi çöktükten sonra, kendi politik kimliklerini ve organizasyonlarını yeniden oluşturdular ve General Abdul Reşit Dostum liderliğinde ‘‘Cünbish-i Milli Afganistan’’ (Afganistan Milli Hareketi) adında siyasi bir organizasyon kurdular.¹²

Özbeklerden farklı olarak Türkmenler, Afganistan’da yıllar süren sivil çatışma süresince tarafsız kaldılar. Onların savaş süresince ve savaş sonunda, politikalarda tanıtacak güçlü liderlere ve savaş yöneticilerine sahip olmadıklarından dolayı onlar karar alma sürecinde marjinalleştiler. ABD müdahalesi süresince Özbekler Abdul Raşit Dostum liderliğinde, Taliban rejiminin çöküşüyle beraber, Taliban’a karşı savaşı kuzey ittifakının parçası oldular. Taliban’ın çöküşünden sonra, Afganistan’ın siyasi ve askeri yeni kurulan yönetiminde etkili bir karakter olarak ortaya çıktı. Özellikle, 2014 cumhurbaşkanlık seçim sırasında Eşraf Gani ve General Dostum arasında bir siyasi koalisyonu sonucunda, Afganistan’ın tarihinde ilk kez olarak Türk kökenli birince başkan yardımcısı hakkına kazandı.

1.2.4. Hazaralar

Büyük çoğunluğu Şia Müslüman olan ve Farsça konuşan Türk olup olmadıkları halen tartışılan Hazaralar, kendilerinin Türk olduğuna inanırlar. Yoğun olarak Afganistan’ın merkezi dağlık kısmında bulunan ‘‘Hazaracat’’ bölgede yaşarlar. Kabil yönetiminin izlediği politikalar sonucunda, 19. yüzyılda göç ettikleri kuzey bölgesinde, Cevizcan ve Badgis ilinde yaşayanları da mevcuttur. Tahmini nüfusları

¹¹ Refworld , World Directory of Minorities and İndigenous People ‘‘ Afghanistan- Uzbek and Turkmens’’ , web: <http://www.refworld.org/docid/49749d6630.html> , last update , June 21, 2016

¹² Prof. A. Ahat Andican, Ceditizm’den Bağımsızlığa Hariçte TÜRKİSTAN MÜCADELESİ, Emre yayınları 2003, İstanbul s.727

bugün yaklaşık 2,6 milyondur. Bu nüfus toplam nüfusun %9'una karşılık gelmektedir.¹³

Hazaraların Moğol veya Türk oldukları konusu halen tartışmalıdır. Bazı çalışmalar Hazaraların Cengiz Han'ın Afganistan ve Hindistan seferleri esnasında, bölgede kalan Moğol askerleri olarak kabul ederken, bazı yazarlar Hazaraların Moğol Ordusu içindeki Türklerin soyundan olduğunu iddia etmektedir.¹⁴ Hazaraca denilen ve Çağatay Türkçesi ile Moğolcadan birçok kelime barındıran Farsça 'ya benzer bir dil kullanırlar. Çoğunluğu Şia'dır. En etkili şahsiyetleri, topluluğun dini ihtiyaçlarına hizmet eden Seyitlerdir. Aşiret içi her türlü sorun, geleneksel kurallara göre ve liderleri vasıtasıyla giderilmektedir. Afganistan'da yaşayan Hazaralar, ülkede etkin bir konuma gelmeleri için maddi ve siyasal yönden İran tarafından desteklenmektedir. Bu yardımlar günümüzde de yoğun olarak sürmektedir. 2001'den sonra, Afganistan Hazaralar geniş siyasi kimliği kazanarak Hamid Karzai ve ondan sonraki Eşraf Gani yönetiminde üst düzey görevleri hakkı sahip oldu ve ülkenin siyasi kararları açısından önemli yeri bulanmaktadır.

1.3. AFGANİSTAN'IN SİYASİ COĞRAFYASININ ÖZELLİKLERİ

Siyasi Coğrafya, sosyal bilimler içinde bilgilerin kümesi olarak siyaset ve coğrafyanın birden fazla boyutu ile ilgilenir. Bu iki terim, üçgen yapılandırmalara dönüşmektedir. Birinci üçgeni göç siyaset ve politika olarak ikinci üçgeni ise uzay, yer ve topraktır. Siyasi coğrafyanın altı varlığı tanıtmaktadır bunlar; güç, siyaset ve politika, uzay ve toprak olarak birbiriyle doğal bir şekilde bağlanmaktadır.¹⁵ 1954 yılında, Harthishorn'a göre, siyasi coğrafyaya bölgesel siyasi farklılıklar ve benzerlikler arasındaki ilişkiyi incelemektedir.¹⁶

Afganistan yaklaşık 652.230 kilometre kare büyüklüğünde bir kara ülke olarak; kuzeyde Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan ile 2600 km ve Güneydoğu'da Pakistan ile 2430 km ve batıda İran ile 941 km ve kuzeydoğuda Doğu

¹³ Murat Büyükbaş, AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN AFGANİSTAN'A MÜDAHALESİ VE AFGANİSTAN'DA OLUŞTURULAN YENİ YÖNETİM YAPISI, (yüksek lisans tezi) Isparta, 2006, s. 21

¹⁴ Jennifer Creasy, The religious identity of the Hazaras of Afghanistan and modern-day Pakistan, (Master thesis) University of Glasgow , July 2009, s. 18-19

¹⁵ Martin Jones, Rhys Jones and Michael Woods, An Introduction to Political Geography, published, Rutledge 2004 New York. s.3

¹⁶ Faiz Gul Mazlomyar, Da Afghanistan Siyasi Geographya, Jalalabad, Salam press, 1394 (2016). s. 18

Türkistan ile yaklaşık 91 km sınırı bulunmaktadır.¹⁷Afganistan Topografyanın özelliklerine göre, sulanan küçük ama verimli nehir vadileri, derin vadiler, çöller, yüksek yaylalar ve karla kaplı dağların olduğu bir coğrafyadır. Ülkenin doğu kısmı Hindikuş ve Pamir yüce dağlar ile 24000 pot yüksek zirveleri ile bölünmüştür. Afganistan, Hint kıta parçası ile İran ve Orta Asya'yı bağlayarak önemli Jeostratejik konuma sahip olarak, bu topraklar tarih boyunca birçok fatihlerin dikkatini çekmişlerdi. Bu ülkenin yüksek dağları ve engelli birliği, halkın bağımsızlığını korumak ve tarihte büyük imparatorluğu yenilgiye uğramasına neden olmuştur. Bundan dolayı, bu ülkeye imparatorların mezarlığı denilmiştir. Afganistan, Orta Asya'nın kavşağı olarak Jeostratejik konumu nedeniyle, her zaman, tarih boyunca işgalciler tarafından işgal edilmiştir. Bu toprak, işgal nedeni olarak bu yollardan ticari nakliyat Güney Asya ve Orta Asya arasındaki yapılan ticaretin daha güvenli olmasını kontrol etmek için çok mücadele vermişlerdir. 1747 yılında, Ahmet Şah Durani fragman eyalet ve ileri tek krallık haline getirerek Afganistan adlı bir siyasi coğrafyaya sahip bir ülke kurulacak, bu coğrafyanın 18 yüzyıla kadar doğuda Hindistan batısında Meşhede (İran) kadar ve Kuzey'de Amu Derya yaklaşık 2 milyon kilometre sınırları sahip bir imparatorluktur.¹⁸18. yüzyılda Durani imparatorluğu sona yıkıldıktan sonra İngilizlerin müdahale esnasında, özellikle, büyük oyun sırasında Britanya Sovyetlerin Hindistan'a işgal etmemesini endişesi için Afganistan'ın kuzey sınırını tanımlamak için Ruslar ile müzakerelere başlamaya karar verdi.

Sovyet-Afgan sınırı; Afganistan ve Türkistan bugünkü (Tacikistan, Özbekistan, Türkmenistan) arasında yaklaşık 2600 kilometre sınır Zarkol'dan khamaba kadar Çarlık Rusya ve Britanya arasında resmi sınır olarak Amir Şer Ali han krallığın zamanda 1873 yılında bir resmi anlaşmaya göre, Amu Derya ortak sınır olarak seçilmiş.¹⁹

Çin-Afgan sınırı; Afganistan (Doğu Türkistan) bugünkü Çin'in işgal edilen bölge ile yaklaşık 91 km sınırı vardır. 1949 yılında, komünist rejimin Çin'de evrimi ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra, iki ülke arasında 2 Mart 1963 tarihinde mevcut sınırın resmi sınırlandırmasının ilgilie müzakere açıkladı. Afgan kraliyet hükümeti ve Çin Halk Cumhuriyeti arasında resmi sınır anlaşması 22 Kasım 1963

¹⁷ CIA, World Fact book "Afghanistan Geography", web: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/af.html>, last update June 07, 2016

¹⁸ Mazlomyar, a. g. e., s.174

¹⁹ Mazlomyar, a. g. e., S.188

tarikhinde Pekinde imzalandı.²⁰ Gelecek yaz ortak bir komisyon alanında sınır çizmek son protokol Kabil’de Mart 1965 yılında imzalandı.

Pakistan–Afganistan sınırı: Afganistan’ın diğer ülkelere göre, en uzun sınırır. Bu sınırları Pamir dağlarından Sistan Baluçistan’a kadar yaklaşık 2,430 km uzanmaktadır. 1893 yılında İngiliz diplomatı ve Amir Abdurrahman Han arasında 100 yıllık gayri resmi bir anlaşma olan Duvrand, sınır anlaşması imzalandı. 18 yüzyılında Emperyalist İngiliz müdahalesi nedeniyle, Afgan Kraliyet hükümeti bu sınırları zorla 100 yıl bu toprakları İngiliz elinde kalmasını kabul etti ve sonuçta Afganistan’ın toprağı olan Vaziristan, Khyber, Peşavar, Quetta, Sawat ve Çitral bugünkü Pakistan’a bağlandı.²¹ Rus ve İran’la olan sınırın tersi ‘‘Duvrand’’ adlı sınır Afgan hükümeti ve halkın tarafından hiç bir zaman uluslararası sınır olarak kabul edilmemiştir ve bu hat günümüze kadar belirsiz kaldı. Çünkü bu konu İngilizlerin iç sömürge konu olarak uluslararası bir sınır değildir.²² 2001’de Afganistan’da ABD’nin askeri müdahalesi sırasında ve Taliban rejimini yenilgiden sonra durumlar dramatik bir şekilde değişti. Taliban, Pakistan’ı kaçırdılar onların ABD ve Afgan yeni kuruluş devlet Pakistan’da tutuklanması ve geri Afgan devletine teslim edilmesini talep etti. Ama Pakistan bu talebi dikkatsiz aldı. Pakistan terörist grupları desteklemek ve onların bir araçlar olarak istikrarsızlık için kullanarak Afganistan’da iç işleri müdahale başalarken ve Duvrand hattı resmin Afgan hükümeti kabul etmeye caba gösterdi. Bugünkü Afganistan’da istikrarsızlık ve güvensizlik nedeni Pakistan’ın müdahalesi ve siyasi baskından dolaylıdır.

Iran-Afganistan sınırı: Afganistan ve İran sınırının oluşumu üç farklı dönemde gerçekleşmiştir. Helmand Nehri çoğu Afganistan üzerinde akmaktadır ancak Hamun-e Saberi’ye dökülmeden önce, iki ülkenin arasındaki uluslararası sınır oluşturur. İlk arbitraj 1872 yılında, Goldsmith gözetiminde meydana geldi ve iki ülke tarafından kabul edildi, ancak sonra bu sınır değiştirildi. İkinci ve üçüncü kez kuzeyde Herat ve İran arasındaki sınır sınırlandırması iki ülkenin arasında çatışma nedeni oldu. Sonunda nihai sınırlandırmaya arbitraj ’a Türkiye’ye gönderildi. Ekim 1925’ten Mayıs 1934’e kadar Genel Fahreddin Altay ve ekibi Afgan ve İranlı komisyonlar ile görüşmeler

²⁰ The Geographer office of the Geographer Bureau of Intelligence and Research, International Boundary Study “Afghanistan- China Boundary”, United states of America February 13, 1978, Archived No. 64, web: <http://archive.law.fsu.edu/library/collection/LimitsinSeas/IBS064.pdf>

²¹ Mazlomyar, .a. g. e., s.197

²² The American Institute of Afghanistan Studies “ The Durand line: History, consequences, and Future”, web: <http://afghan-institute.org/the-durand-line-history-consequences-and-future/>, July 2007, s. 2

yapılacak mevcut tüm belgeleri araştırarak ve daha önce çizilen sınır arasında araziyi incelerken, Genel Altay 15 Mayıs 1935 tarihinde 48 sınır sütunlar ile iki ülke arasında sınırı belirleme kararını verdi.²³

1.4. STRATEJİK AÇIDAN AFGANİSTAN

1.4.1. Joe-Strateji Kavramı

Jeostrateji kavramı, ilk kez, Alman Jeo-stratejist Karl Haushofer tarafından ‘‘ Wehr Geopolitik’’ adıyla tanımlandı ve bu ifadeye daha sonra Frederick L. Schuman tarafından 1942 yılında, ‘‘Haydi Jeopolitiğimizi Öğrenelim’’ adlı makalesinde tercüme ederek yayımladı. Meriam Sözlüğü tanımına göre, Jeostratejik kelimesi Jeopolitik ve stratejik faktörlerin bir kombinasyonu olarak belirli bir bölgenin coğrafyası anlamına gelmektedir. Jeostrateji, uzun zamandan beri, siyasi ve askeri stratejinin önemli bir kavramı olmuştur. Günümüze doğru yaklaştıkça jeopolitik ve Jeostratejik, kavramlar uluslararası ilişkiler ve güvenlik alanlarında daha fazla yer almakta ve çok kullanılan kavramlardan olmaktadır.²⁴ Uluslararası sistemde, Joestrateji terimi belirli bir uzay üzerinde gücünü uygulamadan bahsedilmektedir ve temel amacı devletin güvenlik ve refahını artırmaktır. Joestrateji ticaret açısından belirli ticaret yollarına, stratejik bölgelere, limanlara güvenceli erişim sağlamak anlamına gelir. Askeri açıdan, stratejik konuma erişim ve askeri huzuru geniş bir şekilde artırarak karşı ülkeyi etkilemek anlamındadır.

1.4.2. Jeopolitik ve Jeostratejik Teorisi

Jeopolitik ve Jeostratejik düşünce Aristo'nun döneminde başlatıldığı sanılmaktadır ama bu kavram soğuk savaşın sonrası siyaset boyutunda en çok kullanılan kavram oldu. Bilindiği gibi Jeopolitik terim olarak ilk defa İsveçli Rudof Kjellen tarafından 1924 yılında kullanılmıştır. Daha sonra, Halford Mackinder tarafından yapılan yayın ve konferanslarla desteklenerek gelişme göstermiştir.²⁵ Jeopolitiğin farklı şekillerde tarif etmek mümkündür Siyasi coğrafyacı ve stratejisit Nicolas. J. Spykman, coğrafyanın dış politika önceliklerinin

²³The Geographer office of the Geographer Bureau of Intelligence and Research, International Boundary ‘‘Afghanistan – Iran Boundary, United States of America June 20, 1961, s.2

²⁴Yang Jiemian, ‘‘ From Geo-Strategy to Omni-Strategy: Interactions between China, Europe, and the United States’’, The German Marshall Fund of the United States, February 2014, s. 1

²⁵ Dr. Ömer Budak, Türkiye'nin Dünya Ülkeleri Açısından Jeopolitik Önemi ve Avrasya'daki Yeri, Ankara, Bilge Yayınları, 2006,S. 12

şekillenmesinde önemli faktörlerden biri olduğuna inanmaktadır.²⁶ Bir coğrafi bölgenin temel özellikleri ise konumu, topografyası, iklimi ve doğal enerji kaynaklarıdır ki bunların onun sosyal- kültürel durumu ve politikası üzerinde doğrudan etkisi vardır. Bir devletin en başta gelen kimliği mantıklı düşünmenin yani muhakemenin jeopolitik moda altındaki bir organizmadır. Bir bölgede halkın alternatif yaşam tarzı o ülkenin bölgesel siyasi, ekonomisinin şekillenmesine yardımcı olur. Devlet ve onun yaşam alanı uzun vadeli olan ulusal çıkarları belirler ki, Jeostratejise, onun kısa vadede gerçekleşen bir ürünüdür. Politik pratiklere dayanan bir bilim olarak Jeostrateji, aktüel ve empirik analizleri kullanır; onun için Jeostrateji içinde teorik formasyonlar genellikle ağır bir şekilde deneysel tabanına bağlıdır. Gerçekler – değerleri, ilişkileri ve sonuçlar farklı gözlenir ve farklı Jeostratejik yaklaşımlar izlenmektedir. Jeostratejik düşüncenin birçok okulu bulunmaktadır. Bu okullara örnek olarak; Karl Haushofer liderliğinde Alman okulu, Halford Mackinder liderliğinde İngiliz okulu ve Alexander de Seversky liderliğinde Amerikan okulu verilebilir. Bu okullar soğuk savaş sırasında ve günümüze kadar jeopolitik ve Jeostratejik düşünce üzerinde tüm boyutlarıyla çalıştılar.²⁷

1.4.3. Afganistan'ın Jeostratejik Konumu

Afganistan, resmi adıyla Afganistan İslam Cumhuriyeti Güney – Orta Asya'da denize sınırı olmayan bir ülkedir. Jeostratejik konumu göre, güney-orta ve Ortadoğu'ya kavşak olarak adlandırılmaktadır. Altı ülke ile sınır olmasına rağmen üç büyük bölgesel süper güçler olan Çin, Rusya ve Hindistan ile ortak Jeostratejik ilgi alanları bulunmaktadır. Tarihsel olarak Afganistan Jeostratejik konumu açısından her zaman bölgede büyük öneme sahip bir ülkedir. Okyanus yolun keşfedilmesinden önce, Orta Asya ve Orta doğu ile Güney Asya bağlantılı olan tek yoluydu. Jeostratejik konumu nedeniyle, Orta Asya ve Güney Asya arasındaki ticaret, kültürel değişme sürecinde önemli role sahip olarak özellikle Afganistan üzerine İpek yolu Ortadoğu ve Orta Asya ile güney Asya bağlantılı tek mümkün yoluydu.²⁸

²⁶ Ambrish Dhaka, South Asia and Central Asia: Geopolitical Dynamics, Jaipur, Mangal Deep Publisher, 2005, s. 21

²⁷ Dhaka, a. g. e., s. 22

²⁸ Mazlomyar a. g. e., s. 62

1.4.4. Tarihsel Açıdan Jeostratejik Önemi

Afganistan'ın stratejik konumu Güney-Orta Asya ve Hint alt kıtası arasında sıkışmış bir şekilde yer almaktadır ve uzun zamanlardan beri, halk bu toprağını savunmak için mücadele vermiştir. Geçmişten günümüze kadar, bu toprağın stratejik ve coğrafi konumunun önemi nedeniyle, her zaman işgalcileri fiyatı ödemiştir.²⁹ Bu topraklarda sürükle savaş ve büyük güçlerin rekabet ve yarışmaları bu ülkeyi savunmasız şekilde getirmiştir. Afganistan, dünya tarihinde yabancı ülkeler için Hindistan'ın zenginliklerine ve Körfez'in sularına ulaşmanın bir yolu oldu. Bu nedenle, Afgan halkları tarih boyunca istilalarla mücadele etti. Ticaretin kesişim noktalarından birinde yer alan Afganistan, bu stratejik konumu nedeniyle İranlılar, Yunanlar, Araplar, Moğollar, İngilizler ve Sovyetler ve son zamanlarda, ABD gibi çeşitli ulusların istilasına uğradı. Bu Bölge'nin en istikrarlı dönemi Ahmet Şah Durrani'nin imparatorluğu ve modern Afganistan'ın kurulması zamanıydı. 19. yy'in sonlarında büyük oyun bu bölge İngiliz ve Çarlık Rusya arasında tampon bölge olarak seçildi. İngilizler 1838 yılında sömürge Hindistan'ın, Çarlık Rusya saldırısından kurtarmak nedeniyle Afganistan'a saldırdılar ve bu topraklar Çarlık Rusya'ya karşı siper gibi kullandı.³⁰ 20.yy'ın Afganistan'da soğuk savaş oyunu esnasında büyük güçler arasında rekabet meydana gelerek bu topraklarda fazla sayıda katılımcı; Rusya, ABD, Çin, Pakistan ve diğer ülke rekabeti devam edecek, aslında herhangi bir ülkenin Ortay Asya'ya ilgisi olduğu durumda Afganistan ile de ilgilenmektedir.³¹ Afganistan'da Rus'un yeniliği ve başarısızlığı soğuk savaşa son verdi ama şiddet, istikrarsızlık, anarşi için bir çözüm bulunamadı. Daha sonra, 1992'de iç savaşa yol açtı. İç savaşın Afganistan'ın tüm varlığını mahvederek ve bu Bölge'ye yabancıların müdahalesi kolaylaştı. 11 Eylül 2001 New York ve Washington'a düzenlenen korkunç terörist saldırılar dünyayı şokladı ve bir kez daha Afganistan'ı dünya siyasetinde ön plana çıkardı. Sonucunda ABD, Afganistan'ı işgal etti. Afganistan dünyadaki tek ülke olarak 19 yüzyılda iki kez İngiltere, 1980 yılında Sovyetler ve 2001'de ABD tarafından askeri işgal ve yabancıların müdahalesiyle karşılaşmıştır. Her istilacının bu toprağın üzerinde bir stratejik hedef ve Jeostratejik endişesi vardır.

²⁹ Denise Youngblood Coleman, "Afghanistan", COUNTRYWATCH REVIEW, Publisher, Country Watch Inc., Houston Texas, 2015, s. 1

³⁰ Martin McCauley, Afghanistan and Central Asian A Modern History, Publisher, Britain 2002, s. 6

³¹ Amin Saikal , Modern Afghanistan A History of Struggle and Survival, London, I.B TAURIS Press , 2004, s. 8

1.4.5. Jeo-Ekonomik Önemi

Afganistan'ın Jeo-stratejik ve Jeo-politik konumu tarihsel önemi dolayısıyla onun Joe-ekonomik konumu, Güney Asya ve Orta Asya arasındaki ticaret yolu olarak büyük bir rol oynamıştır. Geçmişten günümüze kadar İpek yolu bu toprağın üzerinden bu bölgeye önem vermiştir. Afganistan eski İpek Yolu'nun orta kısmında yer almaktadır. Kuzey rotası kaşgarı batısında Afganistan üzerinden Orta Asya ülkelerine bağlanarak Ortadoğu kadar devam etmektedir. Güney rotası, Karakoram tek yolu olarak Çin'den Karakoram dağlar üzerinde Pakistan'a bağlanır. Afganistan, bir kara ülkesi olduğu için okyanusa bağlantısı yoktur. Bildiğimiz gibi, su yolu bir ülkenin ekonomik gelişmesinde önemli bir role sahiptir. Ama Afganistan'ın stratejik konumu dolayısıyla Güney Asya, Ortay Asya ve Ortadoğu ticari pazarlarına bağlayacak ticari ve transit ulaşım merkezi olarak her zaman bölgede ticaret açısından önemli role sahip bir Coğrafyadır. Güney ve Orta Asya ülkelerinin ekonomik kalkınma hamleleri ve zengin doğal kaynaklarının Afganistan'a bu ülkeler arasında bir geçiş köprüsü olarak daha fazla fırsat verdiği söylenebilir. Afganistan'ın Jeo-ekonomik öneminde iç ve dış faktörler vardır. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra, Orta Asya'nın yeni Cumhuriyetleri ekonomik ve sanayileşmiş bir devlet olarak ortaya çıktılar. Bu nedenle, bölgede ekonomik işbirliği alanında yeni fırsatlar meydana gelmiş oldu. Ayrıca, gaz ve petrol zenginlikleri sebebiyle, bu ülkelerin Güney Asya ülkeleri için büyük enerji tedarikçileri haline geldiğini ifade etmek mümkündür.³²

1.4.5.1. İç Faktörler

Ticaret hatlarını yenileştirmekle ilgili olan son çabalar, Güney Asya'dan Orta Asya'ya kadar medeniyetlerin koordinasyon ve entegrasyon yollarını geliştirdi. Hangi Afganistan'ı sahne'ye yenilenmiş odak ile getirdi.³³20'nci yüzyılın sonunda, küreselleşmenin tezahürü ile bölgesel ve uluslararası güçler birbirlerinin doğal kaynakları tekel ve küresel piyasa üzerinde birbiriyle mücadele etiler. Afganistan'da kullanılmayan yer altındaki doğal kaynaklar bölgede, Jeostratejik önemin nedeni olarak bölgesel ve uluslararası güçlerin dikkatini her zaman çıkmaktadır. ABD'nin Jeolojik anket, grubu göre, Afganistan'da yaklaşık 1 trilyon dolarlık yer altın madeni bulunmaktadır ki, bu, Afgan ekonomisini geliştirmeye yeterlidir. Keşfedilen

³² Dhaka, a. g. e, s. 8

³³ Dhaka, "Afghanistan Geo-economics Watershed' of South and Central Asia" Ekonomik ve politik weekly Magazine, January 2004, s. 147

kaynaklar; bakır, demir, kobalt, altın, lityum ve diğer maddeler ise modern sanayi için gerekli olan pek çok mineraller olarak Afganistan'ı dünyanın en önemli maden merkezlerinden biri haline dönüştürebilir.³⁴ Maden yatakların yansıra, Amu Derya havzasında doğal gaz ve petrol kaynakları da bulunduğu bilinmektedir. Çin Ulusal Petrol şirketi (CNPC)'ne göre, 2013'ten 2014 yılında kadar Amu Derya havzasında kuyulardan elde edilen petrolün, günlük olarak, 25000 Varilden 40000 Varile kadar çıkarılması beklenmektedir. Proje yatırımı, 600 milyon ABD doları olarak tahmin edilmiştir. ABD'nin enerji ofisinin verdiği bilgiye göre, ülkenin doğal gaz rezervlerini toplam 5 trilyon metreküp olduğu kanıtlanmıştır.³⁵ Raporlara göre, 2010'dan 2013'e kadar, Afganistan güvensizlik ortamına sahip olması ve uygun modern ekipmana sahip olmamasına rağmen, 21 milyar metreküp doğal gaz üretmiştir.³⁶ Dünyanın en büyük ikinci bakır yatağı Aynak bakır madeni, Afganistan için gelir kaynağı olarak, ülkenin ekonomik kalkınması üzerinde etkisi bulunmaktadır.

Sonuç olarak, Afganistan'ın büyük ölçekli doğal kaynakları, ülkeyi dünyanın en önemli madencilik merkezi haline getirmiş ve ayrıca doğal kaynaklar Afganistan'ın ekonomik kalkınmasında önemli iç faktörlerden biri olarak görülmesini sağlamıştır.

1.4.5.2. Dış faktörler

Denize kıyısı olmayan Afganistan, Asya'nın kalbinde bulunmakta ve ayrıca üç önemli coğrafi ve kültürel bölgeyi birbirine bağlayan bir özelliğe sahiptir. Bunlar: güneydoğuda bulunan Hint kıta parçası, kuzeyde bulunan Orta Asya ile batıdaki İran platosudur. Bu toprağın Jeostratejik konumu çeşitli bölgelerden gelen işgalciler ve tüccarlar için bir geçit yolu olarak, binlerce yıldan beri, sürekli olarak istilaya maruz kalmıştır. 21'inci yüzyılda, dünyada, küreselleşme hâkimiyet kurdu ve bu hâkimiyet durumu, hayatın tüm boyutlarını, özellikle ekonomi, kültür ve siyasetin birbiriyle etkisini ve birbirleriyle bağlantılarını göstermektedir. Bildiğimiz gibi, altı ülkeye sınırı olan Afganistan'ın günden güne stratejik önemi artmaktadır. Özellikle, 1991'den sonra, Orta Asya cumhuriyetlerinin ortaya çıkması, bölgedeki büyük ölçüde Hidrokarbon kaynaklarının varlığının tespit edilmesiyle, Afganistan, Orta Asya ve

³⁴ James Risen "U.S. Identifies Vast Mineral Riches in Afghanistan" The New York Times, <http://www.nytimes.com/2010/06/14/world/asia/14minerals.html>, June 2010

³⁵ John C.K Daly, " Analysis: Afghanistan's untapped energy riches", UPI International Correspondent, (December 2008). <http://www.upi.com>

³⁶ U.S Energy Information Administration " International Energy Statistics" Afghanistan Natural gas production, <http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/iedindex3.cfm?tid=3&pid=26&aid=1&cid=AF,&syid=2010&evid=2014&unit=BCF>

Arap Denizi'ni kara yolu ile bağlayabilecek olması sebebiyle önem kazandı. Bununla yeni bağımsız alan devletler Pakistan ve Hindistan ayrıca Çin ile ticari ilişkileri ve bu ülkeye enerji ihracatı için iletişim kuruldu. Sonunda Büyük proje (TAPI pipeline) gaz boru hattının Türkmenistan'dan Afganistan üzerinde Pakistan ve Hindistan'a inşa anlaşması 1995'de ve sonra 2002 yılında dört ülke arasında imzalandı. Bu projenin inşa işleri 2015 Türkmenistan'da başladı ve 2019'a kadar tamamlaması planladı.³⁷ Ayrıca, Tacikistan'dan CASA-1000 elektrik büyük proje Nisan 2016 yılında Afganistan üzerinden Pakistan ve Hindistan'a akıtma anlaşması imzaladı.

Özetlemek gerekirse, Afganistan'ın Jeo-stratejik ve Jeo-ekonomik konumu, bölgede önemli role sahiptir. Toprağın özellikleri dolayısıyla, işgalcilerin ve süper güçlerin bu ülkenin istila yapmak için her zaman dikkatini çekmişlerdir. Afganistan'ın atlı ülkeler ve bölgesel güçler ile sınırlar nedeniyle bu bölgeden kolayca diğer ülkelerin kontrolü söz konusu olabilir. Jeo-stratejik konumunun önemi dolayısıyla, ekonomik açıdan güney ve Orta Asya'yı birbirine bağlamak ve kara yolu üzerinden Orta Asya doğal kaynaklarına ulaşmanın en kolay yoludur. Bu topraklarda geçmişten beri savaş olmasının nedeni onu konumuyla bağlantılıdır. Güney ve Orta Asya arasında tek yol olmasından ötürü, bu yolarında işgalciler ve tüccarlar gelip geçiyordu. 19 yüzyılda, büyük oyun esnasında Çarlık Rusya ve İngilizler arasında tampon bir bölge olarak seçilmiştir. 1979 yılında da, Afganistan toprağı, Ruslar tarafından işgal edildi ve son olarak da 2001'de ABD tarafından bölgesel güçleri etkilemek ve bu önemli bölgeye askeri varlık yerleştirmek ve kendi çıkarlarını korumak için işgal edildi.

1.5. AFGANİSTAN'IN DIŞ POLİTİKASI

19. yüzyıl boyunca, Afganistan, bölgede birbirine rakip olan İngiliz ve Rus imparatorluklarının topraklarını ayıran bir tampon bölgeydi. Bu sırada Afganistan bağımsız bir ülke olmadığından dolayı, dış politikası sahip olmayan bir ülkeydi. 1919 yılında tam bağımsızlığını kazandıktan sonra kendi dış politikasına sahip oldu. Afganistan bağımsızlığını kazandıktan sonra, Mili Birlik hükümetinin kurulduğu ana kadar, neredeyse Afganistan'ın tüm yöneticileri kendi resmi politika tablolarında tarafsızlığı savundular. Amir Habibullah Han (1914) ve Kral Zahir Şah (1939-1945) dönemlerinde, birinci ve ikinci dünya savaşı yıllarında ve bu iki savaş sonrasındaki

³⁷ Michel Chossudovsky, America's "War on Terrorism", second edition, Canada, Global research, 2005, s. 79-80

ideolojik çatışmalar sırasında, Afganistan savaşa katılmayarak tarafsızlığını ilan etti ve Doğu ile Batı arasında dengeli ilişkiler kurmak için çaba gösterdi.³⁸ Babasının defansif politikalarının aksine, reformist Afgan kral Emanullah Han (1919-1929) Afganistan'ın bağımsızlığını tanıyan Britanya'yı zorlayacak saldırgan bir siyasi ve diplomatik politikayı başlattı. O, Afganistan'ın izolasyon politikasını sona erdirdi. İlk dışişleri bakanı olarak Mahmut Tarzi'yi atadı ve ilk büyükelçi olarak Muhammed Wali han Darwazi'yi tüm dünyada diğer ülkelerle diplomatik ilişkiler kurmak için müzakerelere gönderdi.³⁹ 1919 ve 1922 arasında, Afganistan, Türkiye, Fransa, İtalya, İran ve Rusya ile ilk işbirliği anlaşmaları imzaladı.⁴⁰ İngiltere'ye karşı, Emanullah Han'ın sıra dışı dış politikası, özellikle, Ruslar ve diğer Avrupalılar ile ilişkiler kurulması ve onları iyi karşılaması 1929 yılında saltanatının çökmesine sebep oldu. Emanullah Han'ın iktidarının düşmesinden sonra, Nadir Şah (1929-1933) iktidarı ele aldı, Nadir, Afgan Milli Meclisi'nin açılış oturumundaki konuşmasında "Afganistan için hayal edebileceğiniz en iyi ve en verimli politikayı tarafsızlık politikası olarak" belirtti. Nadir Şah, İngilizler ve Sovyetler ve komşu ülkeler ile tarafsızlık anlaşması imzaladı. Ayrıca, komşularını Afganistan'ın gerçekten tarafsız olduğuna inandırmak için, Hindistan'daki Peştunların İngilizlere karşı ayaklandıkları çatışmalarda taraf tutmadı. Bunun yansıması, Sovyetlerin Orta Asya işlerine müdahale etmedi. O, Britanya ve Sovyetler Birliği ile bağlar kurdu ve gerekli dengeyi oluşturdu. Bununla beraber, sözde üçüncü güçleri ise; Almanya, Fransa ve İtalya ile sıkı ilişkiler kurarak Afganistan'ın ekonomik ve eğitim sektörlerini geliştirme konusunda çalıştı. Resmi düzeyde, Nadir Şah'ın Afganistan dış politikasının temel prensibi "tarafsızlığı" olarak kayda geçmiştir. 1933'te Nadir Şah'ın ölümünden sonra, onun genç oğlu Muhammed Zahir Şah iktidara geldi. Zahir Şah, babasının tarafsızlık politikasını takip etti ve ikinci dünya savaşı sırasında, 1939 yılında Afganistan'ın tarafsız kalacağını ve savaşta herhangi bir ittifaka katılmayacağını açıkladı. Tarafsızlık kararı pozisyonunu güçlendirmek için, 1941 yılında, Büyük Meclis'e (Loya Cirga) çıkardı ve çoğunluk tarafsızlık politikasını onayladı. Birkaç istisna dışında, 1930 ve 1945 yılları arasında Afganistan, II. dünya savaşında tarafsızlık politikasını uyguladı. Ancak II. dünya savaşı sonrası, uluslararası ve bölgesel bağlamlarda, İngiliz imparatorluğunun çöküşü

³⁸ Louis Dupree, "Myth and Reality in Afghan " Neutralism" ", Central Asian Survey cilt.7.No. 2/3. s. 145-151, 1988, Britanya

³⁹ Brig-Gen sir PERCY SYKES, A History of Afghanistan, cilt, 2, London, MACMILLA 8.Co, LTD, 1940, s. 295-302

⁴⁰ Nasir A. Andisha, " Neutrality in Afghanistan's Foreign Policy", Special Report, Washington D.C., United States Institute of Peace, Mart 2015, s. 8

gibi hızlı ve dramatik değişimler meydana geldi. Ayrıca, Sovyet Birliği ve ABD'nin iki egemen küresel süper güçler olarak ortaya çıkması ve en önemlisi sınır içeren Peştun kabilelerini birleştirerek bağımsız bir devlet şeklindeki Pakistan'ın oluşturulması gibi olaylar, Afgan hükümetinin yabancı ve yerli politikaları gözlemlenmesini zora koydu. Diğer yandan, sahneye yeni çıkan daha radikal milliyetçi genç gruplar; Davud Han, Naim ve Mecid Zabuli gibi reformistlerin ekonomi ile ilgili ve yerli politikaları sayesinde radikal reformlar başlatıldı. Ancak Şah Mahmut başkanlığı döneminde (1946-1953), dış dünya ve özellikle ABD ile ilişkilerde bazı gelişmeler gerçekleşti. Kral Zahir Şah, kuzeni Muhammed Serdar Davud'a başbakanlık görev vermesiyle, Afganistan'ın geleneksel tarafsızlık politikasında göze çarpan değişikler meydana geldi.⁴¹Arda gelen Afgan hükümetlerinin takip ettiği politikaları ilk Davud han ve daha sonra Sovyetlerin desteklediği rejimiyle, Afganistan, önceden var olan tarafsızlık, olumlu tarafsızlık ve katılmayan politikalarından farklı olarak tarif edilebilir. Afganistan, daha sonra (NAM) Bağlantısızlar Hareketine katıldı.1989'da, Afganistan'dan Sovyetlerin çıkılmasından sonra, yansıra,1992 den 1996'ya kadar, Kabil'deki Mücahitler beş yıllık sivil savaş sırasında, Afganistan resmen NAM üyesi olarak kaldı. Ardından Taliban rejimi (1996-2001), bir ideolojik hareket olarak, dış politikadan ziyade iç işler ile ilgilendi. 11 Eylül olaylarından sonra ve Karzai liderliğinde yeni kurulan hükümetin dış politikası, "Afganistan'ın diplomasisi, Anayasa'nın 7.ve 8. maddesinde açıklanan; temel inançlar, değerler ve hedeflere dayanmaktadır" hükmüyle açıkladı. Afganistan İslam Cumhuriyeti Devleti, ülkenin dış politikasının, bağımsızlık, ulusal çıkarlar ve toprak bütünlüğünün yansıra; tarafsızlık, iyi komşuluk, karşılıklı saygı ve hak eşitliği temelinde korunmasını düzenlemektedir. Afgan Hükümeti, BM şartı, Afganistan'ın katıldığı uluslararası anlaşmalarının yansıra insan hakları evrensel bildirgesine uymaktadır. 31 Ocak 2006 tarihinde, Afganistan'la ilgili Londra konferansında Afganistan hükümeti yeni kurulan devletin dış politikasını, komşular ile sıkı ilişkiler, İslam dünyası ile ilişkiler, ABD ve diğer müttefik ülkeler ile ilişkiler, uluslararası örgütler ile ilişkileri olarak açıklamıştır.⁴²

Milli Birlik Hükümeti'nin Dış Politikası: Eylül 2014 ayında Muhammed Eşraf Ghani Ahmedzai ve Doktor Abdullah Abdullah liderliğinde Ulusal Birlik Hükümeti

⁴¹ Dilip Mukerjee, "Afghanistan under Davud: Relations with NEIGHBORING State, University of California Press, Asian Survey, Cilt, 15, No, 5, s. 301- 303.

⁴² Afganistan Dışişleri Bakanı, "Afganistan Dış Politikası", (ocak 2006) <http://mfa.gov.af/en/page/3883>

kurulduktan sonra, uluslararası ve bölgesel anlamda, Afganistan'ın dış politikasında değişiklikler görülmüştür. Bu değişiklikleri beş kısım olarak sınıflandırılmaktadır: a) komşuları ile sıkı ilişkileri b) İslam dünyasıyla ilişkileri, c); Batı ile ilişkileri, d); Avustralya ile e); Asya ülkeleri ve uluslararası örgütleri ile sıkı ilişkiler kurmaktadır. Mevcut politikanın bir parçası olarak, Afgan Hükümeti doğrudan Pakistan ile ilişkilerin genişlemesi ve Müslüman ülkelerle bağlantıların artırılması ve küresel servet, güç ve bilim merkezleri ile bağların sıkı hale getirilmesi üzerinde odaklandı. Cumhurbaşkanı Ghani'nin dış politikasının ilk adımı, Kabil ve Washington arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi için ABD ile ikili güvenlik anlaşması imzalamak oldu. İkinci adımda, Ghani, Afgan hükümetinin iç işlerine müdahale için suçlanan ve Afgan yönetimine karşı Taliban'ı destekleyen Pakistan ile ilişkileri normalleştirmek ve dostane ilişkileri geliştirmek için çabalar gösterdi. MBH yetkililerine göre, ABD ile ikili güvenlik anlaşmanın imzalanması, Tokyo konferansı ve Afganistan'la ilgili altıncı bölgesel ekonomik işbirliği zirvesi, ayrıca, özel ortak koordinasyon ve izleme kurulu toplantısı MBH dış politikasının büyük başarılarından biridir.⁴³ Komşuları ile iyi ilişkiler kurmak Eşraf Ghani hükümetinin politikasının önceliklerinden biri olarak, Ghani yaptığı ilk resmi üst düzey ziyareti 14 Kasım 2014 tarihinde, İslamabad'a gerçekleştirdi ki, bu görüşme, İslamabad ile iyi ilişkilerin geliştirilmesi konusunda Karzai hükümetinden farklı bir şekilde MBH'nin dış politikaları için ciddi bir rotasyon olarak görüldü. Ama bu iyi ilişkiler, Kabil'de Pakistan istihbaratı tarafından düzenlenen Ağustos 2015 tarihindeki "Şah Şehit" patlaması sonrasında değişti. Hindistan ve Pakistan'ın iki bölgesel stratejik rakip olarak Afganistan politikasında doğrudan etkisi vardır. Buna rağmen, Pakistan ile yakın ilişkiler, Hint-Afgan ilişkileri üzerinde herhangi bir olumsuz etkiye neden olmamıştır, Eşraf Gani'nin ilk resmi ziyareti Hint Cumhurbaşkanı Narendra Modi tarafından memnuniyetle karşılandı.⁴⁴ İran'ın Mili Birlik Hükümet ile siyasi ilişkileri Afganistan ve ABD arasında güvenlik anlaşmanın imzalanması nedeniyle ve Afgan hükümetinin Yemen'deki Houşi Şia isyancılarına karşı Arabistan'a desteği dolayısıyla karmaşık hale geldi. İki yıl içinde iki devlet arasındaki resmi genel konulardaki ilişkiler, İran'da yerleşmiş Afgan mülteci sorunlarını, Helmand Nehri üzerindeki su tüketimini ve iki tarafın vurguladığı hukuki

⁴³ Voice of America , " Seyasat Khariji-e- Hukmet wahdat Mili dar yak sal Guzashta", <http://www.darivoa.com/content/afghanistan-nug-foreign-policy/2984020.html>, son erişme(Ekim, 2015),

⁴⁴ Mohammad Musa Jafari , " Seyasat Khariji devlat wahdat Mili darJestojoye Sabit", BCC Haber,(Eylül 2015), http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2015/09/150922_k02-nug-foreign-policy.

mekanizmaları kapsamaktadır.⁴⁵Eşref Ghani liderliğindeki MBH, İslam Arap ülkeleri ile “yerleşme” politikası olarak değerlendirilmektedir. Geçen yıllarda, Arap ülkeleri ile Afganistan’ın en önemli dış politikası, Yemen savaşında Sudi Arabistan liderliğinde, Housı Şia isyancılarına karşı destek vermek oldu. Buna karşılık, Eşref Ghan’ın, Arap Birleşmiş Milletlerden beklentisi, Taliban’ın Afgan hükümeti ile barış müzakere masasına getirilmeseydi.

Bölgesel güç olarak Türkiye, ikili diplomatik ilişkilerin kurulmasından beri Afganistan’da siyasi, kültürel ve ekonomik etkiye sahip bir ülkedir. İki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler, 1921 yılında, Türkiye-Afganistan ittifak anlaşmasının imzalamasıyla kuruldu. İki ülke arasındaki sıkı dostluk ilişkileri ve işbirliği Afganistan’daki siyasi gelişmeler ve değişimlere bağlı olarak değişti. 1989 yılında, Sovyet işgalinin sona ermesinden sonra, Türkiye mevcut rejim ile bağlarını genişletirken güvenlik, kalkınma, barış ve istikrar alanlarında Afganistan’ı destekledi. Türk hükümeti açısından, Türkiye’nin Afganistan’la ilgili dış politikası dört esasa dayanmaktadır: a): Afganistan’ın birlik ve bütünlüğünün korunması, b): Ülkede güvenlik ve istikrarın desteklenmesi, c): geniş tabanlı bir siyasi yapının oluşumu olan halk katılımının önceliklerinden biri olarak, demokrasinin desteklenmesi, d):terörizm ve aşırılığın ortadan kaldırılarak barış ve refahın restorasyonu. Afganistan’a ABD’nin askeri müdahalesi sonrasında, Türkiye söz konusu bu dört esas aracılığıyla politikasına netlik kazandırdı ve Afganistan’da yeni kurulan hükümet ile hem ikili düzeyde hem de uluslararası kuruluşlar ve NATO aracılığıyla katkı sundu. Mili Birlik Hükümeti’nin kurulmasından sonra, Türkiye’nin Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Cumhurbaşkanı Eşref Ghani’nin davetiyle, Ekim 2014 tarihinde, Afganistan’a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret, uzun zamandan beri cumhurbaşkanlığı düzeyinde Afganistan’a Türkiye’den ilk ziyaret olarak kabul edildi. Sonuç olarak, her iki ülke arasında, stratejik ortaklık ve dostluk anlaşması imzalandı ve Taliban ile Afgan hükümeti arasındaki barış sürecine destek sözü verildi.⁴⁶

Batı ile Mili Birleşik Hükümetinin ilişkileri “süreklilik ve yakınsama” olarak gözlenmekte ve ayrıca Eşref Ghani’nin ABD ve Avrupa’dan beklentisi ekonomik ve askeri yardım ve terörizmle mücadele için işbirliği şeklindedir. ABD ve MBH

⁴⁵ Afghanistan-Ru,” Ravabit Devlat wahdat mili Afghanistan ba Iran” (Şubat 2016), <http://www.farsi.ru/doc/12041.html>

⁴⁶ Türkiye Cumhuriyetinin Dışişleri Bakanı, “Turkey-Afghanistan Bilateral Political Relations”, http://www.mfa.gov.tr/turkey_afghanistan-bilateral-political-relations.en.mfa

arasındaki ikili güvenlik anlaşmasının imzalanması ve Ghani'nin ABD'deki resmi ziyaretinde stratejik işbirliğinin güçlendirilmesi yönündeki ilk adımı, Pentagon üzerinde güçlü bir izlenim bıraktı.⁴⁷ Asya ülkeleri ile sıkı stratejik ve ekonomik ilişkiler, Afgan hükümet Politikasının esasını oluşturmaktadır, MBH'nin oluşmasından sonra, Asya ülkeleri ile ekonomik, siyasi ve stratejik ilişkilerin genişletilmesi, Ghani hükümetinin dış politikasının önemli yansımaları şeklinde olmuştur. Eylül 2015 tarihinde, Afganistan'la ilgili düzenlenen altıncı bölgesel ekonomik işbirliği konferansında (RECCA-VI), (CASA-1000) elektrik projesi ve (TAPI) gaz boru hattı projesi gibi projelerin Afganistan üzerinden Orta Asya ülkeleri ve Güney Asya ülkelerine geçmesinin inşaat planı vurgulandı. İki büyük projenin inşaat süreci başladı ki, bu projelerin faaliyete geçmesi, Orta Asya ve Güney Asya ülkelerinin Afganistan ile siyasi ve ekonomik ilişkileri üzerinde olumlu etkisi şeklinde değerlendirilebilir.⁴⁸ ABD'nin Afganistan'a askeri müdahalesinden sonra, bölgesel ve uluslararası kurumlar ve örgütler Afganistan'da kalkınma ve işbirliği alanında önemli rol oynamıştır. Bununla beraber, son on altı yılda, Afganistan hükümeti böylece; SAARC, ŞİÖ, RECCA ve SAM gibi örgütsel ve kurumsal birliklerle, terörizm, siyasi, ekonomik ve askeri işbirliği için düzenlenen önemli bölgesel ve küresel, resmi konferanslar ve zirvelere de katıldı. Bu tür önemli konferansların gerçekleştirilmesi, Afganistan'da ve bölgede güvenlik, kalkınma ve istikrar alanlarında pozitif etkisi olabilecektir.

Sonuç olarak, Milli Birlik Hükümetinin kurulmasından sonra, Afgan dış politikasında yeni değişiklikler yer almıştır. Ama bu değişiklikler, iç ve bölgesel alanda siyasi, ekonomik ve güvenlik sorunları nedeniyle dış politikayı etkileyen tatmin edici başarılar getirmemiştir. En önemlisi de, komşu Pakistan ve İran ile siyasi ilişkiler günden güne bozulmaktadır.

⁴⁷ Arsla Jawaid, " Winning American Hearts: Ghani's Trip to the United States", Foreign Policy, <http://foreignpolicy.com/2015/04/01/winning-american-hearts-ghanis-trip-to-the-united-states/>,(Nisan 2015).

⁴⁸ Afghanistan Islam Cumhuriyeti, "The Sixth Regional Economic Cooperation Conference for Afghanistan (RECCA-VI) Kick-off", Baskı tarihi Eylül 2015. <http://mfa.gov.af/en/news/the-sixth-regional-economic-cooperation-conference-for-afghanistan-recca-vi-kick-off>

1.6. ÇİN'İN TARİHİNE KISACA BİR BAKIŞ

Çin'in dış politikasını iyice anlamak için, tarihini de kısaca bir incelemek gerekmektedir. Çin'de, binlerle ifade edilen yıllar boyunca, orta krallık, dünyanın en zengin, gelişmiş ve en güçlü medeniyetiydi. Çin, dünyanın dört eski uygarlıklarından biridir. Büyük duvar ve dört buluşlar gibi örneklerle beraber, 5000 yıldan fazla bir geçmişe sahiptir.⁴⁹ Geçmişte, Çin, dünyanın uygarlık merkezlerinden biri olarak kendini evrenin kültür merkezi sanıyordu ve kökeni Çin olmayan diğer milletlerin barbarlar olduğunu iddia ediyorlardı. Tarih boyunca, Çin, kendi imparatorluğunu tüm insanlığın hükümdarı olarak görmeyi tercih etmiştir. Böylece, Çin, yalnızca haraç ödeyen devletler ile ilişki içerisindeydi.⁵⁰ Doğu Hanı Hanedanlığı dönemi parlak askeri ve kültürel başarılarıyla, Çin'in altın devri olarak bilinir. İpek yolunun keşfedilmesiyle, batı ile geniş bağlantılar kuruldu. Budizm dinin ulaşması ile birlikte, bu dönem ticaretin ve dış kültürlerin getirildiği bir dönem oldu. Çin kaynaklarına göre, M.S. 166 ve 284 arasında, birçok Roma elçisi bu ülkeye geldi. Bununla beraber Çin halkının diğer milletlerle bağlantı kurarak onlardan farklı medeniyeti öğrenmesi için çaba göstererek, kendini dünyada gelişmiş bir ülke haline getirdi. İpek yolunun keşfedilmesi, aynı zamanda, Çin halkının Orta Asya milletleriyle ticaret yapmasını sağladı.⁵¹ Batı Han hanedanlığı M.Ö. 202'de başladı ve M.S 220'de son buldu. Bu dönem, Çin'in yurtdışında, özellikle, Ortadoğu ve Orta Asya ile dış ilişkilerinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Batı Han hanedanlığına M.S. 1644 yılında Qin tarafından son verildi ve Qin hanedanlığı 19.yy'da Batının baskısı altında kaldı. 19 yy'in ortamında, Batı güçleri Çin'in kıyı bölgelerinde sömürge kurmayı başardı. Bundan dolayı, ülke fakirleşti ve zayıfladı. Bunun sonucunda da, insanlar, savaş ve kaostan çok çekti. Ayrıca, Japonlar doğu Çin denizindeki Tayvan adaları gibi, Çin'in geleneksel bölgelerini kontrol altına aldılar. 1840 yılında, Çin ve İngiltere arasındaki afyon savaşı, Çin'in yenilgiye uğraması ile sona erdi ve eşitsiz zor bir antlaşmayla tamamlanarak aniden Çin dünyaya açıldı.⁵²

⁴⁹ Judith F. Kornberg. John R. Faust, (second Edition) China in World politics: policies, process, prospects, LYNNE RIENNER Publishers , London 2005, pp. 27

⁵¹ China Culture organization, " Han Dynasty", http://www.chinaculture.org/gb/en_aboutchina/2003-09/24/content_22724.htm. Son erişme 2003

⁵² Fatima Özge Atay ,Impact of the Xinjiang problem on The China's External Relations: 1990-2010, (yüksek lisans tezi) Ankara , Middle East Technical University, Aralık 2010, s .41

Özetlemek gerekirse; Çin'in imparatorluk dönemi dış politikası geleneksel bir yaklaşım olmakla beraber, bu sülale, bir medeniyet olarak Çin imparatorunun önderliğinde sürdürülmekteydi. Çin kendi tarihinin ilk zamanlarından itibaren ticaretin merkeziydi. Ayrıca, dış dünya ile Çin'in birçok etkileşimi İpek yolu üzerinden meydana geldi. Buna M.S. 2 yy'de Roma İmparatorluğu'nun ve 13. yüzyılda Venedikli gezgin Marko Polo ziyaretleri dâhildi. Han hanedanlığı dönemi (M.Ö. 202 - M.S 220) kadar Çin'in dış ilişkilerinin tarihinden önemli dönem olarak birçok farklı ülke ve hanedanlık ile ilişkiler kurmuştur. Batı bölgeleri yolculuğu ise Xiongnu'na karşı Yuezhi ile ittifak aranırken bu yolculuk sırasında Yunan imparatorluğu, Greko-Bactrian, Fergana krallık ve Pers imparatorluğu ile görüşmeler yapılmış. Zhang Qian yaptığı yolculuğun sonrasında, Çin'den Roma'ya Orta Asya üzerinde giden ünlü kara İpek ticaret yolu kurulmuştur. İpek yolunun açılması, Çin'e siyasi, kültürel ve ticari gelişim fırsatı sağladı. Ayrıca, aynı zamanda, gücün genişlemesi için uzun iç ve dış çatışmalar ve rekabet 1970 ortalarına kadar devam etti.

1.7. ÇİN'İN ÇAĞDAŞ POLİTİK VE ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ

Son 30 yılda, Çin'in dış politikasındaki dönüşümü kayda değer bir şekilde değişti. Mao Zedong ve Zhou Enlai 1970'lerde sahneden ayrılırken kültürel devrim durgunlaştı ama Çin'in siyasi durumunu takip eden yabancı gözlemcilerin gelecekle ilgili hiç bir fikri yoktu. Mao'nun seçilmiş halifesi Huna Guofeng, zayıf, ödün veren bir adaydı. Kısa zaman sonra, Deng Xiaoping tarafından siyaset sahnesinden sürüldü. Deng tanınan bir kapitalist olduğu halde, o, komünist liderliğinin ilk üye ve gözlemcilerden biriydi ise, Çin'in dramatik değişikliklerinde rol oynadı. Mao, 1972'de, ABD'yle ilişkileri inşa etti. Ancak bu durum birçoğu tarafından Sovyet tehdidiyle başa çıkmak için yalnızca pragmatik bir yol olarak görüldü.

Deng Xiaoping, 1978'de, iktidarını güçlendirse de, yine de hızlı halefiyet sisteminde değişiklikler meydana geldi. Deng aşamalı olarak Çin'in kırsal bölgesindeki komünleri kurarak, tarımsal üretimi teşvik etmek amacıyla, pazar kurdu. Ayrıca, Çin'in doğu kıyısında, özel ekonomik bölgeler inşa etti. Çin'in komünist yönetiminin 30 yılında hiçbir Çin liderinin yapmadığı ABD ziyaretini 1979'un erken zamanlarında yaptı.⁵³ Bundan başka, Hanoi'deki liderliğini Çin'in desteğinin 20 yılına rağmen

⁵³ David B.H. Denoon (Ed) China: Contemporary Political, economic and international Affairs, New York University Baskı, New York 2007, s.4-5

Deng, Combodia'nin Vietnam işgaline bir misilleme olarak, Ocak 1979'da, Washington'dan döndükten sonra Vietnam'ın istilasını emre etti. Vietnam'daki saldırılar tüm ilgililere Çin'in dış politikasının komünist dayanışmadan ziyade, kararlarına odaklanacağına dair işaretler sunuyordu.⁵⁴ Deng Xianoping tarafından ekonomi ve dış politikada atılan inisiyatifli pragmatik adımlar onun halefleri başkan Jiong Zemen ve Hu Jinto tarafından da aynı dengede sürdürüldü. 1990'ın ortalarına Jiang zamen ve başbakan Zhu Rongji yönetiminin altında değişiklik adımları hızlandı ve Çin'de büyük yabancı yatırımlar gerçekleşmesine neden oldu.

Çin'in dış politikasının son raporları göre, Çin'in geçmişteki üstünlüğünden daha ılımlı sorumlu ve mevcut dünya düzeniyle daha büyük entegrasyonun olduğunu gösteriyor. Dünya şartlarıyla pragmatik olarak başa çıkmayı sağlayan bir strateji takip eden Çin liderleri, uluslararası normlarla yüzleştiler ve uluslararası barışı kalkınmayı ve Çin ile komşu ülkeler ve diğer ilgili güçler, özellikle ABD ve Rusya ile aralarındaki çıkar uyumunu takip ettiler. Çin'in Çağdaş dış politikalarının değerlendirmeleri güvenlik, ekonomik, politik, kültürel ve diğer sorunlarla başa çıkan uluslararası organizasyonla yayılan Çin ilişkilerinin ve küreselleşmenin bir döneminde ekonomik değişiklikler üzerinden dış dünya ile gelişen Çin etkileşiminin arifesini gösterir. Bunlar, Çin politikasının kararlarında ve bu kararların oluşturulmasında daha fazla şeffaflık yönünde sürekli bir eğilim gösterirler.

Genel olarak, Çin komünist partisinin (ÇKP) yönetimi liderleri Çin'de politik ve sosyal denge istikrarını korurken, Çin'in ekonomik kalkınmasının teşvik edilmesi üzerinde duruldu. Onların Çin dış politikasında büyük role sahip olan partiye yardım ve destekleri uluslararası bir ortamda Çin'in ekonomik büyüme ve istikrarını desteklemesini sağladı. Bu kısmen aktif ve genellikle Çin'in ılımlı tasarlanan diplomasisi yoluyla komşu ülkelere ve diğer ilgili Dünya'ya hâkim güçlere özellikle ABD'nin Çin'in dış siyasetin önemsiz endişelerine karşı güvence vermek amacıyla yapılmıştır. Çin liderleri, Çin'in ekonomik, askeri, politik gücünün ve etkisinin bir tehdit olarak görülmemesi; buna karşılık daha büyük dünya kalkınması ve uyumu için bir fırsat olarak görülmesi gerektiğini göstermeye çalışmaktadırlar. Bu süreçte, Çinli diplomasisi Çin'in artan gücü ve etkisi olan olumsuz endişelerine sahip olan ülkeler,

⁵⁴Denoon, a. g. e., s. 4

güvence vermek amacıyla, bölgesel ve uluslararası organizasyonların normları ile kendi ayarlamasını vurgulamaktadır.⁵⁵

Çin, dış politikası, Çin'in gelişmesini arttırmak için, uluslararası ekonomik değişimi aramak amacıyla büyük ölçüde çabalar göstermiştir, Mao dönemi sonrası doğrudan yabancı yatırımları, yardımları, yabancıların teknolojik destekleri ve yabancı uzmanlıklar Çin'in ekonomik büyümesinde kritik öneme sahip olmuşlardır. Çin, Asya'nın ve diğer uluslararası çeşitli üretim ve ticaret ağlarının bir merkezidir. Çin ulusu, dünyanın ticaretle uğraşan en geniş üçüncü ve dünyadaki ham madde ve eşyayı tüketen en geniş birinci ulusudur. Çin, bugün, dünyanın sağlıklı ekonomisi üzerine özlü bir şekilde bağlı olarak, Çinli girişimciler arasında ÇKP yönetiminin istikrarda devamlı kalması için, ekonomik kalkınmayı önemli bir temel olarak görmektedir. Aynı zamanda, dünya ekonomisi artan bir şekilde Çin'e bağlı olmasından dolayı, Çin hükümeti dünyada üretimin önemli bir merkezi ve ayrıca giderek göze çarpan pozitif ticaret ve büyük yabancı rezervler üzerinde borsa dengesine sahip bir ulus olarak uluslararası ekonomi üzerinde büyük bir etki uygulamaktadır.

Çin'in milliyetçiliği ve güvenlik öncelikleri, çağdaş dış politikasında önemli bir yere sahiptir. Çin komünist partisi (ÇKP) yönetimi, ideolojik birleşme ve meşrutiyetin kaynağı olarak komünizm ilan edildiğinde, Çin halkı arasında milliyetçiliğin yükselmesine daha büyük bir önem verdi. Milliyetçilik Çin'den Tayvan'ın ve diğer özerk bölgelerin bağımsızlığı ve ayrılması konusunda önlediği ÇKP yönetiminin politikasını yüksek önceliklerle desteklemektedir. Çinli liderler gelişmiş asker gücü ve sabit ulusal hedeflere ulaşmak için gerekirse, zorlayıcı tedbirlere başvurmaktadır. Hatta Tayvan ile ilgili olarak, ABD ve müttefiklerinin gücüne karşı muhalefet edebilmektedir.

Daha geniş olarak, Çinli liderlilerin dediği gibi kapsamlı bir ulusal güç, özellikle ekonomik, askeri ve politik gücü inşa etmeyi amaçlamaktadır; ancak Çin'in, Asya ve dünyada büyük bir güç olarak henüz rolü bu meselelerde açıkça belirlenmiş değildir. Yabancı ilişkilerdeki Çin stratejisi, bilim adamları arasında tartışılıyor bilim adamlarının Çin'in 21.yy'daki dış politikaları hakkında farklı yorumları, ayrıca, onlardan bazılarının Çin'in son zamandaki girişimlerinin devamlılığı üzerinde tereddütleri bulunmaktadır. Diğer yandan, bazı uzmanlar, Çinli liderlerin 21.yy'ın

⁵⁵Denoon, a. g. e. , s. 6

sonuna doğru iyi olabilecek bir firma stratejisi takip ettiklerine inanırlar. Bütün bunların yansısı, bazı bilim adamları, Çin'in girişimlerinin değişebileceğine ve kısmen büyük belirsizlikler ve değişikliklerin Çin yabancı politikasını son yönden daha farklı yönere itebileceğini iddia etmektedirler. Ancak, aynı uzmanlar, Çin'den beklenmesi zor olan uluslararası tepkilerle karşılaşmış olmaları, etki ve güç altında büyük Çin'in çıkar hesapları ve değişebilen eylemleri olarak sanılan açık stratejisini son zamanlarda gördüler.

Çin'in dış ilişkilerdeki "Çin'in Barışçıl Kalkınma Yolu" adlı stratejisi, ÇKP'nin devlet konseyi tarafından kamuoyuna duyuruldu. Bu stratejinin vurguladığı barışçıl kalkınmayı yakalamak, 10 yıllar süren uluslararası olaylar ile uygun ve bu çizgide süregelen istikrarlı bir taktipti. Çin'in 2006'daki resmi ve özel perspektifinden Çin yabancı ilişkileri adlı yayımlanan makalesinde Çin'in dünya ilişkilerindeki stratejisini destekleyen 4 çekirdek fikir vurgulanıyor.

- ✓ Dünya ilişkilerinde büyük güç statüsü için bir hamle.
- ✓ Çin'in ekonomik kalkınmasının uluslararası çevrede bir istikrarlı destekleyiciye olan ihtiyacıdır.
- ✓ Çin'in büyüme ve kalkınmasını engelleyecek suçlar ve ağır borçlardan kaçınmak için dünya siyasetinde Çinli liderlerin baskısı ve 1990'larda Deng Xiaoping liderliği süresince güçlü olan baskı.
- ✓ Çin'in geçmiştekinden daha çok uluslararası sorumluluk almasını gerektiren dünya ilişkileriyle oldukça yakın etkileşimine bağlı olan son Deng Xiaoping' in 1997'deki liderlerini tanıma.

Çin'in yabancı politikası bir yerli ajandayla sürdürülüyor; Çin liderleri, çoğunlukla, ülkenin ekonomik ve politik dönüşümüne yoğunlaşıyor. Tüm Çin dış politikası ülkenin ekonomik kalkınmasındaki güvenilirliği ve bölgesel entegrasyonu amaç edinir.⁵⁶ Çin'in dış politikasının ana teması, ayrıca, Çin'in kendi kalkınmasını güvenceye olan barış ve kalkınmadır. Barışçıl ve istikrarlı bir çevre, mütevazı ve varlıklı bir toplum olarak amaçlarına ulaşabilmek adına, Çin için gereklidir. Çin devlet görevlileri, bu yüzden, bölgesel ve diğer ülkelerle çok taraflı veya tek taraflı ilişkiler kurmayı çabalyor.

⁵⁶Kmut DETHLEFSEN, "China's Foreign Policy in Transition" Dialogue on Globalization, TRIEDRICH EBERTSTIFUNG, May 2004, s. 2-3

1.7.1. Çin'in Orta Asya İle İlişkisi

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Çin Batı sınırını stabilize etmek amacıyla, Orta Asya ile ilişkileri genişletti. Pekin, Doğu Türkistan'ın Türk etnik Müslüman nüfusunun dışarıdaki Müslümanlar ile dini ve siyasi bağlantılar kurmasından endişeleniyordu; ama Orta Asya ülkelerin liderleri kendi bölgelerinden Çin'e karşı amaçlanan herhangi bir gruba izin verilmeyeceği konusunda Çin'e teminat verdi. Çin'in Orta Asya ile bağlarını sıkı tutmasının bir diğer sebebi ise, bölgenin enerji kaynaklarına erişimi ve bu bölgede Rusya ve Batı etkisi karşısında güçlü bir denge sağlamaktır.⁵⁷ Çinli stratejistler Orta Asya ülkelerinin stratejik öneminin arttığına ve bu bölgenin 21.yüzyıl dünyasında önemli bir ekiye sahip olacağına inanmaktadır. Siyasi açıdan Orta Asya devletleri, Rusya, Ukrayna ve hatta Orta ve Doğu Avrupa'dan daha farklı ve kendi tarzlarıyla artan bir şekilde, siyasi bir performans sergilemektedirler. Ekonomik açıdan Orta Asya ve Orta Asya çevresindeki diğer bölgeler dünyanın enerji tedarik sisteminde önemli bir rol oynayacaktır.⁵⁸ Çinli gözlemciler, Orta Asya ülkelerinin rollerini gerçekleştirmelerinde, sadece komşularıyla işbirliğinin yeterli olamayacağını düşünmektedir. Belki de, Orta Asya'da ve bölgesel güçler arasında olabilecek bir ittifak, uluslararası sistemin yapısını etkileyecektir. Son zamanlarda, daha çok Çin, Orta Asya işleriyle, özellikle, ekonomik alanlarda ve enerji alanındaki işlerle ilgilenmektedir.⁵⁹ Pekin, Orta Asya ülkeleri arasındaki petrol ve gaz alanlarını geliştirmek ve boru hatları inşa edilmesi amacıyla, birçok anlaşma imzaladı. Buna ek olarak, Kazakistan'dan Doğu Türkistan'a gaz ve petrol boru hattı inşa edilmesi ve Kırgızistan ve Türkmenistan petrol ve gaz alanının geliştirilmesi konusunda çalışmalar yapmaktadır.⁶⁰

Çin ve Kazakistan arasında ekonomik ve enerji geliştirme anlaşmalarından en önemlisi, 24 Eylül 1997 tarihinde 9.50 milyar ABD doları değerinde imzalandı. Bu anlaşma, iki büyük petrol ve gaz alanının geliştirmesini ve Kazakistan'dan batı Çin'e uzanan 3000 km'lik bir petrol boru hattı inşa edilmesi projesini de kapsamaktaydı.

⁵⁷ Sutter, a. g. e. ,s. 254

⁵⁸ Roy Allison and Lena Jonson (Editors), Central Asian Security The New International Context, Brookings Institution Baskı, Washington, D. C., 2001, S. 152

⁵⁹ International Crisis Group, "China's Central Asia Problem" , Belgium, Asian Report, Feb, 2013, s. 6

⁶⁰ Valerie Niquet, " China and Central Asia", China perspective, French Centre for Research, on Contemporary China , (Oct 2006), <http://chinaperspectives.revues.org/1045> , s. 5

Nitekim bu proje, 2006'da tamamlanıp faaliyete sokuldu.⁶¹ Ve taşıma kapasitesi yılda 20 milyon ton olacağı tahmin edilmekteydi. Temmuz 2007'de, Çin ve Türkmenistan arasında doğal gaz işbirliği anlaşması imzalandı ve anlaşma kapsamında yıllık 25 milyar metreküp totalde 65 milyar metreküp kadar doğal gaz Türkmenistan'dan Çin'e tedarik edilecekti. Boru hattı, Aralık 2009'da inşa edildiği zamandan şüana kadar güvenli ve istikrarlı çalışmasını sürdürmektedir.⁶² İç istikrarın sağlanması ve ulusal birliğin korunması Çin için en önemli konuydu ve Çin'e göre, Orta Asya'nın istikrarı, sıkı bir şekilde Çin'in batısına bağlıydı.⁶³ Çin, Orta Asya ülkeleri ile ilgili doğrudan veya dolaylı bölgesel siyasi ve güvenlik konularında, bu bölgelerde istikrarsızlık istememektedir ve endişeli olduğunu bölge ülkelerine aktarmakta ve hissettirmektedir. Örneğin, 1990 Afganistan iç savaşı sırasında, Çin savaştan tarafları çatışmaları durdurmaları ve herhangi bir dış müdahale olmadan sorunlarını kendi aralarında diyalogla çözmeleri konusunda çabalar gösterdi. Afgan Hükümeti ve Taliban arasında devam eden savaşın durdurulması için Çin'in önerisi, iki taraf için, müzakere zemini oluşturmak ve bu sorunu barışçıl diyaloglarla çözmek şeklindeydi. Çünkü Pekin bölgedeki NATO ve ABD'nin etkisini kendi güvenliği için bir tehdit olarak algılamaktaydı.

Çin açısından Orta Asya ile ilişkilerini geliştirmek, aşağıdaki temel gereksinimlere dayanmaktadır:

- ✓ Orta Asya devletleri, Tayvan konusunda, Çin'in bakış açısını desteklemelidir ve Çin'in Doğu Türkistan'daki içişlerine müdahale etmemelidir, bunun karşılığında Çin, Orta Asya ülkelerinin iç işlerine müdahale etmeyecektir.
- ✓ Çin ve Orta Asya ülkeleri güvenlik ortakları olarak onların ayrılıkçı hareketlere, İslami aşırılarına ve teröre karşı birlikte mücadele etmelidir.
- ✓ Çin ve üç komşu Orta Asya devletleri dostluk, anlayış ve bağlantılarını güçlendirmek amacıyla, sınır ötesi etnik bağlardan yararlanmalıdır.
- ✓ Çin ve Orta Asya devletleri arasında ilişkiler sağlam ekonomik temel üzerine inşa edilmelidir.

⁶¹ Sutter, a. g. e., s. 255

⁶² China National Petroleum Corporation, "Natural gas arrives at Guangdong from Turkmenistan" 2011/11/25 son (Erişime 2015), <http://www.cnpc.com.cn/en/nr2011/201211/072aad7fdef2418faf756786b4325ab3.shtml>.

⁶³ Andrew Scobell, Ely Ratner, Michael Beckley, "China's Strategy Toward South and Central Asia An Empty Fortress", Rand Corporation Research Institute, Yayınları, 2014, s. 9

- ✓ Çin ve Orta Asya devletleri uluslararası sahnede barış ve adaleti savunmak için işbirliği içerisinde olmalıdır.⁶⁴

1.7.2. Batının Bakış Açısından Orta Asya'da Çin'in Çıkarları

ABD'nin 2001'de başlayan Afganistan'ı işgali ya da Afganistan'da terörizm karşı dediği operasyon sırasında, ABD'nin Stratejik ve Uluslararası Çalışmaları merkezi, soğuk savaş döneminden sonra, Orta Asya'da Çin çıkarları üzerinde bir araştırma yaptı. Ve bu çıkarlar aşağıda kısaca gösterilmektedir: Stratejik Konumu Orta Asya'da Çin'in tutumu ve Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kurulması, Çin'in diplomatik politikası olarak kendi toprağı etrafında istikrarlı ve üretken uluslararası bir çevreye sahip olmak şeklinde tayin edilmişti. Orta Asya ile Pekin'in ilişkileri ayrıca önemli uluslararası konularda Çin'in pozisyonuna meşruiyet kazandırmayı ve ABD güç ve nüfuzuna karşı bir sayaç olarak Rusya ile ilişkilerini güçlendirmeyi amaçlamaktadır.

- ✓ Güvenlik: Çin Doğu Türkistan'da Uygurların bağımsızlık hareketine dışardan gelecek herhangi bir desteğı sınırlamak istemektedir ve ayın anda Çin bölgesel devletler ile beraber terörist ve suçlular ile mücadeleyi amaçlamaktadır.
- ✓ Sınırlar: Çin sınırları ile ilgili katı bir politikaya sahip olarak; Afganistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile sınırları istikrarlı bir şekilde çekmişti. Sınırın güvenliğı ve istikrarı Çin'in dış politikası önceliklerinden biriydi ve Çin'in kalkınma planlarında önemli bir rol oynamaktaydı.
- ✓ Ekonomi: Çin'in bölgedeki ana ekonomik çıkarı enerji, madencilik ve Çin Orta Asya'da büyük miktarlarda petrol ve gaz aramaktadır.⁶⁵

Çin, Orta Asya devletleri ile iki taraflı ve sınır ötesi ilişkilerin gelişmesine yüksek öncelik vermektedir. Her iki taraf sıkı ilişkiler nedeniyle, karşılıklı çıkarlardan yararlanabilip, istikrar ve refaha katkıda bulunur. Çin'in komşularıyla ilişkilerinde, İstikrar, ticaretin kalkınması ve işbirliğı temel sütundur. İstikrar, ticaret geliştirme ve işbirliğı komşularıyla Çin'in ilişkileri temel sütunu olarak bulunmaktadır.⁶⁶

⁶⁴ Allison and Jonson, a. g. e., s. 169

⁶⁵ Sutter, a. g. e., s. 256

⁶⁶ Allison and Jonson, a. g. e., s. 153

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE AFGANİSTAN - ÇİN İLİŞKİLERİ

2.1. 19. YÜZYILDAN – SOVYETLER İŞGALIN SONA KADAR AFGANİSTAN – ÇİN İLİŞİKELERİ

Tarih boyunca, Doğu Türkistan şundaki Çin'in işgal ettiği toprağı olarak Afganistan ile Pamir ve Wakhan koridoru üzerinden ticaret kervanları aracılığıyla ilişkiler kurulmuştu. 19. yüzyılın sonlarında küçük bir Afgan ticaret topluğı çoğu zengin tüccarlar olarak doğu Türkistan'da bir koloni kurmuştu. Bu küçük koloninin varlığı, 1920'lerin başında Doğu Türkistan (Sincan) topraklarında ilk Afgan diplomatik misyonu olarak geçici bir Afgan konsolosluğunun açılmasına sebep oldu.1933 yılından Doğu Türkistan Cumhuriyeti adlı Müslüman devletin kurulması sırasında bu devlet ile Afgan yerleşimcilerin desteğı iki ülke arasında sıkı ilişkiler ve siyasi ittifaka yol açtı. Çin yeni Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Afganistan, Çin Cumhuriyeti'nin Guomindagn Ulusal hükümeti partisi ile dostluk anlaşması imzalamıştır. Bundan dolayı, Afganistan 1950'de, Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanıyan ilk ülkeydi. Bu sebeple, iki ülke arasında tam diplomatik ilişkiler Ocak 1955 tarihinde başladı. İki taraflı ilişkileri güçlendirmede tarafların güçlü çıkarlarını gösteren açık bir kanıt bulunmamaktadır. Aslında, Çin, bölgede Pakistan'ı birincil müttefiki olarak seçmişti. Bundan sonra, Pakistan ile tam diplomatik ilişkilerini 1951'in erken aylarında kurdu. Bu hızlanma, Çin-Afgan ilişkilerinin gelişmesini zayıflattı. Çin'in Afganistan'daki çıkarları geniş bölgesel politikasının sadece basit bir yönünü oluşturmaktaydı; Sovyetler Birliğı ve Pakistan ile ilişkilerden ötürü Pekin genellikle Kabil'i ikinci derece ortağı olarak kabul etmişti.⁶⁷

Çin ve Afganistan birbirler ile kral Zahir Şah döneminde nötr ilişkilere sahipti, Çin'in Sovyetler Birliğı ile 1950'dan sonra ilişkilerinin bozulmasından dolayı Çin Afganistan'a daha büyük bir ilgi gösterme yolunu seçti. 1957 yılında yakın ilişkilerinin yeni dönemi Afganistan'ın yeni Başbakanı Muhammad Dawood Han ve Çin Başbakanı Chou En Lai'nin resmi ziyaretleri kapsamında açıldı ve iki ülke arasında ilk ikili ticaret anlaşmasının yansıra, on yıllık dostluk ve karşılıklı

⁶⁷ Encyclopedia Iranica " CHINESE-IRANIAN RELATIONS VI, Relations with Afghanistan in the Modern Period", son Erişime Ekim, 2011 Cilt, 4, No , 4, s. 441-443

saldırmazlık anlaşması 1960 yılında Kabil’de imzalandı. Üç yıl sonra, 22 Kasım 1963’te, iki ülke arasında Pamir’e 90 km uzanan ortak sınırın resmi çizimi konusunda bir anlaşma imzalandı. Ortak sınır çizimi komitesi tarafından sınırın çizimi ve tespitinden sonra 24 Mart 1965’te final protokol imzalandı.⁶⁸ Sınırlarını tespit ettikten sonra, Çin, ilk olarak, Afganistan ‘a ekonomik ve teknik alanda yardımlarını genişletti. 24 Mart 1965 tarihinde, 28 milyon değerinde ilk serbest fon Afgan hükümetine yardım olarak verildi. Çin devletinin bu mali desteği sonucunda, birçok tarımsal ve endüstriyel proje Afganistan’da faaliyete başlamıştır. Bu projelerden biri olarak Kabil’in Bagrami bölgesindeki Pamuk dokuma fabrikası ve lapiz lazuli teknik atölyesi 1970’te tamamlandı. Daha sonra, 62 km uzunluğunda bir baraj inşaatı ve 85 km’lik bir kanalın hafriyatını ve ayrıca hidroelektrik enerji üretim bölgesi olan Parvan sulama projesi 1979’da tamamlandı.⁶⁹

Çin, 1970 yılında, Afganistan’ın gelişiminde aktif rol ve etkiye sahip olan diğer büyük güçler arasında rekabetçi bir ülkeydi. Çin, Afganistan’a yaklaşık 200 Çinli teknik danışman sağladı ve ayrıca Çin, Sovyetler Birliği, ABD ve Almanya’dan sonra yüzde 7,2 ile dış yardım sağlayan dördüncü ülke olmaktadır. 1970’den sonra, Çin ve Afganistan arasındaki dostluk ilişkilerinin Afgan siyasetinde Sovyetler etkisi nedeniyle bozulması, Çin yardımlarının kısılmasına sebep oldu. 17 Temmuz 1973 tarihinde, Davud Han ve onun sempatanları askeri darbe ile Kral Zahir Şah’ı düşürdü ve monarşi yerine Afganistan İslam Cumhuriyeti’ni kurup kendisini başkan olarak ilan etti.⁷⁰ Afganistan İslam Cumhuriyeti ilan edildikten sonra, Pakistan hariç yeni Cumhurbaşkanı Sardar Mohammed Davud Han bölgesel ve büyük güçler ile diplomatik ilişkilerde uzlaştı. Aralık 1974 yılında ilişkileri geliştirmek amacıyla, Pekin’e özel elçisi olarak kardeşi Muhammed Naim Han’ı gönderdi. Yanıt olarak Çin, Afganistan yeni kurulan hükümet ile 20,7 milyon ABD doları yardım yaptı ki, bu toplam dış yardımın yüzde 0,7’sini oluşturmaktaydı. Bu dönemde, Sardar Davud Han’ın dış politikası hızla değişti ve yeni ittifaklar bulmaya çalıştı. Neticede, Çin ile ilişkiler 21 Mart 1978 tarihinde geliştirildi. Yapılan anlaşmada, Çin hükümeti tarafından 100 Milyon Yuan çeşitli sanayi ve inşaat projeleri ve küçük hacimli ticaretin artırılması için yardım sözü verildi. Ama bu protokolü, 27 Nisan 1978 Sawaar

⁶⁸ Byron N. Tzou, China and International Law The Boundary Disputes, Praeger Yayınlar New York 1990, s. 70-71

⁶⁹ Louis Dupree, Afghanistan, Princeton University Baskı, New Jersey 1973-78-80, s . 641

⁷⁰ Saikal, a. g. e., s. 171

devrimin ve Afganistan'ın Sovyetlerin siyasi faaliyet sahası haline gelmesi nedeniyle iptal edildi.

2.2. SOVYET İŞGALI SONRASI AFGANİSTAN – ÇİN İLİŞKİLERİ

Sawaar devrimin sonrasında, Çin'in yeni komünist rejimle ilişkileri bozuldu çünkü Afganistan Halk Demokratik Cumhuriyeti, Vietnam işgali için ABD ile diplomatik ilişkilerin kesmişti. Halbuki, Çin ABD'nin Vietnam saldırısında ortağı olarak yer almaktaydı. Diğer yandan, Çin'in Afgan devrimcilerini kurulan rejime karşı silahlandırması, ayrıca, onlara askeri eğitim vermesinden dolayı, ADHC, Çin'in bu eylemini kınadı ve sonuçta iki ülke arasındaki ilişkileri bozmaya başladı.⁷¹ Özellikle, 5 Aralık 1978 tarihinde Afgan-Sovyet dostluk anlaşmanın imzalanmasından sonra, iki ülke arasındaki ilişkiler zayıfladı. Neticede Çin, sadece Afganistan'a yapılan ekonomik yardımı duraklatmakla kalmayıp, aynı zamanda, anti-komünist Afgan mücahitleri tam destek verdi.⁷² Çin ve Afgan komünist rejimi arasındaki ilişkiler, hızlı bir şekilde düşmanlığa dönüştü. Afganistan'daki Sovyetlerin askeri müdahalesini Çin, kendi ve müttefiki Pakistan'ın güvenliği için tehdit görerek, bu işgali şiddetli bir şekilde kınadı ve hemen diplomatik temsilcisini Kabil'den çıkardı. 1980 yılında, Washington tarafından çeşitli silahlar, Çin'e tedarik edilmeye başlandı. İki tarafın Afganistan'da Ruslara karşı mücadele amacıyla, Doğu Türkistan'da askeri tesislerin kurulmasına karar verildi. PLA, Afganistan'da Ruslara karşı mücahitleri askeri eğitim, silah, organizasyon, mali destek ve askeri danışmanlarıyla destekledi. 1989 yılında, Afganistan'dan Sovyetlerin yenilgisi ve çıkılması ile 1992'de Afganistan İslam Devleti'nin ortaya çıkması, bir daha Çin-Afgan ilişkilerinin normalleşmesine yol açtı, ancak iki taraf arasında herhangi bir diplomatik misyon bulunmasını temin edemedi.⁷³ 1992'den sonra, Afganistan'da hiziplerin iktidarı ele almak için mücadelesi, sivil Savaş'ın şiddetlenmesi ve sonunda 1996 yılında Taliban'ın ortaya çıkması Doğu Türkistan'ın güvenlik sorunları hakkında Çin'in endişelerini yükseltti.

⁷¹Frederick Starr (Ed) Xinjiang: China's Muslim Borderland, 2004, M.E Sharpe Armonk New York. S. 157

⁷² Encyclopedia Iranica, a. g. e., s. 441-443

⁷³ Starr, a. g. e, s.158

2.2.1. Taliban Dönemi

Afganistan'dan Sovyet güçlerinin çıkılmasından sonra, hemen siyasi partiler arasında iktidara ele geçirmek için iç savaş başladı ve 1994'e kadar devam etti. Bu sebeple, bu durum, yeni bir askeri hareketin ortaya çıkmasına yol açtı. Bir küçük ruhani gurup, yöre halkını zorbalık ve soygunculuktan korumak için ortaya çıktı. Onlar, ilk defa Batı Kandahar şehrin bir kasabasında kendilerini Taliban olarak adlandırdı. Onların safları yakın zamanda, Pakistan'ın Batı sınırında, Devbandi medreselerinde binlerce dine eğitim gören öğrenciyle güçlendirildi.⁷⁴ Taliban, 1980'lerde, gerilla cephesi şeklinde çoğunlukla din alimleri, mücahitler "Haraka-i Enqelab-i İslami Partisi ile Rusları karşı savaştılar.⁷⁵2001 ABD'nin Afganistan işgaline kadar, Taliban başarılı bir şekilde Afganistan İslami Emirliği altında, Kabil'in kontrolünü eline geçirdi ve bu kontrolünü Afganistan'ın %95'ine yaydı.⁷⁶Taliban'ın birincil hedefi, İslami şeriat ile yaşamak, siyasi ve dini kuvveti geliştirmek ve yolsuzluk, haksızlık ve özellikle savaşçılığa karşı, mücadele etmek amacıyla ortaya çıktı.⁷⁷ Taliban, büyük ölçüde, Pakistan tarafından finanse edildi, Pakistan'ın istihbarat örgütü tarafından onlara savaş eğitimi ve silah temin edildi. Taliban'ın rejimi, resmen ilk ülkeler olarak Pakistan, Sudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri tarafından tanındı ve bu devletler, Taliban'a mali destekte bulunacaklarını ilan etti. Buna karşılık, Birleşmiş Milletler insan haklarını ihlali sebebiyle, Taliban rejimine yaptırımlar yükledi. Çin, BM güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olarak Taliban rejimini resmen tanımadı. Taliban'ın iktidara gelmesiyle, Çin'in Doğu Türkistan'ın güvenliği ile ilgili endişeleri arttı. Raporları göre, Uygur özgürlük militanları, 1986 yılından beri Afgan Mücahitler ile beraber Rusya'ya karşı savaşmış ve Afganistan'da askeri eğitim görmüş, Çinli yetkililere göre, Sincan bölgede Çinlilere karşı kullanılan silah ve patlayıcılar Afganistan'dan getirilmişti. Bazı kanıtlara göre, Uygur militanları Taliban cephesinde onlar ile beraber Kuzey İttifağa karşı savaşmış. 1990'lı yılların sonlarında, Pekin, Taliban hükümetinin Doğu Türkistan'dan Çin'in zulüm ve baskısından kaçan Uygur militanlar için sığınak

⁷⁴ Council on Foreign Relations, " The Taliban", The Rise of the Islamic Emirate, last retrieved 2015, http://www.cfr.org/terrorist-organizations-and-networks/taliban/p35985?cid=marketing_use-taliban_infoguide-012115#!/p35985?cid=marketing_use-taliban_infoguide-012115.

⁷⁵ Dr. Antonio Giustozzi, CIWAG Case Study on Irregular Warfare and Armed Groups: Taliban Networks in Afghanistan, US Naval War College, Newport, RI, 2011-2012, s. 17-18

⁷⁶ Richard H. Shultz Jr. And Andrea J. Dew, Insurgents Terrorists, and Militias, Now York, Columbia University Press, 2006, s. 147.

⁷⁷ Meredith L. Runion, THE HISTORY OF AFGHANISTAN, Greenwood Baskı, London 2007, s. 120-121,

sağlayan bir yer olduğu konusunda endişeleniyordu. Bazı kaynaklara göre, Çin, Pakistan aracılığı ile Taliban ile gayri resmi ilişkileri kurmuş.⁷⁸ Aralık 2000'de Kandahar'daki görüşmede Taliban'ın lideri Mohammad Omer Çin'in Pakistan'daki elçisi Lu Shulin'e Çin'e karşı yapılacak herhangi bir operasyonda kendi bölgesinin kullanılmasında hiç bir grubu izin vermeyeceği hususunda teminat verdi. Buna karşılık, Mulla Ömer, Çin'den kendi rejiminin siyasi olarak tanınmasını ve BM yaptırımlarından korumasını istedi ancak daha sonra her iki taraf herhangi bir anlaşmada uzlaşamadı. Muhtemelen, Taliban, Uygur militanlarını kendi topraklarından çıkarmadı ancak onları askeri tesisatların kuruluşunda yasaklamasına rağmen Özbekistan İslami Hareketi gibi diğer gruplarla beraber faaliyet göstermesine göz yumdu. Aynı zamanda, Çin, BM Güvenlik Konseyi tarafından Taliban'ı hedef alan yaptırımları yumuşattı ve hemen ticari ilişkiler onların uluslararası imajını iyi göstermek için kuruldu. Çin, ayrıca, Pakistan aracılığı ile Taliban'a bir miktar yardım sağladı.⁷⁹ Bu sebeple, iki taraf birbirleri ile iş yapabileceğini fark etti, Pakistan'daki Taliban'ın büyükelçisi, 1990'ların sonunda, İslamabad'da Çinli meslektaşı ile yaptığı bir görüşme esnasında, Çin'in Taliban'ın iyi ilişkiler sürdürebileceği bir devlet olduğunu ifade etti. BM yaptırımlarına rağmen Çin, Taliban rejimi ile siyasi ve ekonomik ilişkiler kurulması konusunda iyiydi. Hatta Çin, Kabil'de 11/09/2001'de ABD'ye yapılan saldırılar sırasında Taliban ile ekonomik anlaşmalar imzalayacaktı.⁸⁰ Ancak, 11 Eylül saldırıları nedeniyle, Pekin, Taliban ile diplomatik ilişkileri kurulma kararını erteledi. 2001'de Afganistan'a ABD'nin askeri müdahalesi Çin tarafından desteklendi ve Çin, Karzai başkanlığında yeni kurulan hükümeti ile diplomatik ilişkilerini kurdu. Son yıllarda, Afganistan'daki istikrasızlık ve güvensizlik, Çin'in endişesini yükseltti. Bu nedenle, Çin çatışmalarının durdurulması için bu sorunun barışçıl diyaloglarla çözülmesini önerdi, ayrıca Çin, Taliban ve Afgan hükümeti arasında barış görüşmeleri süresince uluslararası örgütlerden aracı olmaları konusunda talepte bulundu.

⁷⁸ Rustam Ali Seerat, *China's Role in Afghan- Taliban Peace Talks: Afghan Perspectives*, Institute of Chinese Studies , august 2015, ciltsayısı, 33 Delhi India, s. 1

⁷⁹ Allison and Jonson, a. g. e., s. 126

⁸⁰ Abdrew Small, " Why Is China Talking to the Taliban?", *Foreign Policy* ,(Haziran 2013), <http://foreignpolicy.com/2013/06/21/why-is-china-talking-to-the-taliban/>

2.2.2. Karzai Dönemi

2.2.2.1. 2001'dan 2010'a Kadar

Tarih boyunca, Çin ve Afganistan arasındaki ilişkiler gözlemlendiğinde, iki ülke arasında hiç bir siyasi ve askeri bir sorun hiçbir zaman ortaya çıkmamıştır. Sovyetler ve ABD'nin Afganistan'ı işgalinden önce, 20.yy'da, Afganistan Çin'nin dış politikasında önemli yere sahip bir ülke değildi. Afganistan-Çin ilişkileri, Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesi dolayısıyla, soğuk savaş döneminde nötr bir durumda olduğu için Çin Afganistan'da herhangi bir diplomatik varlığa sahip olmamıştır. Hatta, sivil savaş ve Taliban rejimi döneminde, Çin'in Afganistan'da bir elçiliği bulunmamaktaydı ve Taliban rejimi ile hiç bir resmi diplomatik ilişkileri gerçekleştirilmedi.⁸¹ ABD'nin 2001 yılında Afganistan'ı işgal etmesinden sonra, Çin, ilk ülkelerden biri olarak, Hamid Karzai liderliğindeki yeni kurulan geçici hükümet ile resmi ilişkiler kurdu. Şubat 2002 (yedi yıl aradan sonra)'de Kabil'deki büyükelçiliğini yeniden açtı ve hemen 5 milyon dolar insani acil yardımı sağladı. Buna müteakip, geçici Cumhurbaşkanı Hamid Karzai Pekin'i ziyaret etti. Görüşme sırasında Çin'in Cumhurbaşkanı Jiang Zemin rehabilitasyon ve geliştirme alanlarında yardımcıları ve sürekli diplomatik destek sözü verdi. Bu görüşme, Çin'in "İyi Komşuluk İlişkileri Üzerinden Kabil Deklarasyonu" (Afganistan ile sınır olan altı ülkenin egemenlik ve toprağın bütünlüğüne saygının kabul edildiği ortak bir bildirme) adlı konferansına katılımını kapsıyordu ve Çin, Taliban ile Afgan hükümeti arasında barış görüşmelerine ve Afganistan'daki yeni yapılanama sürecine destek sözü verdi. Sonradan Çin ve Afganistan genel ilişkilerini ilerletmek ve daha yakın ve derin ekonomik ve teknik işbirliğini kolaylaştırmak için birden fazla ikili anlaşma imzalandı.⁸² Afganistan Cumhurbaşkanı'nın Çin'e ilk resmi ziyareti, 2006 yılında gerçekleşti. Bu vesileyle, iyi komşuluk, dostluk, işbirliği ve diğer önemli anlaşmalar iki ülke arasında ikili ilişkilerin güçlendirilmesi amacıyla imzalandı.⁸³ Çin-Afganistan arasındaki kapsayıcı ve işbirliğine dayanan bu ortaklık, 2009'a kadar devam etti. Öyle ki, bu anlaşma dolayısıyla, iki ülkenin üst düzey temaslar aracılığıyla, güvenli ortak siyasi ilişkilerden faydalandı. 2009 yılının Haziran ayında iki ülkenin yüksek otoriteleri

⁸¹ Jae H. Ku, Drew Thompson, DanileWerts, Northeast Asia In Afghanistan: Whose Silk Road?, U.S.-Korea Institute at SAIS, USA 2011, s. 11

⁸² Tiffany P. Ng "China's Role In Shaping The Future of Afghanistan" CARNEGIE ENDOWMENT FOR INTERNATIONAL PEACE, Eylül 2010, s. 2

⁸³ Zhao Huashegn, "China and Afghanistan China Interests, Stances and Perspectives", CSIS, yayınları Washington DC, 2012, s. 2

arasında Rusya'nın Yekaterinburg Şehrinde düzenlenen Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) zirvesinde bir araya gelme sonucunda her iki taraf Ekonomik ve Teknolojik işbirliği anlaşması imzaladı ve uluslararası ve bölgesel meseleler üzerinde duruldu. Bu görüşme sırasında, Afganistan Cumhurbaşkanı Hamid Karzai, Afgan halkı adına Çin'in Tibet ve Tayvan konuları ile ilgili Çin'e destek sözü verdi.⁸⁴

2.2.2.2. 2010'dan 2014'e kadar

23 Mart 2010'da başlayan Cumhurbaşkanı Karzai'nin Çin'e üçüncü toplantı ve ikinci resmi ziyareti, Afgan-Çin kapsamlı İşbirliği ve ortaklığının kurulması ile sonuçlandı. Belirttiğimiz gibi Afganistan'da Çin'in rolü böylece geçmişte sınırlı kalmıştır, ancak Hamid Karzai'nin bu ziyareti Afgan hükümeti için büyük başarılar getirdi. Çin Cumhurbaşkanı Hu Jintao, katıldığı deklarasyonda kooperatif işbirliğine dayanan beş yön üzerinde durdu. Bunlar: (1) siyasi ve diplomasi (2) ekonomi ve ticaret (3) hümanizm (4) çok yanlı güvenlik ve polis işleri (5) İyi komşulukların kapsayıcı işbirlikel ortaklığını inşa etmek için çok taraflı çaba ve yeni nesiller için karşılıklı dostluk ve güven vurgulandı. İki ülke arasında geniş kapsamlı ekonomik ve teknolojik işbirliğine dayanan üç anlaşma imzalandı. Çin Cumhurbaşkanı Hu Jintao Afgan Hükümeti ile derin siyasi bağlarının olduğunu ifade etti.⁸⁵{⁸⁶}

Bu resmi ziyaret esnasında Çin, Afganistan'a 160 milyon RMB yardım sağlama sözü verdi. Buna ek olarak, eğitim değişim programlarına ve Çin Afgan ihracatlarına tarife verilmemesini sağladı. Ayrıca, iki ülke bölgesel ve uluslararası ilişkiler ve bu konularda işbirliğini güçlendirdi ve Çin, Afganistan'daki bölgesel ve uluslararası konferanslara katılacağına söz verdi. Bununla beraber, Çin'in dışişleri bakanı Yang Jiechi, Afganistan'la ilgili düzenlenen Londra konferansı ve İstanbul bölgesel zirvesi ve diğer Çinli temsilciler ise Afganistan'la ilgili dördüncü bölgesel ekonomik işbirliği konferansı ve Afganistan uluslararası yatırım konferansı gibi bir takım toplantılara katıldılar.

2011 yılında, Çin ve Afganistan arasında kapsamlı işbirliği ve ortaklık daha da geliştirilmiştir. Mayıs 2011 tarihinde, Afgan dış İşleri bakanı Zalmai Rassoul Çin'e

⁸⁴ Afganistan'da Çin Halk Cumhuriyet Büyükelçilik, "China—Afghanistan Relations in 2009", son erişme (Eylül 2011), <http://af.china-embassy.org/eng/zagx/introduction/t853111.htm>,

⁸⁵ Shanthie, Mariet D'Souza, " Karzai's Balancing Act: Bringing 'China' In?", Institute of South Asian Studies, National University of Singapore, Sayı, 98, Mayıs 2010,s. 1-2

⁸⁶ Afganistan İslam Cumhuriyetinin Dışişleri Bakanı, "Joint declaration AFG-China ", Haziran 2012 web: <http://mfa.gov.af/en/news/10504>

resmi bir ziyaret etti. İki taraf, tüm alanlarda, ikili işbirliğinin güçlendirmesi ve ikili ilişkilerin derinleştirilmesi ile ilgili görüşlerini değiştirdi. Sonuç olarak, Çin Afganistan'a 150 milyon RMB hibe yardım sağladı ve ayrıca iki taraf ekonomik ve Teknik alanda işbirliği anlaşması imzaladı. Çin inşaat çalışmalarında 131 Afganlıyı eğiteceğine söz verdi. Ek olarak, iki ülke arasında, savunma, güvenlik ve kültür alanlarında iyi işbirliği vurgulandı.

2012 yılı, kapsamlı stratejik ve işbirliği ortaklığı ile Çin, Afganistan arasındaki ilişkilerin tarihi yükselişine şahit oldu. İki ülke üst düzeyde karşılıklı resmi ziyarette bulundu. Haziran 2012 yılında, Afganistan Cumhurbaşkanı Hamid Karzai Çin'e ziyaret ettiğinde Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Pekin zirvesine katıldı. Eylül ayında, Afganistan ikinci başkan yardımcısı Karim Halili, Çin'de düzenlenen ikinci Çin Avrasya zirvesinde, Wen Jiabo ile bir araya gelip iki tarafın stratejik ve kooperatif ortaklık kurulması konusunda ortak deklarasyon ilan etti. Eylül 2012'de, ilk olarak, Afgan-Çin diplomatik ilişkileri kurulmasından beri, Polit büro komitesinin daimi üyesi Zhou Yongkang 1966 yılından bu yana, ilk üst düzey yetkili olarak, Kabil'i ziyaret etti.⁸⁷ İki tarafın temel çıkarları; bölgesel barış, istikrar ve kalkınma amacıyla bir stratejik işbirliği ve ortaklığın kurulması ve güçlendirilmesiydi.⁸⁸ Haziran ayında, Afganistan Pekin'de Şanghay İşbirliği Örgütü zirvesine gözlemci oldu. Bunun sonrasında, Çin dışişleri bakanı yardımcısı Fu Ying İstanbul sürecinin Kabil'deki Bakanlar Konferansı'na katıldı. 2012 yılı kapsamında, Çin-Afganistan-Pakistan üçlü diyalogu başlatıldı ve ilk ve ikinci toplantısı, sırasıyla, Pekin ve İslamabad'da gerçekleşti. Yılın sonunda, Tokyo'daki Afganistan'la ilgili Beşinci Bölgesel Ekonomik İşbirliği Konferansı ve Uluslararası İletişim Grupları toplantısına Çin Katıldı.⁸⁹

Eylül 2013 tarihinde, Avrupa-Asya Ekonomik Konferansı sırasında, Karzai resmi bir ziyaret esnasında, Çin'in Cumhurbaşkanı Xi Jinping ve yardımcısı Wang Yang ile bir araya gelip görüştü. İki devlet başkanı ikili ilişkilerin derinleşmesi üzerine, görüşlerini paylaştı. Görüşmelerde, siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel ilişkilerin yansısı, bölgesel güvenlik ve siyasi durum dahil olarak ikili işbirliği

⁸⁷ Justyna Szcudlik-Tatar, "China's Evolving Stance on Afghanistan: Towards More Robust Diplomacy

With" "Chinese Characteristics", Strategic File, The Polish Institute of International Affairs, sayı. 22, Ekim 2014, s. 4

⁸⁸ Tom Phillips, "Senior Chinese official visits Afghanistan for first time in 50 years" Telegraphgazete, Shanghai (Eylül 2012). <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/china/9560995/Senior-Chinese-official-visits-Afghanistan-for-first-time-in-50-years.html>

⁸⁹ Afganistan'da Çin Halk Cumhuriyetin Büyükelçilik, "China-Afghanistan Relations in 2012", son erişim(Eylül 2011), <http://af.china-embassy.org>.

vurgulandı. Görüşme sırasında Çin Cumhurbaşkanı Xi Jinping, Afganistan-Çin ilişkilerini geliştirmek için beş maddelik öneri getirdi:

- ✓ Önemli konularda ve stratejik iletişimi güçlendirmek için hükümetin yasama organları (üst düzey yetkilileri) yansıra siyasi partiler ve akademisyenler arasında görüşmeler gerçekleştirmesine gerekir.
- ✓ Ekonomi, ticaret, kalkınma projelerin inşaatı ve enerji kaynakların geliştirilmesi ve altyapı alanlarında işbirliğini artırılması gerekiyor. Ayrıca Xi Jianping, Çinli şirketlerin Afganistan'da yatırım yapmaya teşvik edilmesine, barışa ve yeniden yapılanma sürecinin yanı sıra ekonomik ve sosyal kalkınmayı destekleyeceğine söz verdi.
- ✓ Uyuşturucu kaçakçılığı ve sınır ötesi suçlarla mücadele amacıyla ortak güvenlik işbirliğinin kurulması.
- ✓ Milletler arasında ilişkiler ve kültürel değişim genişletilmesi.
- ✓ Birleşmiş Milletler ve diğer önemli uluslararası ve bölgesel örgütlerinde Afganistan'da kalkınma ve güvenlik, barış sürecini desteklemektedir.

Çin Cumhurbaşkanı'nın bu sözlerine karşı Afgan Cumhurbaşkanı ekonomik geliştirme, ticaret, kültürel değişim ve Çinli yatırımcıların Afganistan'ın enerji kaynaklarına yatırımı için hazırız diye cevap verdi. 24 Kasım 2013 tarihinde Çin dışişleri bakanlığının dış güvenlik işleri genel müdürünün resmi ziyareti sırasında sınır ötesinde terörle mücadele amacıyla, Kabil ile güvenlik anlaşması imzalandı. Üçüncü tur Çin-Afganistan-Pakistan üçlü diyalogu Aralık 2013 tarihinde, Kabil'de düzenlendi. Bu üç ülke, bölgede güvenlik ve kalkınma, istikrar ve barışa dayalı ekonomik refah olgusuna vurgu yaptı. Çin tarafı da, 2014 yılında, bir sonraki üçlü toplantıya ev sahipliği yapmayı kabul etti. Hamid Karzai'in iktidarının son günlerinde, son resmi görüşme olarak Şubat 2014 tarihinde Çin dışişleri bakanı Wang Yi ile bir araya geldi. Neticede, Wang Yi, kendi devletinin Afganistan'daki iç siyasi uzlaşma ve yeniden inşasına destek vereceğini vurguladı. Karşılığında, Hamid Karzai Afganistan'daki siyasi durumda gerçekleştirebilecek her türlü siyasi değişikliklere karşı, Afganistan hükümetinin sunacağı samimi, karşılıklı işbirliği politikaları hakkında Wang Yi'ye güvencelendi.

Sonuç olarak, Taliban rejiminin çöküşünden sonra ve Hamid Karzai'in iktidara gelmesiyle, son 14 yıl boyunca, Karzai, Çin'e beşinci resmi ziyaretini gerçekleştirmiştir. Bunun da, Afganistan-Çin arasındaki ilişkilerde tarihi açıdan verimli bir dönem olarak kabul edilmesi için yeterli olacağını söylemek mümkündür. Wang Yi, Çin'in Afganistan'a herhangi bir önkoşul olmadan büyük miktarda yardım sağlanması, bu yardımlara örnek olarak hastaneler, okullar, yollar, sulama sistemi ve ofis binaların inşaatı yapımı, ayrıca 1000'den fazla devlet memuruna Çin'de eğitim sağlaması ve yüzlerce öğrenciye burs temin edilmesi konularını dile getirdi. Çin hükümeti, Afganistan ile siyaset, ekonomi, madencilik, altyapı, tarım, güvenlik, terörle mücadele ve uyuşturucu kontrolü konularında işbirliğinin ve dostluk politikalarının devam edeceğini vurguladı. Ayrıca, 2014 cumhurbaşkanlığı seçiminden sonra, yeni iktidara destek vereceğine ve birlikte çalışacağına söz verdi.⁹⁰

2.2.3. Mili Birlik Hükümeti Dönemi

2014 yılı, Afgan halkı için önemli bir dönem oldu. Bir yandan, NATO üyesi ülkeler Afganistan'dan askerlerini çıkmayı planlamış, diğer taraftan da, bu yılın ortasında siyasi ve askeri geçiş süreci gerçekleşmiştir. Özellikle, 5 Nisan 2014 tarihinde, cumhurbaşkanlığı seçimlerdeki yolsuzluk sebebiyle seçim 14 Haziran'da düzenlenen ikinci tura ertelendi. Eylül 2014 tarihinde, Bağımsız Seçim Komisyonu Mohammad Eşref Ghani'yi seçimin kazanan adayı olarak ilan etti. Ancak, bu sonuç, seçimdeki yolsuzluk iddiası nedeniyle, Abdullah Abdullah tarafından kabul edilmedi. Sonuçta, ABD'nin Afganistan'a özel temsilicisi John Kerry aracılığıyla, Mili Birlik Hükümetini kurma anlaşması, 21 Eylül 2014 tarihinde imzalandı. Bu anlaşma gereği, Dr. Mohmmad Eşef Ghani Cumhurbaşkanı, Abdullah Abdullah ise icraya Raies oldu.⁹¹

Cumhurbaşkanı Ghani hükümetin'in dış politikasını beş ilke olarak ilan etti bunlar: komşular ile, Asya ülkeleriyle, uluslararası Örgütlerle, Batı ve İslam dünyası ile ilişkilerdir. MBH'nin komşularıyla ilişkileri, 14 yıl boyunca, Afganistan'a işbirliği ve yardım sunan ABD'den sonra ikinci adımı oluşturmaktadır. Çin, bölgedeki ekonomik ve askeri gücü, özellikle, Afganistan'ın stratejik ortağı olarak, Afganistan

⁹⁰Afganistan İslam Cumhuriyetinin Dışişleri Bakanı "Afghan President Hamid Karzai Meets with Wang Yi On February 22, 2014"

⁹¹Ali Jalali, "Forging Afghanistan's National Unity Government", Peace brief, United States Institute of Peace, Cilt, 183, Ocak 2015,s. 2

dahil bölgedeki diğer ülkeler üzerinde doğrudan etkisi olan bir ülkedir. Son 13 yıl içinde, Karzai yönetimi sırasında, Çin farklı alanlarda; ekonomik, siyaset, kalkınma işbirliği ve stratejik ortaklıklarda Afganistan’da yer alan ülkelerinden biriydi. 13 Ekim 2014’te, Afganistan’daki Çin büyükelçisi Deng, Afgan Cumhurbaşkanı’na Çin Cumhurbaşkanı tarafından başkanlık görevini aldığı için sıcak tebrikler gönderildi, Ayrıca, sıkı çalışma ve her alanda ikili işbirliği yapılacağını vurguladı.⁹²28 Ekim’de, Cumhurbaşkanı Ghani, ilk resmi yurtdışı ziyaretini, İstanbul sürecinin Afganistan’la ilgili dördüncü bakanlar konferansına katılmak amacıyla Çin’e yaptı. Ghani ziyareti Xi Jinping tarafından sıcak olarak karşılandı ve ziyaret sırasında iki taraf ekonomik, teknik işbirliği, stratejik işbirliği ve Çin-Afgan derinleşen stratejik işbirliği ortaklık deklarasyonu gibi çeşitli alanlarda işbirliği anlaşmaları imzalandı. Bu vesileyle, Çin Devlet Başkanı; geliştirme, ekonomik, politik ve yeniden inşaat alanlarında Afgan Mili Birlik Hükümetine destek sözü verdi ve ilave olarak, Çin-Afgan ilişkilerinin geliştirilmesinin yansısı, bölgesel bağlantıda önemli olabilecek “İpek Yolu Ekonomik Kuşağı”nın inşaatına katılmasını iyi karşıladı. Buna karşılık, Ghani terörizm, aşırılık ve sınır ötesi kaçakçılığa karşı Çin hükümeti ile işbirliği ve Çin’in bu yönde desteğini açıklayarak herhangi bir grubun Çin’e karşı faaliyetlerinde topraklarının kullanmaması konusunda teminat verdi.⁹³Bu resmi ziyaretin başarıları, Afganistan’a Çin’in elçisi Deng Xijun tarafından, “Benzersiz ve verimli devlet ziyareti” başlıkla yayınlanan bir makalede, verimli bir diplomatik ilişkiye yönelik beş adımı özetledi.

İlk olarak, Afgan- Çin siyasi ilişkileri yeni bir aşamaya girmiştir. Her iki taraf, yakın işbirliği sürdürülmesi ve stratejik iletişimin güçlendirilmesinde kararlıdır. Başkan Xi, Afganistan ulusal bağımsızlığı, egemenliği ve toprak bütünlüğünün yansısı “Afgan önderliğinde ve Afganistan sahipliğinde” barış ve uzlaşma sürecini desteklediğini vurguladı.

İkinci olarak, Afganistan-Çin ekonomik ve ticari işbirliği yeni fırsatlar kazandı. Çin Afganistan’ın barış ve yeniden yapılanma sürecinin desteklenmesi ve bağımsız kalkınma için kapasitesini artırması ve Afganistan ile; altyapı, tarım, su, koruma, ve maden kaynaklarının kesif ve kullanılması konusunda yardım edeceğine söz verdi.

⁹²Çin Halk Cumhuriyeti Büyükelçilik, “Ambassador Deng Xijun Calls on President of Afghanistan”, (Ekim 2014), <http://af.china-embassy.org/eng/sgxw/t1222622.htm>

⁹³Çin Halk Cumhuriyeti Büyükelçilik, “Xi Jinping Holds Talks with President Ashraf Ghani of Afghanistan, Stressing China Values Developing China-Afghanistan Strategic Cooperative Partnership and Hopes Afghanistan Achieve Enduring Peace and Stable Development” <http://af.china-embassy.org/eng/zagx/sbgx/t1206560.htm>. (Ekim,2014)

Çin, önümüzdeki beş yıl içinde, Afganistan'a 327 milyon ABD doları yardım sağlayacağını taahhüt etti. Afganistan, Çin'in İpek Yolu Ekonomik kuşağının inşası sürecine katılacak ki, bu Afgan ticaretinin kalkınması için başka bir fırsat olacaktır.⁹⁴

Üçüncü olarak, Afganistan-Çin güvenlik işbirliği için yeni bir sayfa açıldı. Her iki taraf da terörizm, fanatizm ve diğer örgüt suçlarına karşı güçlü muhalefetlerini açıklayarak ve sınır yönetimi, yasadışı göç, insan ticaretini, yasadışı silah ve uyuşturucu ticareti ile ilgili istihbarat paylaşımı konusunda anlaşılabilir. Afgan tarafı, Afganistan'da Çinli kurumların ve personellerin güvenliğinin artırılması konusunda teminat verdi. Buna karşılık, Çin tarafı terörle mücadele ve uyuşturucu alanlarında Afgan Polisine yönelik seminerler düzenleyeceğini açıkladı.

Dördüncü olarak, Çin-Afganistan milletleri arasındaki kültürel değişim ilişkileri yeni bir aşamaya girdi. Her iki taraf kültürel değişim, eğitim, gençlik ve medya programlarının geliştirilmesini ve teşvik edilmesini kabul etti. Çin, önümüzdeki beş yıl içinde, Afganistan'a beş yüz eğitim bursu sağlamayı ve Afganistan'daki Çin dili eğitim merkezine destek verilmesini taahhüt etti. Ek olarak, her iki taraf diplomatik pasaport sahiplerine vize istisnasını kabul etti.

Beşinci olarak, Çin- Afganistan arasında uluslararası ve bölgesel işbirliği yeni sonuçlar elde etti, iki ülke İstanbul Sürcein Afganistan'la ilgili dördüncü bakanlar zirvesini düzenledi. Ayrıca, iki lider, Birleşmiş Milletler, Şanghay İşbirliği Örgütü ve bölgesel işbirliği için Güney Asya Birliği, gibi çok taraflı mekanizmalarda iletişim, koordinasyon ve işbirliğinin artırılmasına karar verdi.⁹⁵

16 Mayıs 2016'da Afganistan İcraya İşler reise Abdullah Abdullah'ın Çin'e resmi ziyareti sırasında, yedi ikili işbirliği anlaşması Pekin'de iki ülke arasında imzalandı. Görüşme sırasında, "Bir Kuşak Bir Yol" adlı 76 milyon hibe değerinde bir Teknik İşbirliği anlaşması imzalandı. Ek olarak, 7.5 milyon hibe acil durum yardımı anlaşması ve ekonomik ve teknik işbirliği, 10 bin konut proje anlaşması ve Kabil

⁹⁴BRIAN SPEGELE, NATHAN HODGE, "China Pledges \$327 Million in Aid to Afghanistan", The Wall Street Journal, (Ekim 2014), <http://www.wsj.com/articles/china-pledges-327-million-in-aid-to-afghanistan-1414566221>

⁹⁵Afganistan'da Çin Halk Cumhuriyetin Büyükelçilik, "A Unique and Fruitful State Visit", (Ekim 2014), <http://af.china-embassy.org/eng/zagx/sbgx/t1222624.htm>.

Üniversitesi'ne konferans salonu inşa etmesi de dahil, yedi anlaşma Çin ve Afganistan üst düzey yetkilileri arasında imzalandı.⁹⁶

Afganistan'dan 2014 yılı sonunda, ABD ve NATO'nun aşamalı olarak çıkılması Çin'in güvenlik endişelerini arttırdı. Diğer taraftan MBH'nin dış politikasına göre, Çin gibi bölgesel güç ile yakın bağları Afganistan'ın ve bölgenin istikrar ve gelişiminde önemli bir rol oynayabilir, bu iki sebep her iki tarafın yakın ilişkiler kurmasına fırsat vermiştir. Kasım 2014'de Çin devlet başkan yardımcısı Li Yuanchao Afgan-Çin diplomatik ilişkilerinin 60.yıl dönümüne katılma amacıyla Kabil'i ziyaret etti. Ziyaret sırasında, Afgan hükümetine Afganistan'ın kuzeyindeki deprem nedeniyle, 10 milyon Yuan değerinde acil yardım ve 1 milyon dolar üzerindeki insani yardım malzemeleri sağlandı. MBH'nin kurulmasından bu yana, işbirliği barış ve yeniden yapılandırmanın oluşumu için, Çin, Afganistan ve Pakistan arasındaki üçlü stratejik işbirliğini kapsamak üzere Afganistan ve Çin arasında birçok üst düzeyde resmi ziyaret gerçekleşti.

2.3. 2001'DEN SONRA AFGANİSTAN'LA İLİĞİLE ÇİN'İN POLİTİKASI

2.3.1. Afganistan'da Çin'in Stratejik Çıkarları

Bazı siyasetçi analistlere göre ve aynı andaki mevcut durumlara göre, Büyük Oyun Orta Asya'da meydana çıkacağına inanıyor ve dünyanın güçlü devletlerin bu konumu, nüfus yoluyla sahip olmak istiyor. Çin Orta Asya'daki Rusya, Hindistan, Amerika gibi rakipleri ile bu toprakları kendi nüfusu altına getirme rekabetiyle de meşguldür. Çinli politikacılar, Orta Asya'da Çin'in etkisinin düşmesi halinde, Çin ekonomisi, güvenliği ve istikrarı tehdit altında kalabileceğini dile getirmektedir. Afganistan ile ilişkilerini ilerletmek, bölgede nüfuz tutmak için önemli bir adım görülüyordu.⁹⁷ Çin dış politikasında, 1992 (Deng Xiaoping) beyanına göre, Çin Afganistan'da güvenlik konusunda "ciddiye almamalı" ve Afganistan'ın gelişmesi odak olmalıdır. Çin Afganistan'da devam eden savaşa karşılık olarak savaşın barış yoluyla çözülmesini istemektedir.⁹⁸ Çin Afganistan'a yaptığı aşamalı para yardımıyla, aslında, bölgeye hâkim

⁹⁶ Afganistan Dışişleri Bakanı , "Foreign Ministers of Afghanistan and China Sign Five Bilateral Cooperation Agreements", (Mayıs 2016). <http://mfa.gov.af/en/news/five-bilateral-agreements-signed-by-foreign-ministers-of-china-and-afghanistan-main>.

⁹⁷ Jae H. Ku Drew Thompson, Daniel Wertz (Ed), "Northeast Asia in Afghanistan: Whose Silk Road?", USA-Korea Institute at SAIS, 2011. s. 14

⁹⁸ Elizabeth, Wishnick, "Post-2014 Afghanistan Policy and the Limitations of China's Global Role", Columbia universities, 2014, s. 142

olmaya çalışmaktadır. Çin'in bu kadar büyük para yardımı yapmamasının nedeni daha çok kendi stratejik güvenliğini sağlama endişesidir. 11 Eylül sonrası "bekle izle" politikası izleyen Çin, Orta Asya'da faaliyetini yitirmiştir ve Orta Asya topraklarında ekonomik gelişme amaçları için tekrar etki sahibi olmak istemektedir. Çin'in büyüyen ekonomisi için enerji kaynağına ihtiyacı vardır. Afganistan'daki doğalgaz ve yerli madenler bu kaynağı karşılayabilir

2.3.2. Afganistan, Çin Strateji Modelleri

2.3.2.1. İyimser Strateji Modelleri

Bildiğimiz gibi, Çin'in komşusu olan Afganistan ile ilişkilerinin iyi olması, bu bölgenin güvenliği açısından önemlidir. Çin günümüzde nüfusuyla ve ekonomik gücüyle hızla büyüyen bir ülke konumundadır. Bu durum ABD'nin bölge üzerindeki çıkarlarına karşıdır. Çin'in temel politikası gelişmekte olan ülkelere yardım etmek ve bu ülkeleri destekleyerek güçlü bağlar kurabilmektir. Çin'in ABD ile olan ilişkilerinde, Afganistan önemli bir yer tutmaktadır. Çin, kendi güvenliği için Afganistan'daki çatışmaların sona ermesini ve güçlü bir Afganistan arzu etmektedir. Çünkü, bu bölgedeki karışıklıklar, bölgede güvenlik zaafına neden olmaktadır. Çin, yeni kurulan Afganistan'a ekonomik yardımla Çin sektörlerinin Afganistan pazarına girmesine ortam hazırlamaktadır.

Kısa Vadede İyimser strateji Modelleri; Çin, Afganistan'a kısa vadede yapacağı ekonomik yardımla Afganistan'ın gelişmesinde faydalı olabilir. Bunun yayında, iki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerin karşılıklı güven içinde olması bölgeye barış ve İstikrar getirebilir. ABD'nin özellikle Çin'le bu bölgede uyumlu olması, Afganistan'ın geleceği açısından önemli sonuçlar doğurabilir.

Orta vadede iyimser strateji modelleri; Çin ile Afganistan hükümeti anlaşarak, bu bölgede, terörizm konusunda işbirliği yapabilir. Çin, Afganistan'daki harap olmuş kentlerin yeniden yapımını üstlenebilir. Çin, Afganistan'da sivil halkın savaş dolayısıyla ekip biçemediği topraklarda yeni ürünler yetişmesi için yardım edebilir ve bu konuda sahip olduğu teknolojiyi Afganistan'da kullanabilir.

Uzun Vadede İyimser strateji Modelleri; Çin'in Afganistan üzerindeki politikaları, kendi içindeki Doğu Türkistan sorununu çözmek ve ABD'nin bölgeye

yerleşmesini istemediğinden Afganistan'la olan ilişkilerini siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanda geliştirmeye çalışmaktadır. Çin bölgede sorunsuz bir şekilde politika yürütmek için başta ABD ile ilişkilerini düzeltmeli ve yayılcı politikalarından vazgeçmelidir.⁹⁹

2.3.2.2. Kötümser Strateji Modelleri

ABD'nin Afganistan askeri operasyonu Orta Asya ile Güney Asya'da mevcut olan dengeyi bozarak Çin'i güçlendirmiştir. Orta Asya'da Çin ekonomik fırsatlarını tehdit altına sokmuştur. ABD'nin Afganistan'a yerleşmesi, başta Rusya, İran ve Çin ortak hareket etmeye sevk edecek ve bölgede yeni bir bloklaşma doğuracaktır. ABD, Clinton Hükümeti devrinde, Çin Merkezli Asya-Pasifik politikasını, Japonya merkezli değiştirmiş ve bölgede Japonya, Güney Kore, Singapur, Filipinler ve Avustralya'ya uzanan ekonomik ve askeri ittifak oluşturarak Çin'i kuşatma stratejisi benimsemiştir. Bu Strateji günümüzde de devam etmektedir. Bunun sonucunda, bölge bir gerilime ve belirsizliği doğru gidebilir.

Kısa vadede kötümser strateji Modelleri; Afganistan 'da devam eden karasızlık ve savaş ve İslamcı örgütlerin faaliyetler ve merkezi bir hükümetin kurulmaması Çin'i rahatsız etmektedir. Çünkü, Çin, sınır bölgede karasızlık bir durum istemiyor. ABD ile Çin'in çıkarlarının çakışması sonucu Afganistan coğrafyasında Çin ile ABD arasında istenmeyen olaylar yaşanabilir.

Orta vadede kötümser strateji modelleri; Çin, Afganistan'daki yeraltı kaynakları gözü vardır. Bunun için Afganistan ve Kazakistan'la temaslar kurmaktadır, Çin'in büyüyen ve gelişen ekonomisine yeni kaynaklar bulması gerektiğinden Afganistan'a ihtiyacı vardır. Rusya, Çin ve Hindistan bölgesel işbirliğine giderek Afganistan'daki olayları değerlendirip, Kendi aralarında anlaşmalıdırlar. Afganistan hareketi aslında, Çin'e karşı verilmiş bir mesajdır. ABD, Çin'in yayılmasından ve büyümesinden rahatsız görünmektedir. Çin'e göre, El-Kaide Afganistan'dan Doğu Türkistan'a militan yollayıp Çin'i karıştırmak istemektedir. Bunun sonucunda, Çin yeni kurulan Afganistan Hükümeti'yle bu konuda görüşerek anlaşmaya varabilir.

⁹⁹ Mehmet, Akkurt, Afganistan'ın Yapılanmasında Siyasi ve Ekonomik Stratejiler, yayınlar, IQ Kültür Sanat yayıncılık, İstanbul 2005,s. 346-347

Uzun Vadede Kötümser Strateji Modelleri; Çin, 11 Eylül sonrası izlediği politikanın tersine meselelerin üzerine fazla gitmemeye özen göstermelidir. İlerde ABD'nin bölgeden çıkmaması halinde, bölge ısınabilir ve Çin ile ABD karşı karşıya gelebilir. Bu durumda, yeni bir dünya savaşı çıkabilir ve bu dünya barışı için yeni tehlike doğurabilir.¹⁰⁰

2.3.3. Çin'in, ABD'nin Afganistan'a Saldırı Politikası

11 Eylül 2001'de ABD'de meydana gelen terör saldırılarından sonra, BM Güvenlik Konseyi, 12 Eylül 2001 tarihi ve 4370 sayılı toplantısında konuyu ele almıştır. Konsey aynı gün 1368 sayılı kararında Birleşmiş Milletler antlaşmasının amaç ve ilkelerini tekrar teyit ederek terörizmin neden olduğu uluslararası barış ve güvenlik tehditleriyle her türlü araçla mücadele etmeye karar vermiştir.¹⁰¹ Bu olay sonunda, ABD, Afganistan'ı 7 Ekim 2001 tarihinde "Sonsuz Özgürlük" adlı hava saldırı operasyonları Kabil, Kandahar ve Celalabat ile kuzey illerde başladı. ABD'nin Afganistan operasyonu iki temel amacı içermektedir. Birinci amacı, El-Kaide örgütünü imha etmek, ikinci amacı ise Taliban rejiminin yok edilmesi ve yerine demokratik Meşru bir devletin kurulmasıdır.

Çin'in, ABD'nin Afganistan saldırılarına karşı politikası: 11 Eylül olaylarından önce, Taliban Hükümeti'ne karşı daha ılımlıdır. 11 Eylül olaylarından sonra pekin her türlü terörizme karşı olduğunu ilan etmiş ve üç şart altında ABD'nin Taliban rejimine karşı operasyona destek vereceğini açıklamıştır. Çin, hiçbir zaman Afganistan'da İslamcı bir hükümetin iktidarda olmasını istemiyordu çünkü Afganistan da Taliban rejimi güçlü oldukça Çin'in güvenliği Doğu Türkistan konumunda tehlikede olacağını düşünmekteydi. Diğer taraftan, ABD'nin operasyonları ile Çin'in himayesi, iki ülkenin iyi ilişkilerinin bir sebebi olacaktı ve Çin, ABD Ekonomik yaptırımlarından kurtulacaktı.

- Çin her türlü terörizme karşıdır ve buna karşı yapılan operasyonlara destek verir.
- Terörizme karşı yapılan operasyon, kesin bir ispata dayanmalıdır. Hedef belirgin olmalı ve masum insanların zarar görmemesi şartıyla gerçekleştirilmelidir.

¹⁰⁰ Akkurt, a. g. e., s. 348

¹⁰¹ İrfan Plat, "11 Eylül Terör Saldırıları Ve Amerika Birleşik Devletlerinin Afganistan Müdahalesi", (yüksek lisan Tez) Isparta 2006, s. 93.

- Birleşik Milletler ana ilke ve Şartları esas alınarak Güvenlik Konseyi'nin fonksiyonu artırılmalıdır. Çin, Güvenlik Konseyi çerçevesinde terörizme karşı her türlü müzakereye katılmaya hazırdır.¹⁰²
- Çin'in Taliban'a karşı BM ile birlikte askeri operasyona katılmamasının iki sebebi vardır.
- Çin'in devlet politikalarına göre yurtdışında herhangi bir askeri operasyona katılmayacağı
- Çin'in Afganistan arasında iyi ilişkilerin nedeni iki ülke hiçbir zaman birbirine toprağı asker müdahalle edilmemiş, diğer yandan Çin ülknin siyasi değişim sonuçları ise kim kazanacak, kim iktidara gelecek diye bakmaktaydı. NATO/ISAF kendine topraklarından Afganistan topraklarına saldırmak için kullanmasına izin vermedi. ABD'ye sadece bu operasyon için manevi ve siyasi destek verdi.¹⁰³

2.3.4. Afganistan'daki Barış Sürecine Çin'in Etkisi

11 Eylül 2001'de düzenlenen terör saldırılarından sonra başlayan Taliban ABD ve Afganistan hükümet arasında olan savaş, 16 yıl sürdü ve daha sürmeyecekmiş gibi bir söz söylemek son derece zordur. Bu savaş sırasında, binlerce suçsuz insanların hayat kaybı oldu. Ülkenin ekonomik, güvenlik ve toplumsal durumu günden güne kararsızlık yönüne doğru gitmektedir. Bu sırada, milyarlarca para Afganistan'a ABD başta olmak üzere Avrupa ve Asya ülkeleri yardım etti. Ama şu ana kadar, Afganlılar, hala ekonomik krizle, ve istikrarsızlıkla yaşamaktadır. Süren savaş sonunda, Afganistan Hükümeti, Taliban ile barış yapmaya zorlandı. Taliban, Afgan devletin barış teklifini üç maddelik bir öneri ile kabul edeceğini söyledi. Bunlar şu önerilerden ibaretti:1) ABD başta olmak üzere, bütün yabancı ülkelerin askerlerinin Afganistan'dan çıkarılması 2) Afganistan Anayasası'nın değişmesi, 3) Taliban'a devlet içinde hak verilmesi, Bununla beraber, Taliban ve Afgan yetkilileri arasında ilk görüşmeler, Haziran 2013'te Katar'ın başkenti Doha da yapıldı, ama bu görüşme sonuçsuz kaldı. Bundan sonra, Hamid Karzai yönetimin ve Taliban arasında kaç defa barış için görüşmeler yapıldı ama olumlu netice alınamadı. 2014 Eşraf Ghani'nin

¹⁰²Akkurt, a. g. e. s. 241

¹⁰³Fazil, a, m. s. , s. 84

Cumhurbaşkanlığı döneminde, barış müzakereleri, Çin'in arabuluculuk ile başladı. Çin Pakistan'ın baskısı ile Taliban liderleri ile perde arkasında kısa zamanda görüşmeler yaptı. Afganistan'da, siyasal uzlaşmada Çin, ABD'nin desteğiyle rolünü çok önemli bir şekilde oynamaktaydı. Taliban Çin'e güveniyor tarafsız rol oynayan Çin, Afganistan'daki silahlı mücadeleye hiçbir zaman katılmadı, ayrıca Çin'in Afganistan'ın yeniden yapılanması ve ekonomik kalkınması için büyük katkıları var.¹⁰⁴ 2014'ün başlangıcından beri Taliban ile Çinli yetkililer arasındaki görüşmeler, Pekin ve İslamabat'ta olmuştur. Taliban-Afgan Devlet barış müzakereleri, ABD'nin arabuluculuk ile başarısız oldu. Şimdi Çinli yetkililer, bu başarısız diyalogu tersine çevirerek başarılı olmak için her türlü çabaları sürdürmektedir. Çünkü, Çin, eğer bu amacını gerçekleştirirse gelecek Afgan hükümeti Çin'in etkisi altında kalacak ve Çin'in ABD bölgesindeki itibarı ve değeri yüksek olacaktır. Üçüncü olarak ise, Afganistan'da barışın kurulması ile ABD askerlerinin Afganistan'ı terk etmek zorunda kalması mümkün olacaktır. Bu Çin için önemli bir adımdır Afgan yetkililer, Çin'in barış müzakerelerinde olumlu rol oynamasını beklemektedir. Özellikle, Çin'in Pakistan ile tarihsel güçlü bağlantıları ve Pakistan'ın Taliban üzerindeki etkisinin, müzakerelerden sonuç alınmasını sağlayacağı ümit edilmektedir. Pakistan'da yaşayan Taliban liderler, Pakistan İstihbarat Örgütü (ISI)'nın desteklemesiyle Afganistan'da savaş çıkacağı düşünülmektedir. Eğer Pakistan Taliban'a destek vermezse, barış yapmak zorunda kalacaktır. Şu ana kadar, barış süreci görüşmeleri neticesiz kalmıştır. Özellikle, Taliban'in Mulla Omer'dan sonraki lideri Mulla Mansor'un ölümüyle, bu sürecin daha negatif etkilendiği görülmüştür.

2.3.5. Şangay İşbirliği Örgütü

Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) adıyla bilinen topluluk, 1996'de kuruldu. Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın oluşturduğu 5 ülke Şangay Beşlisi'ni kurdu ve 2001'de Özbekistan'ın da katılımıyla, üye sayısı altıya çıkmış oldu. ŞİÖ'nün kuruluş amacı, öncelikle, sınırlarda karşılıklı askeri güven tesisi ve sınır kuvvetlerinin tedrici olarak azaltılması olarak belirlendi. Ancak, sonra, örgütün büyümeye, güvenlikte işbirliği, ekonomik işbirliği, kültürel işbirliği şeklinde

¹⁰⁴ Fakharur Rehman, "Afganistan'da Taliban'la Barış görüşmeleri başlıyor", Anadolu Ajansı, (Mart 2015), <http://www.aa.com.tr/tr/dunya/472296--afgan-talibani-afganistan-hukumetiyle-anlasmaya-hazir>.

işlev ve amaçları eklendi .¹⁰⁵ Örgütün iki daimi organı bulunmaktadır. Bunlardan ilki Pekin'deki sekreterlik, diğeri ise Taşkent'te yer alan terörizme karşı bölgesel yapı'dır. ŞİÖ'de 6 üye devlet (Rusya, Çin, Tacikistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Özbekistan), iki yeni üye Hindistan ve Pakistan olarak 2016'da eklendi.¹⁰⁶ Dört Gözlemci Devlet (Afganistan, İran, Belarus, Moğolistan) ile 6 diyalog Ülkesi (Türkiye, Sri Lanka, Azerbaycan, Kamboçya, Nepal, Ermenistan) bulunmaktadır. Şangay İşbirliği Batı'da NATO'ya ve Özellikle de ABD'ye karşı olarak kurulduğu söylenen Doğu'nun bu büyük Organizasyonunun temel kuruluş amacı ise ülkelerarası askeri, ekonomik ve kültürel işbirliği sağlamak ve özellikle güvenlik konusunda ortak çalışmalar yapmaktır. 2001'den beri, ŞİÖ üyeler arasında, güvenlik, ekonomi ve kültür alanlarında toplantılar yapılmaktadır.

✓ **Örgütün organları ve yaptıkları faaliyetleri kısaca şöyle açıklayabiliriz:**

Devlet Başkanları Konseyi; Bu konsey her yıl bir defa düzenli olarak bir üye ülkede toplanır. Devlet başkanlarının katıldığı en üst düzeydeki karar mekanizmasıdır. Diğer konseylerin önceden görüştükleri ve istişare ettikleri önemli meseleler bu konseyde karara bağlanarak neticelendirilir..

Hükümet Başkanları Konseyi; İkinci derece de önemli olan alt mekanizmadır. Bu da Devlet Başkanları Konseyi gibi her sene bir defa toplanır. Bütçenin onaylanması ve Ekonomik antlaşmalar yapılması gibi temel sorumlulukları vardır.

Dışişleri Bakanları Konseyi; Bu konseyde Devlet Başkanları Konseyi'nden bir ay önce toplanır ve bu konseyin gündemini belirleyen, daha çok uluslararası sorunların yoğunlukla görüşüldüğü konseydir. Bu konsey, örgütün en fonksiyonel organlarından biridir diyebiliriz.

Temsilcilikler Konseyi; Örgüte üye ülkelerin işbirliği yaptıkları alanlarda temsilcilerin katıldığı kapsamlı görüşme ve antlaşmaların altyapısının oluşturulmaya çalışıldığı önemli bir organdır.

Ulusal Koordinatörler Konseyi; ŞİÖ üyesi ülkelerin ulusal koordinatörlerinin katıldığı ve yılda en az üç defa toplanan ve bir anlamda tüm diğer organları

¹⁰⁵M. Turgut Demirtepe & Güner Özkan (Ed) Uluslararası Sistemde Orta Asya Dış Politikası ve Güvenlik, Ankara, USAK Yayınları, 2013, s. 61

¹⁰⁶ The Hindu, " India, Pakistan become full SCO members", Membership in the group potentially offers India greater access to the energy resources of Central Asia, (July 11, 2015)
<http://www.thehindu.com/news/international/india-gets-full-membership-of-the-shanghai-cooperation-organisation-along-with-pakistan/article7407873.ece>.

yönlendiren organdır. Bölgesel Anti-terör Ajansı; Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te yer alan anti-terör şubesidir, daimi niteliktedir.¹⁰⁷

2.3.5.1. Afganistan Barış, Uzlaşma ve Kalkınma Sürecinde ŞİÖ'nün rolü

2005 yılında, ŞİÖ ekonomik kalkınma işbirliğini derinleştirmek ve terörizm ve uyuşturucu kaçakçılığına karşı mücadele sürdürmek için Afganistan temas grubu kuruldu. Dört yıl sonra, 2009 yılında, ŞİÖ ve Afganistan güvenlik sorumluları ile mücadele yapmak için ortak işlemleri yürütmeyi amaçlayan bir eylem planı imzalandı. Bu plan, aynı zamanda, Afganistan'ın Milli Ordu, Polis ve diğer kolluk kuvvetlerinin kapasitelerinin geliştirilmesini amaçlamıştır. 2012 yılında, ŞİÖ gözlemci statüsü kazandı. Mayıs 2015 yılında Afgan Hükümeti terörizm, ayrılıkçılık ve aşırıcılık ile mücadele için ŞİÖ'ün bölgesel güçler ile işbirliği protokolü imzaladı.¹⁰⁸

Afgan yetkililere göre, en yakında, Afganistan ŞİÖ üyelik alacağına inanıyor. Afganistan ŞİÖ için önemli Jeostratejik konum olarak, Afganistan'da her türlü durum ŞİÖ üye ülkeleri Afganistan ile sınırlanma sebebiyle, bu ülkeleri etkilemektedir. Afganistan sorununu çözmekten dolayı, Orta Asya'nın güvenliği ve istikrarı zor elde edilebilir. Rusya'nın Cumhurbaşkanı Vladimir Putin Afganistan'daki istikrarsızlık durumunun ŞİÖ'nün kurulmasına yol açan bir faktör olduğuna işaret etti. 11 Eylül olayından sonra, ŞİÖ bütün üye ülkeleri Afganistan'da terörizm yayılmasından endişelenmektedir.¹⁰⁹ ŞİÖ, NATO ve ABD'nin Afganistan'da terörizme karşı operasyonuna pozitif oy verdi. ABD'nin askeri operasyondan sonra, ŞİÖ, Afganistan ile ilgili politikası değişme fırsat buldu. Bu sırada, ŞİÖ'nün bu Afganistan'da süren istikrarsızlık ve savaşa çözüme bulanması için üç nedenleri bulunmaktaydı: 1) Afganistan'daki savaşa katılması, 2) Afganistan'ın yeni hükümet ile ilişki kurulması, 3) Afganistan'ı yeniden inşa etmek. Buna göre, 7 Ocak 2007 tarihinde ŞİÖ dışişleri bakanları toplantısında Afganistan ile ilgili, ŞİÖ'nün politikasını açıkladı. 1) Bu politikaya göre, Taliban terörizmi destekleyen bir örgüt olarak, ona karşı mücadele edilmesi. 2) Yeni kurulan geçici Afgan devleti yardım ve işbirliği sözünü verdi. 3) Afganistan'da yeni kurulan yöntem özgür ve dışarıdan etkilenmez devlet olarak kendine istediği gibi siyasi sistem ve kalkınma modeli tercih

¹⁰⁷ Mahmut Yardımcı oğlu ve Hüseyin Koçarlan, "Çok Kutuplu Dünyaya Doğru:

¹⁰⁸ Arzu Turgut, "The SCO Journey Of Afghanistan: A Remedy To Centuries-Old Isolation?", The Turkish sun, (March 2016), <http://theturkishsun.com/the-sco-journey-of-afghanistan-a-remedy-to-centuries-old-isolation-13903/>

¹⁰⁹ Şanghay İşbirliği Örgütü", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Aralık Cilt 2, sayı 2, s. 165-168

etme hakkının var olduğu. 4) Uluslararası güvenlik yardım birlikleri (İSAF), birleşmiş milletler maddesi altında ve Afganistan'ın meşru makamlarının onayı ile hareket etmelidir. 5) Afganistan'a insani yardım getirilmelidir ve birleşmiş milletler Afganistan'ın yeniden inşasında uluslararası işbirliği önemli rol oynamalıdır. Taliban rejimi yıkılmasından sonra, ülkenin ekonomik kalkınma programlarının yeniden inşa edilmesi gerekiyordu. Bu sırada, Kasım 2005'de Birleşik Milletler Genel Kurulu tarafından Afganistan ekonomi, kalkınma ve güvenlikle ilgili bir toplantı düzenledi. Bu toplantıda, ŞİÖ görüşlerini şöyle ortaya koydu

1. Afganistan'da siyasi istikrar ve ekonomik kalkınma hususunda ulusal uzlaşmayı desteklenmeliyiz.
2. Terörizm, savaş, uyuşturucu faaliyetlerinden uzak, istikrarlı bir Afganistan inşa etmeliyiz.
3. Komşularıyla iyi ilişkiler kurmak için Afganistan devletini teşvik etimleyiz.
4. Afganistan'a uluslararası toplum yardımları birleşmiş milletler tarafından yönetilmelidir.
5. Uluslararası Toplum, Afganistan'ın devlet egemenliği, toprak bütünlüğü ve ulusal birliğine saygı göstermelidir.
6. Uluslararası toplum Afganistan'ın iç işlerine müdahale etmemelidir.

Bu dönemde, ŞİÖ, Afganistan devleti ile direkt bağlantı kurdu ve Cumhurbaşkanı Hamid Karzai'yi 2004 yılında ŞİÖ toplantısına davet etti. 2005'te ŞİÖ ve Afgan Devleti arasında bir anlaşma imzalandı. 2008 yılında, ŞİÖ üyeleri ve Afganistan temsilcisi ile Pekin'de toplantı yapıldı. 2009'da, ŞİÖ Afganistan'ın mevcut durumundan daha aktif olarak, ŞİÖ başkan yardımcıları konferansı düzenlendi. ŞİÖ Afganistan'da ticaret, taşımacılık, enerji, tarım hayvancılık, yatırım konuları konferansta beyan edildi. Bu konferans sırasında, ŞİÖ üyesi Kazakistan, Rusya, Çin Afganistan'a yardım etmeye söz verdi, Özellikle Rusya 142 projenin yeniden inşa edilmesini ilan etti. Sonunda, Afganistan 2011 yılının sonunda ŞİÖ tarafından gözlemci olarak kabul edildi.

ŞİÖ, Afganistan'da dini aşırırcılık, terörizm ve uyuşturucu kaçakçılığı bölge için ciddi potansiyel tehditler görmesine rağmen, Afganistan'da çok büyük bir etkiye

sahip değildir. Bu bölge ile sınıra sahip olan komşularının Afganistan'da istikrarsızlık sınırlarının ötesine yayılacağı ile ilgili ciddi endişeleri bulunmaktaydı. Kabil'in ŞİÖ'in terörle mücadele girişimlerine katılmak için, Afganistan, 2012 ŞİÖ zirvesinde kartvizit grubundan tam gözlemci statüsüne yükselmiştir.

15'inci ŞİÖ Zirvesi 15 Haziran 2016 tarihinde gerçekleşti. Çin Cumhurbaşkanı Xi Jinping'in Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) içindeki birlik ve karşılıklı güvenin güçlenmesini, kapsamlı işbirliğinin derinleşmesini amaçlayan 5 maddelik öneride bulunduğu belirtildi. Xi Jinping, konuşmasında, Şanghay Ruhu'nun yerine getirilmesi, güvenlik meselesine öncelik verilmesi, somut işbirliğinin genişletilmesi, kültürel zeminin pekiştirilmesi, dışa açıklık ve kapsayıcılık ilkelerinin izlenmesi olmak şeklinde olan beş maddeden oluşan bir öneri ortaya koydu.¹¹⁰

¹¹⁰ Haber.com, " Çin'den Şanghay İşbirliği Örgütü'ne 5 Maddelik Öneri", (Haziran, 2016), <http://www.haberler.com/cin-den-sanghay-isbirligi-orgutu-ne-5-maddelik-8558524-haberi/>

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AFGANİSTAN - ÇİN İLİŞKİLERİNİN FARKLI BOYUTLARI

3.1. EKONOMİK

3.1.1. Afganistan'da Çin'in Ekonomik Çıkarları

Çin'in ekonomik büyümesi büyük ölçüde 1978'den günümüze kadar Çin komünist Partisi tarafından gerçekleştirilen ekonomik reformların sonrasında artmıştır. Çin, ABD'den sonra, ikinci ekonomik güç olmasının yansısı, benzin, gaz, kömür gibi hammaddeleri çokça tüketen bir ülkedir. Orta Asya'da, Çin'in ekonomik stratejisinin pek çok unsuru vardır. Çin, petrol, gaz, kömür ve diğer kaynaklar dahil olmak üzere kendi ekonomik ve ticari çıkarlarını geliştirmek amacıyla bu maddelere çokça ihtiyacı olan bir ülkedir. Orta Asya ile ekonomik bağlantılar, Çin'in ve bölgenin istikrarın güçlendirmektedir. Çinli analistler, bölgede ekonomik büyümenin siyasi istikrar getireceğine inanmaktadır.¹¹¹

Çin'in Afganistan'daki ekonomik çıkarları, ABD liderliğindeki Afganistan müdahalesinden sonra arttı, Çin'in çıkarları, ekonomik işletmelere, özellikle hammadde ve enerji kaynaklarına erişime dayanmaktadır. Afganistan yer altında kullanılmayan; bakır, petrol, altın, kobalt, lityum, gibi geniş kaynaklara sahip bir ülke olarak Çin şirketlerinin hammadde ve üretim ihtiyaçlarını doğrudan karşılayabilir.¹¹² Afganistan'da, Çin'in ekonomik çıkarlarının birçok faktörü vardır; ilk olarak, Çin dünyanın en büyük metal tüketicisi ve ABD'den sonra dünyanın en büyük ikinci enerji kaynaklarının tüketicisidir ancak iç kaynaklarının yeterli olmaması sebebiyle enerji ve hammadde kaynaklarını dışardan ithalat etmeye ihtiyacı bulunmaktadır.¹¹³ Çin Ulusal Petrol şirketi (CNPC)'ne göre, Çin'de yıllık kullanılan benzinin %60'ı yurtdışından ithalat edilmektedir. İkinci olarak, bölgede, Çin ekonomik nüfusunu ve gelişimini yumuşak güç amacıyla kullanmasından başka ekonomik güçle kendi bölgesinde

¹¹¹ International Crisis Group, "China's Central Asia Problem" Asia report , Belgium, şubat 2011, s. 11

¹¹² Szcuzuklik-Tatar, a. g. e. , s. 3

¹¹³ House of Commons Treasury Committee, "Globalization: prospects and policy responses" 14th report of session 2006-2007, Baskı Eylül 2007, s. 7 <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200607/cmselect/cmtreasy/90/90.pdf>

siyasal istikrarsızlığa karşı koymaktadır. Bildiğimiz gibi, Çin, Afganistan ile ortak bir sınıra sahip olduğundan dolayı, Afganistan'daki huzursuzluk, güvensizlik, Çin'in batı topraklarını etkilemektedir. Üçüncü olarak, Çin, Afganistan'da doğal kaynakları çıkarmanın büyük yatırımcısı olarak, Aynak bakır madeni yaklaşık 4 milyar ABD doları ve Amu Derya petrol havzasında 440 milyon ABD doları değerinde yatırım yaptı.¹¹⁴Çin'in Afganistan'daki ekonomik ilgisi sermayesini ve personellerini korumak ayrıca orada çalışan firmalarının güvenliğini sağlamak şekli idi.

3.1.2. Afgan - Çin Ekonomik ve Ticari İlişkileri

Afgan- Çin ticari ve kültürel bağlantılarının tarihi, İpek Yolu'nun keşfe edildiği döneme dayanmaktadır.1964 yılında, ilk "ekonomik ve Teknik işbirliği antlaşması" imzalanarak iki ülke arasında ticari ilişkiler başlamıştır. Ancak, Afganistan'da devam eden savaş, huzursuzluk, iki ülke arasında ticari ve ekonomi ilişkiler üzerinde olumsuz etkiler bıraktı. Bu durum, Taliban rejiminin sonuna kadar devam etti. Sonuçta, 2001'de, yeni hükümetin kurulması ikili ekonomik ve ticari ilişkilerin güçlendirilmesine yol açtı. Afganistan-Çin arasındaki ikili ticari ve ekonomik ilişkiler anlaşması, 2006 yılında ayrıca ikinci ekonomik işbirliği ve Afgan ihracat tercihi tarifeleri anlaşması Mart 2010'da Karzai'nin Çin'i ziyaret ettiği zaman imzalandı. Bunu takiben, bir iade ekonomik ve teknik işbirliği anlaşması Eylül 2013 yılında imzalandı.¹¹⁵Son yıllarda, iki ülke arasındaki ticaret istikralı şekilde artış göstermiş ve Çin son on yılda Afganistan'da ana ihracatçılarından biri olarak ortaya çıkmıştır. Afganistan'a Çin'in ihracatının değeri 2002'de17.3 milyon ABD dolarından 2013'te 429 milyon ABD dolarına kadar artış göstermiş, böylece 12 yılda toplam ihracat 2. 601 milyar dolara ulaşmıştır.¹¹⁶Aynı süre'de Afganistan'dan Çin'e ithalat 142 bin ABD dolarından 39 milyon ABD dolarına yükselmiştir.¹¹⁷İki ülke arasındaki ikili ticaret hacmi, son yıllarda, önemli ölçüde büyümektedir; Çin, Afganistan ihracatını teşvik etmek amacıyla 278 sayılı emtia tarifesini serbest hale getirdi. Afganistan'a Çin'in genel ihracatları; makine, elektronik ekipman, inşaat malzemeleri, ev aleti, yeşil çay gibi ürünleri kapsamaktadır buna karşılık Çin, Afganistan'dan; deri,

¹¹⁴ Zalmay Khalilzad, " Why Afghanistan courts China", The New York Times, (Kasım 2014), http://www.nytimes.com/2014/11/04/opinion/why-afghanistan-courts-china.html?_r=0.

¹¹⁵ Scobell and Ratner and Beckley, a. g. e., s. 54-55

¹¹⁶ OEC, " what does China Export to Afghanistan?"

(2013),http://atlas.media.mit.edu/en/visualize/tree_map/hs92/export/chn/afg/show/2013/

¹¹⁷ OEC, " What does China Imports from Afghanistan? (2013)

"http://atlas.media.mit.edu/en/visualize/tree_map/hs92/import/chn/afg/show/2013/

halı, pamuk, ve diğer ürünleri ithalat etmektedir.¹¹⁸ Çinli otoritelere göre, 2015 yılında, Afganistan'ın tarifersiz ihracat %97 oranında artış göstermiştir. Gümrük istatistiklerine göre, 2015 yılında, Çin'in Afganistan'a ihracatının değeri, 2012'ye göre, 2,4 yükselmiştir. İkili ticaretin değeri, 2014'ten 2015 mali yılına kadar 1.05 milyar ABD dolarına ulaştı ve Çin 2013 yılında Afganistan'ın en büyük ticaret ortakları arasında dördüncü sıradan üçüncü sıraya yükseldi.¹¹⁹ Böylece 15 yılda Çin, Afganistan arasındaki ticaret hızlı bir şekilde artış göstermiştir, ama Afgan tarafı için bu ticaret, ihracat ve ithalat arasındaki dengesizlik nedeniyle tatmin edici olmamıştır. Çünkü Afganistan'ın Çin'e ihracatı Çin'den artış gösteren ithalat karşısında yok denecek kadar azdır. Ancak Aynak bakır madeni ve Afganistan'ın kuzeyindeki büyük petrol havzasının yansırı, yer altında kullanılmamış diğer mineral rezervlere önümüzdeki yıllarda Çin'in yatırım yapması dolayısıyla iki ülke arasında ticari dengesizliğin azalmasını Afgan hükümeti beklemektedir.¹²⁰ Çin'in ucuz ve kaliteli üretimi Afganistan'da ihracat artışına neden olmaktadır, önümüzdeki yıllarda Afgan ekonomisi Çin'in pozisyonu, potansiyel olarak genişleyecektir.

Başkan Eşref Gani, özellikle ve sıkça, Afganistan'ın yakın ve orta vadeli ekonomik kalkınmasında en önemli ekonomik aktör olarak Çin'i referans göstermiştir. Afganistan'da Çin'in ticaret ve doğal kaynak sektörlerinde yatırımı ve altyapı gelişimi üzerinde odaklanması Pekin'in normatif ve fiziksel güç tabanının Afganistan'ın gelişen yapısı üzerinde güçlenmesine neden olacaktır.

¹¹⁸ Seong Ok Yoo, The Journal of East Asian Affairs, Institute for National security strategy, Cilt 27, sayı. 2, kış 2013, s. 15

¹¹⁹ Economic and Commercial Counselor's Office of the Embassy of the PRC in Afghanistan, "China Contributes to the Development of Afghanistan", Mart 2014

¹²⁰ Afganistan Dışişleri Bakanı, "Towards Regional Economic Growth & Stability: The Silk Road Thought Afghanistan, RECCA, Kabul 2015, s. 22

2002'ten 2013'e kadar Afganistan- Çin arasında Ticaret, İthalat ve İhracat

1. Tablo

Yıl	İthalat	İhracat
2002	\$17.3 M	\$142 K
2003	\$26.3 M	\$594 K
2004	\$56.9 M	\$942 K
2005	\$51.2 M	\$1.5 M
2006	\$100 M	\$184 K
2007	\$167M	\$2.45 M
2008	\$191M	\$2.73 M
2009	\$321M	\$2.48 M
2010	\$352 M	\$4.75 M
2011	\$297 M	\$4.46 M
2012	\$593M	\$5.34 M
2013	\$429M	\$ 12.2 M
2014	\$393,559M	\$17,371 M
2002=2013	Çin'den toplam İthalat= \$3,2 milyar	Çin'e toplam ihracat = 56 milyon

Kaynak: Atlas Ekonomik Gözlemci statik (OEC)¹²¹

3.1.3. Afganistan'da Çin'in Yatırımları

Çin'in doğrudan dış yatırımı, son on yıl içinde, önemli ölçüde genişledi ve son yıllarda Çin, ağırlığını Orta Asya'ya kaydırmaya başladı. 2001'den beri, Çin, Orta ve Güney Asya'daki doğrudan yatırımlarını hızlı bir şekilde artırdı. Afganistan'da, ABD liderliğindeki asker müdahalesi ve geçici hükümetin kurulduğu zaman, Çin askeri harekete dahil olmadı, ama büyük yatırımlarla, ekonomik işbirliğiyle ve ticari alanlarda Afganistan'da varlığını gösterdi. Çin'in bölgedeki çıkarları; jeopolitik, Jeostratejik ve jeo-ekonomik ihtiyaçlarına bağlanmaktadır. Çin'e göre, ekonomik kalkınma ve ticari bağlar Afganistan ve bölgedeki çatışma, istikrarsızlık sorunlarını çözebilecek potansiyel bir faktör olabilir. Böylece Afganistan'da Çin yatırımları güvenlik endişesine dayanmaktadır. Çin'in Afganistan'a ilgi göstermesinin 2. sebebi enerji ve Çin'in ekonomik potansiyelin gelişimi için gerekli olan diğer kaynaklara çok fazla ihtiyaç vardır. Bu yüzden, Afganistan, Çin için ana enerji kaynağıdır. Üçüncü olarak, Çin'in Afganistan ile ilgisi, onun stratejik konumuna bağlıdır çünkü Afganistan'ın konumu, enerji arzı ve ticaret koridorunun transit yolu olarak, Orta Asya

¹²¹OEC, " http://atlas.media.mit.edu/en/visualize/tree_map/hs92/export/afg/show/all/2012/ "

ile Güney Asya'yı birbirine bağlamaktadır. Neticede, Çin yavaş yavaş ve taktikli olarak Afganistan'da önemli ekonomik sektörlerde; madencilik, iletişim, baraj, karayolu ve diğer stratejik altyapı inşaatı, ayrıca İpek yolu diğer yollar gibi altyapı projelerinde yatırım yaparak Afganistan'da kendi varlığını artırmıştır. Çin, ABD'nin aksine, Afganistan'da askeri varlığını temellendirememiştir, genel ekonomik yardım veya askeri destek sağlamak yerine, Afganistan'da doğrudan yatırım yapmıştır. Özellikle Çin'in çıkarları en yararlı olan alanlarda odaklanmaktadır.¹²²

Afganistan-Çin arasında, ekonomik, ticari ve stratejik işbirliğiyle ilgili ilk anlaşma, 2006 yılında imzalandı.¹²³ Çin, Afganistan'ın münhasıran maden, enerji sektöründe ve kendi projelerini geliştirme ve ticareti kolaylaştırmak amacıyla yatırım yapmaktadır. Çin'in en belirgin yatırım örneği; madencilik sektöründe Çinli (Metallurgical Coporation of China) "Çin Metalürji İşletmeleri" (MCC) ve Jiangxi Coper Cooperation (JCCL) iki şirket Afganistan'ın Aynak Bakır madenin madencilik ihalesini kazandı ve iki şirket demiryolu ve bu Proje'nin diğer altyapılarının geliştirilmesi amacıyla, 6 milyar ABD doları değerinde yatırım yaptı.¹²⁴ Çin, Afganistan'da kazandığı başka büyük Projesi ise, Afganistan'ın kuzeydoğusundaki illerde Amu Derya petrol havzası ve doğal gaz rezervleri olmak üzere, bu Proje'nin istihraç anlaşması Aralık 2011 yılında imzalandı. Çin'in yatırımı bu iki sözleşme ile sınırlı kalmadı. Buna ek olarak, Çinli ZTE ve Huawei iletişim şirketleri, Afgan İletişim Bakanlığı ile ortak işbirliğini dijital telefon teknolojisini sağlamak için, iletişim sektöründe yatırım gerçekleştirdi. Bununla beraber, Afganistan'da Çin'in yatırımı toplam 10 milyar ABD dolarına ulaşmaktadır.¹²⁵

Cumhurbaşkanı Hamid Karzai, Çin ile ilişkilerin ilerletilmesinde istekli olmuştur. Hatta son ifadesinde, "Amerika'nın demokrasisini ve Çin'in ekonomik başarısını istiyorum" diyerek bunu vurgulamıştır. Karzai'nin hükümeti, ülkenin özel sektöründe yatırımın yolunu açtı. Eşref Gani liderliğindeki Mili Birlik Hükümeti, özel sektöre ve Afganistan'da yabancı yatırım için aynı politikayı takip ederek Ekim 2014 tarihinde Çin'e yaptığı resmi ziyarette derin stratejik işbirliği anlaşması imzaladı.

¹²² Ayesha Siddiqa, "Expansion by Stealth: China's Interest Infrastructure & Investments In Pakistan & Afghanistan", Barcelona Centre for International Affairs. Ocak 2012, s. 3-6

¹²³ People's Daily Online, "Afghan President Karzai to Visit China", son erişme(Mart 16 2010),<http://en.people.cn/90001/90776/90883/6921491.html>

¹²⁴ Jeffrey Reeves, Chinese Foreign Relations with Weak Peripheral states: asymmetrical economic power and insecurity, Asian security studies, Rutledge yayınları, New York 2011, s. 93

¹²⁵ Huasheng, a. g. e., s. 6

Bunun yanında, iki taraf Çin-Afgan ekonomik ve ticaret ortak komitesi (JCET) 'sinden tam faydalanmak için anlaştılar, ikili taraf (JCET)'nin ikinci toplantısını yatırım, ekonomik işbirliği ve ikili ticareti geliştirmek ve derinleştirmek için daha iyi yolları keşfetmek amacıyla Çin'de düzenlenmesine karar verdi. Her iki taraf da Afganistan'ın bağımsız ekonomik gelişiminde hayati rolü oynayan Aynak bakır madeni projesi ve Amu Derya petrol projesiyle ilgili görüştü. Çin tarafı Afganistan'ın ekonomik kalkınmasında Çinli şirketlerin katılmasına destek vereceğine söz verdi.¹²⁶ Cumhurbaşkanı Ghani Çin'in Afganistan'da ekonomik kalkınma sürecinde en önemli aktör olduğunu dile getirdi. Netice itibariyle Çin Afganistan doğal kaynaklarında büyük yatırım yapan yabancı yatırımcı ülkelerden biri oldu. Çin'in Afganistan'daki bir kaç önemli maden ve petrol projelerinde gerçekleştirdiği yatırımlar detaylı olarak aşağıda incelenmektedir.

3.1.3.1. Aynak Bakır Madeni

Dünyanın en büyük bakır yatağını oluşturan Aynak madeni Logar vilayetinde bulunup Kabil'in yaklaşık 30 km güneydoğusunda yer almaktadır. Bu rezerv Rus ve Afgan Jeologlar tarafından 1973-1974 yılında keşfe dildi, ancak işletilmesi ülkedeki iç savaş nedeniyle gerçekleşmedi. Aynak bakır Maden'in ikinci anketi 2005'ten 2010'a kadar ABD Jeolojik Araştırmalar kurum (USGS) ve İngiltere Jeolojik Araştırmalar işbirliği tarafından yapıldı. Aynak bakır rezervi 11.3 milyon metrik ton içerdiği tahmin edilmiştir, bu madenden yılda 300.000 metrik ton bakır üretimi beklenmektedir ve ayrıca Afgan hükümeti bu madenin veriminden yıllık 300 milyon dolardan fazla telif hakkı beklemektedir.¹²⁷ Ek olarak, ABD'nin Jeolojik Araştırmacılar grubuna göre, bu projenin değerinin 88 milyar dolar olduğu tahmin edilmiştir. Çin konsorsiyumu Metalürji İşletmeleri (MCC) ve Jiangxi Ltd. (JCL), 2007 yılında yaklaşık 4 milyar ABD doları değerinde olan Aynak bakır yatağının ihalesini kazandı, böylece bu ihale, Afganistan madencilik tarihinde en büyük doğrudan yabancı yatırımı oldu.¹²⁸ Aynak bakır işletim sözleşmesi Afganistan Maden ve Petrol Bakanlığı ve Çinli Şirketler MCC, JCL arasında 21 bölüm olarak 8 Nisan 2008 tarihinde imzalandı. Maden ve Petrol Bakanlığından yapılan açıklamaya göre, MCC Şirketi, bu projede prim olarak 808 milyon ABD doları ödemek zorundadır. Yerel kalkınma açısından Çin

¹²⁶ Afganistan İslam Cumhuriyetinin Dışişleri Bakanı, "China-Afghanistan Joint Statement on Deepening Strategic and Cooperative Partnership", Kasım 2014.

¹²⁷ Chin S. Kuo, "The Mineral Industry of Afghanistan", 2010 Minerals Years Book, US Geological Survey, Ağustos 2010, s.1

¹²⁸ Greg Kleponis, "CHINA'S ROLE IN THE STABILIZATION OF AFGHANISTAN", Strategic Studies Institute, Temmuz 2009, s. 2

bu projeyi desteklemek amacıyla, 400 megavatlık enerji santralinin inşa edilmesi ve yerel nüfusun su ihtiyacını karşılayan su geliştirme projesi, ayrıca enerji santrali ve jeneratörleri beslemek için yeni bir kömür madeninin oluşturulmasını taahhüt etti.

Aşağıdaki altyapı kalkınma projeleri bu sözleşmenin bir kısmı olarak kabul edilmektedir

- 400 megavatlık kömür ile çalışan elektronik enerji santrali inşaatı.
- Madenin Enerji santralin çalıştırmak için yeni bir kömür rezervinin bulunması ve geliştirilmesi.
- Maden ve yerel nüfusun su ihtiyacının karışlanması için su geliştirme projesinin inşaatı.
- Bakır eritmek için yerel kaynaklı minerallerin kullanılması.
- Pakistan'ı Kabil'e bağlayan ve Kabil'den Tacikistan üzerinden Çin'e bir demiryolu hattının inşaatı.
- Alan geliştirme kapsamında, yollar, evler, okullar ve hastaneleri kapsayacak inşaat çalışmalarının yapılması.
- Afgan madenciler ve Kabil Üniversitesinin madencilik fakültesindeki öğrenciler için teknik eğitim sağlanması.
- Afganlar için iş imkanı ayrılması ki bu projenin başlangıcında 12000 kişiye iş ayarlanmasına MCC tarafından söz verilmiş.
- MCC Şirketi maden üretimini Afganistan'da gerçekleştirmesi gerekir.
- Söz konusu sözleşmeye göre, Çin'in MCC Şirketi yıllık 400 milyon ABD doları vergiyi Afganistan devletine ödemektedir.¹²⁹

Aynak projesinin işletim ve geliştirme süreci 2012 yılında başlanması tahmin ediliyordu, ama tahmin olunduğu tarih 2015 ve 2017 arasında değişti. Logar vilayetinde bulunan Aynak bakır madeni Taliban etkisi altında olup güvenlik nedeniyle işlenmesi gecikmeye uğramaktadır; ancak bu projenin sıkı güvenliği için yaklaşık 1500 asker yerleştirilmiş buna rağmen 2012-2013 arasında 19 kez maden sahaları Taliban tarafından saldırıya uğramıştır.¹³⁰ Aynak projesinin işletilmemesinin ikinci nedeni, su, güvensizlik, elektrik, lojistik yollar ve demiryolları dahil olmak

¹²⁹ Afganistan Maden ve Petrol Bakanlığı, "MCC Afghan government Aynak Copper Contract" Contract, (Nisan 2008), <http://mom.gov.af/en/page/1384>.

¹³⁰ Brian C. James, China's Interest in Afghanistan: Current Projects and Future Prospect, (Yüksek Lisans tezi) Aralık 2013 Naval Postgraduate School, s. 64

üzere, ayrıca, diğer teknik tesislerin hazır olmamasıdır.¹³¹ Ayrıca, Aynak bakır madeni bölgesindeki 1500 yıllık Budist tapınağının keşfedilmesi ve bunun hafriyat çalışmalarından önce arkeologlar tarafından incelenip kurtarılması bu projenin geliştirilme ve çalıştırılması işlerinin gecikmesine sebep olmuştur.¹³² Aynak bakır yatağının geliştirilmesi süreci çok yavaş sürmektedir. Cumhurbaşkanı Ghani Çin'e resmi ziyareti sırasında iki taraf bu projenin gelişimi üzerinde ortak işbirliği ve desteklerini ifade etti. NATO ve ABD'nin 2014'den sonra Afganistan'dan kademeli çıkılması, Çin'in yatırım güvenliği hakkında endişesini yükseltti. 2014'te bu projenin 5 yıldan fazla uzaması dolayısıyla, MCC, yeni sorunların ortaya çıkmasını önlemek için sözleşme üzerinde yeniden müzakere istemektedir. Aynak bakır rezervinin hafriyat operasyonu hem Afgan ekonomisinin ve hem de iki ülke arasındaki ikili ilişkiler üzerinde olumlu etkiye sahip olabilir. Eski Maden ve Petrol Bakanı Şahrani'ye göre; "önümüzdeki on yıl içinde ülkemizi ekonomik bakımdan kendi ayakları üzerinde durabilecek vaziyete getirmeye gayret ediyoruz. 2024'ten itibaren madenciliğin devlet bütçesine yılda dört milyar dolar kazandırmasını hedefliyoruz".¹³³

3.1.3.2. Amu Derya Petrol ve Doğal Gaz Rezervi

Afganistan'da beş büyük jeolojik havza ile büyük ya da küçük hidrokarbonlar (gaz, petrol, kömür) taşıyan tortul kayalar bulunmaktadır. Afganistan'ın hidrokarbon zenginlikleri, ilk kez, 1930'larda bulundu. 1957 yılında, Afganistan'da Sovyetler ilk petrol arama çalışmalarını devraldı ve 1984 yılında bu alanda çalışmalar onlar için daha fazla tehlikeli olmaya başlamıştı. Bu süreçte, yedi petrol alanı bulunmuştu. 1990'larda iç savaş sırasında küçük çapta hafriyat gerçekleşti, 2001'de, Afganistan'ın ABD işgalinden sonra, ABD'nin Jeolojik araştırma takımı (USGS) Afganistan'daki maden kaynaklarını araştırdı; 2006 yılına kadar USGS, Afganistan'ın kuzeyindeki ham petrolün 1,6 milyar varil bulunmasının yansısı, 16 trilyon kübik pot doğal gazının mevcut olduğunu tahmin etti.¹³⁴ Amu Derya petrol ve doğal gaz havzasında, potansiyel olarak, 80-90 milyon varil petrol ve önemli miktarda doğal gaz bulunmaktadır.¹³⁵ Amu Derya petrol çıkarım çalışmalarını beş şirket; Buccaneer Energy of Australia, CNPC International Ltd. The Petroleum Exploration (Pvt) Ltd.,

¹³¹ P. Ng, 'a. g. m., s. 6

¹³² S. Kuo, a. g. e., s. 2

¹³³ Başak Özay, "Afgan madenlerinin geleceği", Deutsche Welle Türkçe, (Ağustos 2013), <http://www.dw.com/tr/afgan-madenlerinin-gelece%C4%9Fi/a-16994408>

¹³⁴ John F. Shroder, Natural Resources in Afghanistan Geographic and Geologic Perspectives on Centuries of Conflict, Elsevier Yayınları. San Diego, USA, 2014, s. 332

¹³⁵ James, a. g. e., s. 67

Schlumberger Ltd of France ve Tethys Petroleum arasında 18 Nisan 2011 tarihinde ihale teklifine gitti.¹³⁶ Çin tarafından işletilen “Çin Ulusal Petrol Şirketi” (CNPC), Vatan Grubu yerli şirket ile birlikte Amu Derya petrol havzasının ihalesini kazandı ve Afganistan’da petrol üretimi için Maden ve Petrol Bakanlığı ile Aralık 2011 tarihinde 25 yıllık bir sözleşme imzalandı.¹³⁷ Anlaşmaya göre, CNPC’nin, başlangıçta bu projenin petrol üretimi için, yaklaşık 440 milyon ABD doları yatırım yapacağı ve önümüzdeki yıllarda 70 milyar ABD doları gelir elde edeceği beklenmektedir.¹³⁸

Bu sözleşme aşağıdaki şartlar altında gerçekleştirildi

- Afgan devletinin %15 telif hakkı vermesi
- CNPC’nin Afgan devletine %30 vergi vermesi
- Afgan Hükümeti ile yüzde %70 kar paylaşımı anlaşması
- CNPC ve Vatan Grubu arasındaki ortak yatırımın yüzde 75’i CNPC ‘ye bağlı olup yüzde 25’i ise Vatan grubuna bağlı olacaktır.
- Tahminen 7000 kişiye iş imkanı oluşturması.
- Afganistan’da bir rafineri inşa edilmesi.¹³⁹

Sar-i Pul havzasında, petrol ve gaz alanında pratik üretim çalışmaları, Haziran 2012 tarihinde başladı. Afgan Maden Bakanlığına göre, yılın sonuna kadar 150,000 varil çıkarılması ve 2013’e kadar üretimin 300,000 varil artış olacağı beklenmektedir.¹⁴⁰ 2013 yılında, bu havzanın üretim kapasitesi günlük yaklaşık 2000 varile çıktı; Aralık 2014 yılında ise toplam üretim 367,000 varil ve 6.5 milyon dolar devlet maliyesine katkı sağlaması bekleniyordu.¹⁴¹ Amu Derya projesi, Afganistan’ın ekonomik kalkınmasında çok öneme sahip olmasının yansıması, stratejik konum olarak Çin için çok önemlidir. Oysa CNPC zaten Türkmenistan’da Amu Derya havzasını işletmektedir. Böyle iken 90 milyon civarında tahmin edilen petrol miktarı iç piyasa ihtiyaçları için yeterli olabilir. Ama bu üretimin varlığı diğer üretimlerin artırılması ve Orta Asya’daki boru hattı altyapısını genişletmek için CNPC’ye diğer fırsatları

¹³⁶ OGI Houston , “ Afghanistan: five qualify for license round”, Oil & Gas Journal, (Nisan 2011), <http://www.ogi.com/articles/2011/04/afghanistan--five.html>

¹³⁷ Afganistan Maden ve Petrol Bakanlığı, “ The Amu Derya Basin Oil Tender Of 2011”, (Aralık 2011), <http://mom.gov.af/en/page/1384>.

¹³⁸ Abdul Qadir Siddigui, “ Cabinet Endorses Oil Deal with China”, Pajhwok Afghan News Special Mines pages, Haziran 2012

¹³⁹ James, a. g. e ., s. 70-71

¹⁴⁰ Siddigui, “ Exploration work on Oil- Gas field in Sar-i- Pul begins” PANSMP, Haziran 2012.

¹⁴¹ SIGAR, “ Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction”, Quarterly Reports to the united states congress, Ocak, 2015, s. 161

sağlamaktadır. Afganistan madencilik ve hidrokarbon ihalelerinde CNPC'nin Batılı rakip şirketler karşısında ihaleleri kazanması; en önemlisi kendisine rakip olan diğer şirketlere göre daha düşük maliyetli, uygun ve ucuz fiyat ile bölgede kolayca erişime sahip olması onların devlet tarafından diplomatik olarak desteklendiğinin bir kanıtıdır. Stratejik öneme göre, Amu Derya üretimi ve hafriyatı Aynak projesi pazarında güven artırmaktadır.¹⁴²

3.1.3.3. Afganistan'daki Huawei ve ZTE Telekomünikasyon Şirketleri

Huawei ve ZTE iki Çinli devlet telekomünikasyon şirketleri Afganistan'da iletişim sektöründe yatırımı olan ilk şirketler olarak bulunmaktadır. Ağustos 2007'de Afganistan İletişim Bakanlığı, Afgan Telekom'unun CDMA WLL ve Dijital Telefon Teknoloji ile tedarik amacıyla Huawei ve ZTE ile bir anlaşma imzaladı. Başlangıçta, 200 yüz abone hattı sağlayacağı tahmin edilen bu projenin 10 milyon ABD dolarına yükseleceği tahmin edilmiştir.¹⁴³ Kasım 2012'de, Afgan Telekom GSM ve 3G ekipman sağlanması için Çinli firma ZTE ile 32 milyon ABD doları değerinde bir sözleşme imzaladı. Anlaşma şartları altında ZTE, Afganistan'da 700 baz istasyonu sağlayacaktı.¹⁴⁴ Mart 2016'da, Afganistan'daki Çin elçisi İletişim ve Bilgi Teknolojisi Bakanı ile görüşüp bilgi iletişim teknoloji (BİT) alanında işbirliğini güçlendirmek için, taahhüt verdi ve Afgan bakanını Çin'e resmi bir ziyaret yapması için davet etti. 2003 yılından 2014 yılı sonuna kadar, Afganistan İletişim ve bilgi bakanlığına göre, Afganistan'ın %90'ı telekomünikasyon kapsamına alınmıştır. Ülkedeki yaklaşık 24 milyon cep telefonu kullanıcısı ve bu sektörde 200 milyon ABD doları değerinde yatırım gerçekleşmiştir. Hükümet bu sektörden yıllık 200 milyon ABD doları değerinde gelir elde etmektedir.¹⁴⁵ Çin önceden Afganistan'da BİT sektöründe yatırım yapmıştı; Çinli firmalar yüksek gelir, düşük vergi ve işgücü oranı nedeniyle, bu sektörde yatırımlarını genişletmek istiyorlar.

Sonuç olarak, ABD'ye 11 Eylül'de düzenlenen saldırılardan sonra, Çin resmen Afganistan'da ABD liderliğindeki işgali destekledi ve eski cumhurbaşkanı Karzai liderliğinde yeni kurulan hükümet ile ilişkilerini genişletti. Çin, Afganistan'daki askeri

¹⁴² James, a. g. e., s. 74

¹⁴³ Aid Data, " Huawei and ZTE partner Afghan Ministry of Communications to upgrade telephone lines ", <http://china.aiddata.org/projects/38875>

¹⁴⁴ Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin İletişim ve Bilgi teknolojisi Bakanlığı " Afghan Telecom Signs Agreement of GSM and 3G Equipment with ZTE Company", son erişim Kasım 2012

¹⁴⁵ AiCiBTB, " Telecom's sector Recent Achievement", <http://mcit.gov.af/en/page/4876/6005>

varlığını inkar etti, oysa Çin'in bölgeye yönelik güvenlik endişesi vardı. Çinli politikacılar askeri müdahale yerine yatırım ve ekonomik yardımların Afganistan'daki sorunlar için uygun bir çözüm yolu olarak seçmişti. Bu kısımda, Çin'in Afganistan'daki çıkarlarını tanımlayan üç boyutlu yatırımları tanımlanmaktadır. İlk olarak, Afganistan'daki Çin yatırımları güvenlik endişesine dayanmaktadır, Çin'e göre Afganistan ve bölgedeki mevcut çatışmalar ve istikrarsızlık sorunlarını çözmek için ekonomik gelişme ve ekonomik alanda yatırım gerekir. Bu yüzden, Çin Ekonomik gelişimin postansiyel olarak Afganistan ve bölgede çatışma ve istikrarsızlık sorunlarını çözeceğini öngörmektedir. İkinci çıkarı, Çin'in büyük ölçüde enerji ve diğer mineral kaynaklarına ekonomisinin potansiyelini genişletmesi ve kalkınması için ihtiyacı var; Çünkü Afganistan, Çin için hayati mineral ve enerji kaynaklarının bulunduğu bir ülkedir. Üçüncü çıkarı ise, Afganistan stratejik konumu itibariyle hem enerji transit hem de karayolu transiti için uygun bir rota ve koridor olarak Orta Asya ve Güney Asya'yı birbirine bağlamaktadır. Çin'in Afganistan'daki bağlantısı telekomünikasyon sektöründe başlamak üzere USGS tarafından 1 trilyon ABD doları değerinde ölçülen Afganistan'ın geniş petrol havzası olan Amu Derya havzası ve Aynak bakır madeninde devam etmektedir. Çinli üç devlet Şirketi; (MCC, JCCL, CNPC) Afganistan'da madencilik ve petrol alanlarında milyarlarca dolar yatırım yaparak Afganistan'da ilk büyük yabancı yatırımcı oldular. Bu projelerdeki yatırımlar, Çin'in Afganistan'da uzun süre kalmasını sağlayacaktır. Ayrıca Çin, Bu sayede, mineral ve enerji sıkıntısının gidermesinin yansıra, güvenlik endişelerini azaltacaktır. Çin'e göre, bölgede ekonomik işbirliği ve katılımı bölgedeki güvenlik sorunlarını azaltacak en iyi yoldur. Diğer yandan Aynak bakır ve Amu Derya iki büyük projenin Afgan ekonomik kalkınması üzerinde büyük etkisi olacaktır. Çünkü Afgan ekonomisi dış yardımlar üzerinde durmaktadır. Ayrıca bu projelerin işletimi, Afganlar için iş imkanı sağlayacaktır, çünkü işsizlik Afganistan toplumunda güvenlik sorununun atmasının önemli bir sebebidir. Gelecekte Çin-Afgan ekonomik ilişkisi, diğer boyutlarda birbirinden etkilenecektir. BM, ilk adımda, yeniden yapılanma sürecinin 15 milyar ABD doları tutacağını tahmin etti.¹⁴⁶ Çin'in özel elçisi Wang Xuexian Afganistan'a yeniden inşa ve insani yardımların sağlanması için 4 milyon ABD doları değerinde yardım sağlayacağını açıkladı. Üç gün sonra cumhurbaşkanı Jiang, Hamid Karzai'ye

¹⁴⁶ Kate Clark, "Flash from the Past: the 2002 Tokyo conference – the world's most difficult story", Afghanistan Analysts Network, (Temmuz 2012), www.afghanistan-analysts.org.

yeniden yapılanma için beş yıl içinde 150 milyon dolar yardım sözü verdi. Bu yardımın 47 milyon doları 2003'te, 15 milyonu ise 2004'te sunuldu.¹⁴⁷

Aşağıdaki projeler Çin tarafından 2001'den 2013'e kadar inşa edildi:

- ✓ Cumhuriyet Hastanesi ve Kandahar Hastanesi yapımı
- ✓ Parwan Sulama Kanalının yapımı
- ✓ Başkanlık sarayın konferans salonunun yapımı
- ✓ Eğitim Bakanlığın ulusal bilim ve teknoloji merkezi
- ✓ Eğitim Bakanlığının ulusal bilim ve teknoloji merkezinin yeniden yapılması
- ✓ Kabil Üniversitesi'nin Çince dil ve edebiyat bölümünün imarı.
- ✓ Halk Sağlığı Bakanlığına 100 ambulans sağlanması

2002 yılından 2010'a kadar Çin, 205,3 milyon dolar ekonomik yardım şeklinde ve 19,5 milyon dolar borç olarak Afganistan'da yeni kurulan hükümete verdi. 2011 yılında Çin Afganistan'a 23,7 milyon dolar serbest yardım sağladı.¹⁴⁸ Bunun ardından, 2012 yılında, Çin 150 milyon RMB (yaklaşık 22 milyon dolar) ve 2013 yılında 200 milyon RMB (30 milyon dolar) Afganistan'a ekonomik yardım sağladı.¹⁴⁹

3.1.4. 2001'den Bugüne Çin'in Afganistan ile Serbest Ekonomik Yardımları

Taliban rejiminin çöküşünden sonra, uluslararası ve bölgesel ülkeler ve resmi ve gayri resmi örgütler yeniden yapılanma ve Afganistan'ın rehabilitasyonunda görev almıştır. Ocak 2002'te, 23 yıldan beri savaşta olan Afganistan'ın yeniden yapılanması ve inşası ile ilgili "Afganistan Tokyo Konferansı" Tokyo şehrinde gerçekleşti. Konferans sırasında, dönerler, Afganistan'ın yeniden inşası için yardım sözü verdi. İnsani gücü geliştirme alanında, Çin, Afgan devlet memurlarına ve uzmanlarına, iletişim, tarım tıp ve sağlık alanlarında mesleki eğitim programları sağlamıştır. Bu programlar, 2010 yılının Mart ayında Başkan Karzai'nin Çin'e ziyareti sırasında imzalanan işbirliği anlaşmasının bir parçasıydı.¹⁵⁰ MBH'nin kurulmasından sonra, Cumhurbaşkanı Eşref Ghani'nin Çin'e resmi ziyareti esnasında, Çinli mevkidaşı Cumhurbaşkanı Xi Jinping Afganistan'a 327 milyon dolar yardım sözü verdi. Bu yardım,

¹⁴⁷ Shirley A. Khan, U.S-China Counterterrorism Cooperation: Issues for U.S. Policy, Congressional Research service, Mayıs 2009, s.1

¹⁴⁸ Syed Waqas Haider Bukhari, Prof. Dr. Naudir Bakht, "China's Economic Diplomacy towards South Asia", International Journal of Humanities and Social Science Invention, Cilt, 2 sayısı, 7 Temmuz 2013.s. 47

¹⁴⁹ Szcudlik-Tatar, a. g. e., s. 5

¹⁵⁰ Scobell, Ratner, Beckley, a. g. e., s. 59

Afganistan'da yeniden yapılanma projelerinin; demiryolu, karayolu, bina ve tamamlanmamış projelerin 2017 yılına kadar temin edilmesini kapsıyordu.¹⁵¹ Taliban'ın yıkılmasından sonra, Çin, Afganistan'a farklı boyutlarda yardım sağladı, ancak bu yardım Çin'in Afganistan'dan elde ettiği menfaatlere göre azdır, ayrıca Afganistan'a yardım sağlayan diğer dönerler; ABD, Japonya, Hindistan, Avustralya'ya göre Çin'in yaptığı yardımlarının az miktarda olduğu söylenmektedir.

3.2. ASKERİ VE SİYASİ İŞBİRLİĞİ

3.2.1. Tarihsel Bakış

Afgan-Çin diplomatik ilişkileri, 1955 yılında kuruldu, her iki taraf 1960 yılında dostluk ve saldırmazlık anlaşması imzaladı, bunu müteakip sınır anlaşması 1963'te imzalandı. 1973 yılında, başbakan Davud han askeri darbe yaptı ve "Afganistan İslami Cumhuriyeti"nin kurulmasından sonra iki ülke arasındaki ilişkiler normal olarak devam etti. 1979'da Sovyetlerin Afganistan'ı işgali Çin tarafından bu ülkenin bağımsızlığını ve egemenliğini ihlali, ayrıca Asya ve tüm dünya'nın güvenliği için büyük bir tehdit ve "hegemonik Eylem" olarak kınandı.¹⁵² ABD, başta Çin, Sudi Arabistan ve diğer bazı ülkelere şevkle Pakistan'da Afgan mücahitlere uluslararası ve bölgesel arenada diplomatik destek ve maddi yardım sağladı. Çin direniş (mücahitlerin) gruplarına silah ve mühimmat; sam-7s, RPC-7 tanksavar roketleri sofistike kara mayınları ve ağır uçaksavar silah dahil olarak tedarik etti, ayrıca Çin Xinxiang ilinde mücahitler için Ruslara karşı savaş eğitim kampları kurdu.¹⁵³ Savaşın sonuna kadar Çin 400 milyon dolar ve yaklaşık 300 Çinli müşavir Mücahitlere askeri eğitim sağladı. Mücahitlere Çin'in sağladığı silahlar neredeyse Sovyetlerin silah sistemlerinin aynısıydı. Bundan dolayı, Çinliler, mücahitlerin silah kullanım eğitimini sağlamak için asker kamplarındaydı.¹⁵⁴ Bazı kaynaklara göre, Çin yardımı, mücahitlere doğrudan verilmemiş, ancak Pakistan istihbaratı (ISI) aracılığıyla sağlanmıştı.¹⁵⁵ Afgan mücahitleri için Çin'in desteği, Sovyetlere karşı amaçlanmıştı. Bazı kaynaklara göre,

¹⁵¹ Brian Spegele, "China pledges \$327 million in Aid to Afghanistan" The Wall Street Journal, (Ekim 2014), <http://www.wsj.com/articles/china-pledges-327-million-in-aid-to-afghanistan-1414566221>

¹⁵² Çin Halk Cumhuriyet Dışişleri Bakanlığı "Bilateral relations between China and Afghanistan", Son erişme, (Ağustos 2014). <http://www.fmprc.gov.cn/chn/gxh/cgb/zcgmzysx/yz/1206/1206x1/t356107.htm>

¹⁵³ A.Z Hilali , Central Asian Survey, "China's response to the Soviet Invasion of Afghanistan", Rutledge yayınları, UK , Temmuz 2010, s. 335

¹⁵⁴ Bruce Riedel , What we Won American's secret war in Afghanistan 1979- 89, Brookings Institution baskı Washington D.C. 2014, s. 107

¹⁵⁵ Steve Coll , "Anatomy of a Victory: CIA's Covert Afghan War", The Washington Post, (Temmuz 1992), www.washingtonpost.com

Çinli yetkilir ve mücahit liderleri arasında direkt herhangi büyük bir etkileşime dair hiçbir kanıt yoktur.¹⁵⁶Çin-Afgan ilişkilerin kurulmasında, ilk olarak, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali ile Çin, Afgan direniş grupları için bir miktar askeri yardım sağladı.

3.2.2. ABD Askeri Müdahalesinden Sonra Afgan-Çin Askeri İlişkileri

11 Eylül saldırısının ardından, Çin, El-kaide ve Taliban'a karşı askeri operasyonda BM'de düzenlenen konferansta ABD ve batıyı destekledi. Taliban rejiminin devrilmesinden sonra, Çin, Kabil'deki büyükelçiliğini yeniden kurarak geçici hükümet ile hızlı bir şekilde ikili ilişkiler üzerinde çalışmaya başladı. Çin'in uzun süreli politikasına göre, Çin, yurt dışında askeri alanda herhangi bir müdahale yapmayacaktır. Bu nedenle, Çin, Afganistan'daki askeri müdahaleyi reddetti. Ama son on yılda Afgan-Çin ilişkileri hızlı bir şekilde; üst düzey siyasi temas, büyüyen ticaret ve yatırım, istihbarat ve güvenlik alanlarında yoğunlaşma, ve yeniden yapılanma sürecine yardımlar dahil olmak üzere geliştirildi. Yeni Afgan yönetimi kurulduktan sonra, ABD ve NATO müttefikleri tarafından Afgan Milli kuvvetlerinin yeniden kurulması desteklendi, bundan dolayı Afganistan, başta ABD, NATO ve diğer ülkelerinden milyarlarca dolar askeri yardım almaya devam etti. Çin bu ülkelere dahil olarak küçük ölçüde güvenlik ve askeri alanlarda destek sağlama sözü verdi. Afgan-Çin ikili üst düzey resmi ziyaretleri kapsamında, Pekin savunma ve güvenlik alanlarında yardım yapacağına, Afganistan'a 2 milyon ABD dolar değerinde silah temin edeceğine ve Afgan Savunma Bakanlığı personellerine askeri ve mesleki eğitim programları sağlayacağına söz verdi.¹⁵⁷2009 yılı sonbaharında, Çin, Nanjing, PLA Bilim ve Teknoloji Üniversitesi'nde Afgan polis memurları için mayın temizleme eğitim kursu başladı.¹⁵⁸Mart 2010'da Karzai'in Çin'e dördüncü resmi ziyareti sırasında, Çin savunma Bakanı Liang Gunaglie, Afgan Mili Ordusu ile Mili egemenlik, toprak bütünlüğü ve iç istikrarı korumak amacıyla kapasitesini artırmak için yardımların devam edeceğini vurguladı. Bu ziyaret esnasında iki taraf narkotik kaçakçılığa karşı Afgan Mili Polisine eğitim sağlayan programlar da dahil olmak üzere

¹⁵⁶ Satish Kumar, (Ed), Indian's National Security: Annual Review 2013, "Afghanistan- China Relation impact on India" Rutledge, India 2014

¹⁵⁷ Muhmmad Daim Fazil, "China in Afghanistan: Contemporary Engagements and Challenges Ahead" IOSR journal of Humanities and Social Science, Cilt, 19, Sayı, 8, Ağustos 2014, s. 84

¹⁵⁸ Nerkez Opacin, China's Role in Afghanistan Method A Capitalist Peace approach, Anchor Academic Publishing, Hamburg, 2014, s. 50

üç karşılıklı anlaşma imzaladı.¹⁵⁹ Afgan yetkililere göre, Çin askeri kurumlarında okuyan 70 Afgan Milli polis bulunmaktadır. Bu sayının 2017 yılına kadar 250'ye yükseleceği tahmin edilmektedir. Ayrıca Çin Kabil'in dört giriş kapısında patlayıcı tespit eden tarama cihazlarını güvenlik tehlikesini azaltmak amacıyla sağladı.¹⁶⁰

Çin, Afganistan'a 70 milyon ABD doları değerinde askeri yardım sözü verdi, gelen yardım teklifi Genel Fang Fenghui Mart 2016'da Kabil'de Cumhurbaşkanı Eşref Ghani ile görüşme sırasında geldi. Bu askeri yardım; hafif silahlar, uçak parçaları ve üniformalar dahil olmak üzere, 2001 yılından bu yana, Çin'in Afganistan'a büyük miktarda yaptığı ilk askeri yardımdır.¹⁶¹ Çin-Afgan Askeri güçlerine yardım ve işbirliği sağlamamasın konusunda her zaman batının itirazı altındaydı, ama Çin'in son olarak 70 milyon ABD doları değerinde Afgan güvenlik alanında yaptığı yardımı itirazların bir kısmını tolere etti. 2014 yılından sonra, Afganistan'dan NATO güçlerinin aşamalı olarak çıkılması ile gerçekleşen bölgedeki istikrasızlık ve güvensizlik Çin'in ulusal güvenliği ve Afganistan ve Orta Asya'da ekonomik çıkarların ve yatırımın tehlikeli bir duruma düşmesi nedeniyle Çin'in endişesini yükseltmiş. Bildiğimiz gibi, Çin Afganistan ve Orta Asya madencilik ve petrol sektöründe milyarlarca dolar yatırım yapmıştır, bu yatırımların güvenlik amacıyla her türlü çabaları göstermektedir.

3.2.3. Afganistan'da Çin'in Güvenlik Endişesi

Afganistan'la ilgili Çin'in önceliklerinin şekillenmesinde coğrafyanın önemli bir etkisi vardır. Çin, Doğu Türkistan'da Afganistan ile 91 km ortak bir sınıra sahiptir. Çin bu bölgeden kendi ulusal güvenlik ilgili her zaman güvenlik endişesi vardır. Çin kendi toprağı güvenlik tehlikesi altında kalmadığı sürece, yurtdışında askeri katılıma ilgi göstermemektedir, ancak Doğu Türkistan sınırında güvenlik endişesi zamandan zamana yükselmektedir. Bu nedenle, Çin, Afganistan'ın durumu hakkında ilgisiz kalmamaktadır. Afganistan hakkında Çin güvenlik endişesi, 1979 yılında, Sovyetlerin Afganistan'ı işgali zamanına dayanmaktadır. Sovyetlerin Afganistan'ı işgal ettiği zaman Çin, bütünlüğünü Sovyet saldırı tehdidinden korumak için Afgan Mücahitlere Sovyetlere karşı ittifaka katılmak zorunda kaldı. Afganistan'da Sovyetlerin yenilgisinden sonra, iç savaş başlamasıyla ve Taliban rejiminin ortaya çıkmasıyla

¹⁵⁹ The Department of Defense " Report on Progress Toward Security and Stability in Afghanistan", Nisan 2010, s.84
http://www.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/November_1230_Report_FINAL.pdf

¹⁶⁰ Cumhurbaşkanlık Sarayı, " Afghanistan khohani Gostrash Rawabit strategic ba Chine Ast", Eylül 2013,
<http://president.gov.af/fa/news/24598>

¹⁶¹ Shannon Tiezzi, " What's Behind China's Offer of Military aid to Afghanistan" The Diplomat, (Mart 2016),
<http://thediplomat.com/>

Çin'in gerginliği Batı sınırlarında İslamcı militanlık hakkında yükseldi. bu yüzden Çin, Taliban liderleri ile görüşme sırasında, Afganistan'da misafir kalan Uygur mücahitleri üzerinde sınırlama konulmasını istemiştir. Afganistan'daki güvensizlik ortamı, sadece Çin için büyük bir gerginlik oluşturmuyordu, aynı zamanda, Orta Asya 'da enerji güvenliği ve ekonomik çıkarları ciddi bir tehdit niteliğindedir. Çünkü, Afganistan'da sürekli savaş ve istikrasızlık Orta Asya ve Doğu Türkistan ve Güney Asya'nın bir kısmını güvenlik açısından etkileyecek ciddi bir faktördür.¹⁶² Çin'e göre, Afganistan'ın gelişmesi ve istikrarı ya da tersi güvensizlik ve istikrasızlık Doğu Türkistan'ın iç güvenliğini doğrudan etkileyebilecektir. Çin'in politikacılarına göre, Afganistan'daki güvensizlik, sınır ötesi terörizm ve narkotik kaçakçılığı gelişmeleri, bölgede sosyo-ekonomik sorunları arttırmaktadır.¹⁶³

Çin'in Afganistan ve bölgede güvenlik endişelerini şekillendiren farklı faktörleri vardır. Doğu Türkistan'ın iç güvenlik kaygıları Çin'in üst düzey önceliklerden biridir. Sovyetlerin Afganistan'ı işgali sırasında, bazı Uygur mücahitler Sovyetlere karşı Afgan cihada katıldı ve sonra Pakistan'da yerleşik gruplar Taliban ile savaşın saflarına girdi. Çin, bu mazlum millete yaptığı zulümlerden bir gün sorgulanacağı için çok endişeleniyor. Çin'e göre, bölgedeki sivil huzursuzluk bağımsızlık isteyen militanları için üreme ortamı sağlayacak ki, bunu Çin kendisi için bir tehdit olarak görmektedir.¹⁶⁴ Onlara göre, Afgan ve Pakistani Talibanların Uygur mücahitleri karşı sempatisi vardır. 2014'ten sonra bölgede dini aşırılık ve terörizm genişlemeye devam etmektedir.¹⁶⁵ Pekin, Afganistan'da herhangi bir istikrarsızlığın, Doğu Türkistan, Orta Asya ve Pakistan'ın güvenliği üzerinde bir etkisinin de olabileceğini düşünüyor.

İkinci olarak, ekonomik güvenlik Çin için çok önemli olduğu için, Afganistan Çin'in bölgedeki doğal kaynaklarına erişimini artırma ve sürekli ekonomik ve endüstriyel büyüme için önemli bir fırsat sağlar. USGS tarafından 1 trilyon dolar değerinde tahmin edilen büyük ölçüde kullanılmayan maden yatakları Çin sanayileşme ve Enerji ihtiyaçlarını karşılayabilecektir.¹⁶⁶ Bu nedenle, Çin'in bu kaynaklara

¹⁶²The Journal of East Asian Affairs a. g. e., s. 12

¹⁶³Richard Weitz, "China and Afghanistan After the NATO Withdrawal", The Jamestown Foundation, published United State November 2015, pp. 12

¹⁶⁴Mallory Sutika Sipus, "Strengthening Sino- Afghan Relations; Cause for Concern?", Centre for conflict and Peace Studies Afghanistan, September 2012, s. 3.

¹⁶⁵Dirk Van der kley , a. g. e., s. 6

¹⁶⁶Sutika Sipus, a. g. e. , s. 4

ulaşması için bölgede istikrarlı ve güvenli bir ortama ihtiyacı var. Son yıllarda, Afgan hükümetiyle Çin arasında çok sayıda karşılıklı ziyaret, stratejik işbirliği, terörizm, aşırılık ve istihbarat bilgi değişimi üzerinde çalışılmaktadır. Mart 2016'da, Çin, Afgan hükümetine 72 milyon dolar askeri yardım sağladı. Diğer yandan Çin, Afgan hükümeti ve Taliban arasında süren barış sürecine ve barış müzakerelerine ev sahipliği yaptı. Çin'in Afgan barış sürecine ilgi göstermesi, ekonomik çıkarları ve iç istikrarının ağır güvenlik endişesini temsil edecek, ayrıca, Çin sınır kapıları bölgesel ve diğer büyük güçlerin varlığını istemeyecektir.

3.3. KÜLÜREL İLİŞKİLERİ

3.3.1. Çin'in Kültürel Diplomasisi

Son yıllarda yumuşak güç uluslararası ilişkilerde çok popüler bir kavram haline gelmiştir, Joseph Nye, 1990 yılında, yayınlanmış olan kitabında, ilk kez bu terimi kullandı. O zamandan beri, bu terim sık sık hükümet politikasında, akademik tartışmalarda ve popüler medyada yer aldı. Çin'de yumuşak güç akademisyenler gazeteciler ve siyasi liderler arasında en sık kullanılan ifadelerden biri haline gelmiştir. Burada en çarpıcı olan konu ise, Çinli liderlerin açıkça Çin'in uluslararası siyasi strateji'ye yumuşak gücü uygulamasının önemidir. 2006'da parti lideri ve Cumhurbaşkanı Hu Jintau merkezi yabancı ilişkilerin liderlik grubu toplantısında, Çin'in uluslararası statüsü ve etkisinin ekonomi, bilim, teknoloji ve savunma olarak sert gücü; ayrıca kültürel bağlar ve kamusal diplomasi olarak yumuşak güce bağlı olduğunu belirtti. Bilindiği gibi, kültür, yumuşak gücün ve kamu diplomasisinin baskın faktörü olduğundan dolayı, son yıllarda, yumuşak güç projesi için, Çin tarafından kullanılan en önemli araçlardan biri olmuştur. Çin, kültürden avantaj sağlamak için, aktif bir şekilde kültürel değişim programları; festival, film, müzik, mezhebi forum, spor, eğitim programları ve turizm gibi programları geliştirmek üzere çalışmaktadır. Çin'in bu faaliyetlerden amacı yumuşak gücü arttırmak ve huzurlu yükseliş imajını korumaktır.¹⁶⁷

¹⁶⁷ International Institute of Culture Diplomacy, <http://www.culturaldiplomacy.org>

Çin küresel bir strateji inşa etmesinin yansıması, Çin'in dünya üzerindeki kültürel diplomasisini etkileyen diğer kaynaklar; kültür, sanat, dil ve enstitüsü dahil olmak üzere geliştirilmektedir.¹⁶⁸

Çin komünist partisi kapitalist ekonomi piyasasına katılma kararını aldıktan sonra, 1979 yılından bu yana inşa edilmiş olan Çin kültürel kimliğinin tarihsel kökü üzerinde göz gezdirirsek, Çin kültürü, Çin'in yumuşak gücünün temeli olarak Mao dönemi sonrası Batı kültür ve emperyalizmi karşısında Çin'in kültürel etkisi kullanılarak kabul edilmiştir.

3.3.2. Afganistan- Çin kültürel ilişkileri

Afgan-Çin ilişkileri M.Ö. 4.yy'a kadar uzanır; iki ülke böylece Eski İpek yolu, Budizm, İslam, ticaret ve sınır sorunları üzerinde bağlantı kurmuşlardır. Roma'dan Çin'e uzanan İpek yolu, günümüzdeki Afganistan üzerinden yaklaşık 2000 yıl önce geçti. Budizm'in dördüncü ve beşinci yüzyıllarda varlığı düşünülürse, Çinli seyyahlar, Afganistan'ın Bamiyan ilinde bulunan Budist merkezini ziyaret etmişlerdir. Buna karşılık, Afgan tüccarlar, Çin pazarlarında ticari malları satın aldı. M.Ö. 636 yılında, tarihsel figür olarak Hsuan Tsang gibi Çinli rahipler Afgan krallığını ziyaret sırasında Bamiyan Buda'yı gördüklerinde çok şaşırıldılar.¹⁶⁹7.yy'da Xuanzang, Bamiyan Buda'yı ziyaret etti. Demek ki bu tarihsel değişim ziyaretleri, uzun zaman önce, Çin ve Afganistan arasındaki kültürel ilişkilerin varlığını kanıtlamaktadır.¹⁷⁰20.yüzyılda, Chou En-Lai kültürü dış politikasında etkili olan bir enstrüman olarak kabul etti; ayrıca bunu Çin ve dünya ülkeleri arasında siyasi ve ekonomik işbirliğinin aracı olarak gördü. Ancak, hızla büyüyen ekonomisi ile Çin; dil, kültür, siyasi değerler ve diplomasisinin dünya üzerinde cazibesini geliştirmeye başladı ve yumuşak gücünü küresel ölçekte projelendirdi.¹⁷¹Modern zamanda, Çin-Afgan kültürel İşbirliği milletler arasındaki ilişkileri arttırdı; ayrıca Çinli yetkililer milletler arasındaki ilişkilerin kültürel sergiler, burs ve öğrenci değişim programının yayılması ve Kabil Üniversitesinde Konfüçyüs enstitüsünün kurulması üzerinde birçok kez durdu.

2001 sonrası, Çin'in Afganistan'da büyük elçilik kurmasından itibaren, kültürel programları kapsayan Çin-Afgan yıl dönümü seremonisi her yıl

¹⁶⁸ Joshua, Kurlantzick, Charm Offensive: How China's Soft Power is Transforming the World, Yale University Baskı, London, 2007. s.61

¹⁶⁹ Lemar Alexander farhad , " Promises and Pitfalls: Sino- Afghan Relations", Small Wars Journal, Ekim 2015

¹⁷⁰ Paul Clammer, Afghanistan. Ediz.İnglese , Lonely Planet Yayınlar eve, Pty Ltd 2007 , s. 117

¹⁷¹ Muhammad S. Olimat, a. g. e., s. 47

kutlanmaktadır. 2015 Haziran ayında, Çin büyükelçiliği ve Kabil Üniversitedeki Konfüçyüs Enstitüsünün ortaklaşa düzenlediği Çin-Afganistan dostluk ilişkileri ile ilgili fotoğraf sergisine, Çin ve Afganistan'dan 80 konukten fazla, üst düzey yetkilileri de dahil olmak üzere, katılmıştır.¹⁷²

3.3.3. Konfüçyüs Enstitüsü

Çin yabancı arkadaşları kazanmak ve uluslararası nüfuz kurmak için büyüyen yumuşak güç kullanmaktadır. Son yıllarda, Çin Konfüçyüs Entitülülerini, dünya çapında, yumuşak gücünün bir faktörü olarak kullanmaktadır. Konfüçyüs Enstitüsü, kar amacı gütmeyen bir kamu kurumu olarak, uluslararası alanda, Çin kültürünü tanıtmaya ve Çin dili eğitimi sağlamasını amaçlamaktadır. Konfüçyüs Enstitüsünde, Hanban Çin dili uluslararası konseyine bağlı olarak yurtdışında bu kurum tarafından mali ve öğretim desteği sunmaktadır. Dünya çevresinde, yaklaşık 500 Konfüçyüs kurumu bulunmaktadır.¹⁷³

Konfüçyüs Enstitüsü, Ocak 2008'de Kabil Üniversitesinde açıldı. Bu enstitünün açılmasıyla, Afgan- Çin kültür işbirliği ve değişiminin yansıması, milletler arasında, bağlantıya yeni bir kanal açıldı. Konfüçyüs enstitüsü, Afgan öğrencilere Çince dil kursu sağlar ve aynı zamanda kültürel etkinlikleri koordine eder. Kabil Üniversitesindeki Konfüçyüs enstitüsüne Çince öğrenmek için, 268 öğrenci kayıt oldu ve aralarından 51'i başarıyla mezun oldu.¹⁷⁴ Başarılı öğrenciler için Çin'de eğitim bursları sağlanmıştır. Ekim 2014 yılında, Cumhurbaşkanı Eşref Ghani'nin Çin'e resmi ziyareti sırasında, Çin 2015 yılından 2019'a kadar 500 Afgan öğrenciye burs vermeyi taahhüt etti, 2015 yılında, bu burs programları kapsamında, 48 Afgan öğrenci Çin'de okumaktadır. Çin üniversiteleri nitelikli Afgan öğrenciler için her yıl 50 burs sunmaktadır. Şuana kadar 100'den fazla öğrenci Çinli akademik enstitülerinde okumaktadır.¹⁷⁵ Medya alanında, Çin'de kurulan bir radyo Afganistan'a iki resmi Pestuça ve Dari dillerinde kültürel, ekonomik, siyasi ve haber programları yayınlanmaktadır. Çin iletişim Üniversitesi'nin profesörü Che Hongcai, 36 sene Peştuca çalıştıktan sonra, bir Çince-Peştuca sözlük derlemiştir. O, bu işi iki ülke

¹⁷² Afganistan'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin Büyükelçilik, " Chinese Embassy in Afghanistan and Confucius Institute of Kabul University Jointly hold the Photo Exhibition on China-Afghanistan Friendly Relationship", (Haziran 2015), <http://af.china-embassy.org/eng/sgxw/t1278545.htm>.

¹⁷³ ZHIQUN ZHU, China's New Diplomacy, Rationals, Strategies and Significance, USA, Ashgate publishig, 2010, s. 4-5

¹⁷⁴ Farid Behbud, Jawid Omid, " Confucius Institute in Afghanistan providing opportunities for female education", Asia & Pacific Edition, (Nisan 2015), http://news.xinhuanet.com/english/2015-04/17/c_134157928.htm

¹⁷⁵ Afganistan'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin Büyükelçilik, " Information on Chinese Government Scholarship", (Ocak 2015), <http://af.china-embassy.org/eng/sgxx/Notices/t1232023.htm>

arasındaki yakın kültürel bağların kurulması amacıyla yapmıştır; ancak Afgan ve Çin kültürleri ve dini inançları arasında büyük bir farklılık vardır. Buna rağmen Çin hükümeti sürekli Afgan halkını Çinli yakın kültürel bağlarına ve kültürel değişim programlarına ikna etmeye çalışmaktadır. Çin halkı, Afganistan'a seyahat yapmayı çok istemektedir ancak güvenlik nedeniyle şuana kadar Afganistan'a ziyaret eden Çinli ziyaretçi sayısı çok az miktardadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

1747'den önce iki ülke arasında geleneksel ilişkiler ticaret, dini inancı Budizm aktarması dâhil olarak kayıt edilmiştir. 18 ve 19.yy'larda Afganistan, İngilizlerin sömürgesindeydi. Sonra iki emperyalist Britanya ve Rusya arasında tampon bir bölgede kaldığından dolayı özgür bir dış politikaya sahip olmayan bir ülkeydi ve bu yüzden iki ülke arasında hiçbir diplomatik ilişki gerçekleşmemiştir.

1919'da Afganistan Bağımsızlığını kazandıktan sonra özgür bir dış politikaya sahip olarak dış dünya ile ilişki kurma fırsatı buldu. İki ülke arasında ilişkileri dönemlere göre incelemek gerekirse, birinci otuz yılda (1920'den 1950'ye) ülkeler arasında ilişkiler oldukça ve genel olarak önemli değildi.

Afgan-Çin ilk diplomatik ilişkileri 1955 yılında imzalandı ve bunu müteakip iki ülke arasında paylaşılan 91 km dağlı sınır çizme anlaşması 1963 yılında imzalandı. İkinci elli yılda(1960'dan 2000'e kadar) ancak önceki otuzlu yıllara göre iki ülke arasında ikili ilişkiler verimli ve önemli olarak göstermektedir. İki ülke arasında ortak kısa ve uzun sınıra rağmen Çin'in iç güvenliği ile ilgili endişesi yükselmiş, özellikle 1980 yılında Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesi sonrasında, bölgede üç engelle karşılaşıldı: Terörizm, aşırıçılık ve uyuşturucu kaçakçılığı. Sovyetlerin Afganistan'ı işgali sırasında, bir yandan Çin-Sovyet ve Kabil rejimin arasında gerginlik yüksek seviyedeydi, diğer yandan Çin, Ruslara karşı savaşan mücahitlere ekonomik ve askeri yardım sağladı, ama 1989'da Sovyetlerin Afganistan'dan çekilmesiyle durumlar biraz normaleşti.

1990'dan 1993'e kadar süren sivil savaş sırasında Çin, Afganistan'daki duruma yalnızca gözlemci olarak kaldı ve Afganistan'ın iç işleri ile ilgilenmedi. 1994'te Taliban hareketinin ortaya çıkmasıyla, Çin Halk Cumhuriyeti Taliban rejimini resmi olarak tanımadı, ama bazı kaynaklara göre, Çin-Taliban arasında gayri resmi diplomatik görüşmeler gerçekleştirmişti.

2001'de, Taliban rejiminin çöküşünden sonra, Çin, hemen Kabil'deki elçiliğini yenden açtı. İki ülke üst düzey yetkililerinin karşılıklı resmi ve gayri resmi ziyaretleri gerçekleşti ve iki ülke arasında yakın ilişkiler geliştirildi. Özellikle, 2007'de Karzai yönetiminin ardından, Eşraf Ghani yönetiminin ülkenin yeraltı kaynaklarının yabancı yatırımcılarına yatırım fırsatı sağlamasıyla, bu ilişkiler daha da sıkılaştı. Çin, Afgan

yeraltı kaynaklarında milyarlarca dolar yatırım yaptı ayrıca Afganistan geçici hükümetine birçok ekonomik yardım sağladı. 2009'da iki ülke arasında ekonomik ve Teknolojik işbirliği anlaşması ve ardından 2010'da çok boyutlu anlaşmalar imzalandı. İyi komşuluk ve iyi dostluk politikası Eşraf Ghani'nin Milli Birlik Hükümetin Başkanı gelmesiyle geliştirildi ve güvenlik, ekonomik, ticaret gibi ikili anlaşmaları imzaladı.

Siyasi ve diplomatik ilişkiler alanlarında, karşılıklı ziyaretler ve birçok ortak anlaşma imzalandı. Ayrıca iki ülkenin birbirinin iç işlerine müdahale etmemesi ve birbirlerinin toprak bütünlüğüne, bağımsızlığına saygı göstermesi vurgulandı. Ek olarak, Çin, Afgan hükümeti ve Taliban arasında barış ve uzlaşma sürecinde arabuluculuk yaptı.

Ekonomik ve Ticari ilişkiler; iki ülke arasında diplomatik ilişkiler kurulduktan sonra günümüze kadar ticari ve ekonomik ilişkilerin hacmi zamanla iki ülke arasında siyasi bağlara göre değişmektedir. 2001'den sonra ekonomik ve ticari hacim yükseldi; örneğin 2002'den 2013'e kadar iki ülke arasında toplam ithalat ve ihracat hacmi yaklaşık 3,60 milyar ABD doları olarak kayıt edilmişti. Ayrıca Çin, Afgan hükümetine bu sırada, milyonlarca ABD doları değerinde ekonomik yardım sağlamıştı. Ek olarak Çin 2001'den sonra Afganistan'da ilk yabancı yatırımcı ülke olarak yaklaşık 10 milyar ABD doları değerinde Afganistan maden ve petrol sektöründe yatırım yapmaktadır.

Asker ve güvenlik ilişkileri; Çin hiçbir zaman Afganistan'da askeri bir müdahale yapmadı. Tarih boyunca, Çin, sadece iki dönemde Afganistan'a kısmen askeri alanda yardım sağlamıştı, ilk kez Sovyetlerin Afganistan'ı işgali sırasında Çin, savaşan Afgan Mücahitlerine birçok farklı silah, ekonomik yardım ve askeri eğitim vermişti. İkinci kez 2001'den sonra Çin, Afganistan'da kurulan yeni hükümete ABD ve diğer müttefiklere göre az miktarda askeri yardım sağlamıştı. 2001'dan 2016'ya kadar süren bu yardımlar Afgan asker güçlerine eğitim sağlanması, güvenlik alanında ortak istihbarat çalışması ve kısmen askeri teçhizatın sağlanması dâhil olmak üzere, yaklaşık 80 milyon ABD doları değerindedir.

Eğitim ve Kültür ilişkileri; Afganistan bir İslam toplumu olması nedeniyle, bir dini inanca ve kültüre sahiptir. Diğer yandan, iki ülkenin iki farklı kültüre sahip olması, Afganistan-Çin arasında kültürel ilişkilerin önemli çapta gelişmesine neden oldu. Buna rağmen, Çin, iki ülke arasındaki kültürel ilişkilerin güçlendirilmesi ile ilgili çaba gösterdi, Afganistan'daki yeni hükümetin kurulmasıyla, Çin, hemen Kabil'de

Konfüçyüs Enstitüsü kurdu ve Afganlılara Çin dili eğitimini ve diğer kültürel faaliyetleri sağladı. Bunun yanı sıra 15 yılından beri Çin, Afgan öğrencilerine yüzlerce eğitim bursu sağlamıştır.

Sonuç olarak, Afganistan- Çin ilişkileri, kurulmasından günümüze kadar iki ülkede rejimlerin değişmesiyle farklılık göstermiştir. Son birkaç yıl içinde iki ülke arasında, bu ilişkiler daha da gelişmiş ve her ülke kendi çıkarlarına öncelik vermiştir; Örneğin Çin, Taliban rejiminin çöküşüyle, Afganistan'la ilgili dış politikası, ekonomik çıkarlar ve güvenlik endişesi olmak üzere iki temel esasa dayanmaktadır. Çin, Afganistan ile ortak sınıra sahip olduğundan dolayı bölgede istikrarsızlık ve güvenlik sorunlarıyla ilgili endişelenmektedir. Nitekim Çin, son yıllarda, Afganistan'a milyarlarca dolar yatırım yaptı. Bu yardımların yanı sıra, Doğu Türkistan bölgesine Afganistan'dan gelebilecek istikrarsızlığın önlenmesi üzerinde durdu. ABD'nin Afganistan'a askeri müdahalesi sırasında, Çin, Afganistan'la ilgili "Bekle izle" politikasını uyguladı ve askeri müdahale yerine, ekonomik yardımları sağladı. Çin'den Afgan hükümetinin beklentisi, bu ülkenin kalkınma ve ekonomik gelişimine katkı sağlaması, Afgan hükümeti ve Taliban arasındaki barış sürecinde aktif bir rol oynaması ve ayrıca Afgan askeri güçlerinin terörizme karşı savaşında yardım sağlamasıdır. Belirtimiz gibi son zamanlarda Afganistan ve Pakistan arasındaki siyasi ilişkileri bozulması Afgan-Çin ilişkileri üzerinde olumsuz etkiye bıraktı, sebebiyse Pakistan, Çin'in bölgede birince ve en önemli müteffik olarak uzun zaman'dan biri iki ülke arasında farklı boyutlu ilişkileri bulanmaktadır. Diğer yandan Hindistan'ın Afganistan ile sıkı ilişkileri ve milyonlarca dolar yardımı Afgan-Çin ilişkileri üzerinde negatif etkiye bıraktı. Gelecekte İki ülke arasındaki ilişkilerin durum zaman'la ve bölgede siyasi durumları bağla olarak bildircektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- A. Khan, S. (May, 2009) U.S-China Counterterrorism Cooperation: Issues for U.S. Policy, Congressional Research service
- Akkurt, M. (2005). Afganistan'ın Yapılanmasında Siyasi ve Ekonomik Stratejiler, İstanbul, IQ Kültür Sanat yayıncılık.
- Allison, R. and Jonson, L. (2001), (Editors), Central Asian Security the New International Context, Washington D.C., Brookings Institution Press.
- Ambrish Dhaka, A. (2005). South Asia and Central Asia: Geopolitical Dynamics, India, Jaipur, Mangal Deep Publication.
- Amin Saikal, A. (2004). Modern Afghanistan A History of Struggle and Survival, London, I.B TAURIS Press.
- Andican, A.(2003). Ceditizm'den Bağımsızlığa Hariçte TÜRKİSTAN MÜCADELESİ, İstanbul, Emre yayınları
- Antonio Giustozzi, A. (2011-2012), CIWAG Case Study on Irregular Warfare and Armed Groups: Taliban Networks in Afghanistan, Newport RI, US Naval War College.
- SYKES, P. (1940). A History of Afghanistan, cilt, 2, London, MACMILLA & Co, LTD Publication.
- Bruce Riedel, B. (2014). What we Won American's secret war in Afghanistan 1979-89, Washington D.C., Brookings Institution Press.
- Budak,Ö.(2006).Türkiye'ninDünyaÜlkeleriAçısındanJeopolitikÖnemiveAvrasya'daki Yeri, Ankara, Bilge Yayınları.
- Byron N. Tzou, (1990). China and International Law the Boundary Disputes, New York, Praeger publisher.
- C. James, B. (December 2013). China's Interest in Afghanistan: Current Projects and Future Prospect, (Master Thesis), United State, Naval Postgraduate School.
- Chossudovsky, M. (2005). America's "War on Terrorism", second edition, Canada, Global research publisher.
- Clammer, P. (2007). Afghanistan. Ediz.Inglese , Pty. İtd. Lonely Planet Publication,
- Collins, J.(2001). Understanding War in Afghanistan, Washington D.C., National Defense University Press.

- Denoon D. (2007), (Ed). China: Contemporary Political, economic and international Affairs, New York, New York University Press.
- Mukerjee, D. "Afghanistan under Davud: Relations with NEIGHBORING State, University of California Press, Asian Survey, Cilt, 15, No, 5.
- Dupree, L. (1973). Afghanistan, New Jersey, Princeton University Press,
- F. Shroder, J. (2014), Natural Resources in Afghanistan Geographic and Geologic Perspectives on Centuries of Conflict, San Diego, USA, Elsevier Publications.
- Hilali, A. (July, 2010). Central Asian Survey, "China's response to the Soviet Invasion of Afghanistan", UK, Rutledge Press
- Judith F. Kornberg. John R. Faust.(2005), (2th Edition) China in World politics: policies, process, prospects, London, LYNNE RIENNER Publishers
- Creasy, J. (July, 2009). The religious identity of the Hazaras of Afghanistan and modern-day Pakistan,(Master thesis) University of Glasgow .
- Kurlantzick, J. (2007) Charm Offensive: How China's Soft Power is transforming the World, London, Yale University Press.
- L. Runion, M. (2007). THE HISTORY OF AFGHANISTAN, London, Greenwood Press.
- Martin Jones, M. , Jones, R. And Woods, M. (2004) An Introduction to Political Geography, New York, , Rutledge Published
- Mazlomyar, F.(2016). Da Afghanistan Siyasi Geographya, Jalalabad, Salam press,
- McCauley, M. (2002). Afghanistan and Central Asian A Modern History, UK, Britain press.
- Demertepe, M. T & Özken, Ö. (2013), (Ed.), Uluslararası Sistemde Orta Asya Dış Politikası ve Güvenlik, Ankara, USAK Yayınları
- Büyükbaş, M. (2006). AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN AFGANİSTAN'A MÜDAHALESİ VE AFGANİSTAN'DA OLUŞTURULAN YENİ YÖNETİM YAPISI, (yüksek lisans tezi) Isparta.
- Opacin, N. (2014). China's Role in Afghanistan Method A Capitalist Peace approach, Hamburg, Anchor Academic Publication.
- ÖzgeAtay, F.(2010). Impact of the Xinjiang problem on The China's External Relations: 1990-2010, (yüksek lisans tezi) Ankara, Middle East Technical University.

- Plat, I.(2006). “11 Eylül Terör Saldırıları Ve Amerika Birleşik Devletlerinin Afganistan Müdahalesi”, (yüksek lisan Tez) ,Isparta
- Reeves, J. (2011). Chinese Foreign Relations with Weak Peripheral states: asymmetrical economic power and insecurity, Asian security studies, New York, Rutledge Publisher.
- Starr, F. (200), (Ed) Xinjiang: China’s Muslim Borderland, New York, M.E Sharpe Armonk publisher
- Musbazada, B. (2009). Tarikhi, Siyasi, Mukhtaser Afghanistan, Aftab yayımlar,
- Wahed Alikuzai, H. (2013). A Concise History of Afghanistan in 25 Volumes, (1.Cilt), United States of America, Trafford Publisher.
- ZHU, Z. (2010). China’s New Diplomacy, Rationales, Strategies and Significance, USA, Ashgate publishing,

Makaleler

- Alexander farhad , L. (October). “ Promises and Pitfalls: Sino- Afghan Relations’’, Small Wars Journal,
- Ali Seerat, R. (august, 2015). China’s Role in Afghan- Taliban Peace Talks: Afghan Perspectives, New Delhi , Institute of Chinese Studies , august 2015, volume,
- Arzu Turgut, “The SCO Journey Of Afghanistan: A Remedy To Centuries-Old Isolation?’’, The Turkish sun, (March 2016), <http://theturkishsun.com/the-sco-journey-of-afghanistan-a-remedy-to-centuries-old-isolation-13903/>
- Andisha, N.(March, 2015) “ Neutrality in Afghanistan’s Foreign Policy’’, Special Report, Washington D.C., United States İnstitute of Peace.
- Bukhari, S, W.H. and Naudir, N. (July, 2013) “ China’s Economic Diplomacy towards South Asia ’’, International Journal of Humanities and Social Science Invention, volume, 2, No. 7.
- Denise Youngblood Coleman D. (2015). “Afghanistan’’, COUNTRYWATCH REVIEW, Houston Texas, publisher, Country Watch Inc.
- Dhaka, (January- 2004). “ Afghanistan Geo-economics Watershed’ of South and Central Asia’’ Economic and politic weekly Magazine.
- Dupree, L. (1988). “Myth and Reality in Afghan “ Neutrality” ’’, Britannia, Central Asian Survey journal, volume, 7.No. 2/3.

- Encyclopedia Iranica “ CHINESE-IRANIAN RELATIONS VI, Relations with Afghanistan in the Modern Period”, son Erişime Ekim, 2011 Celt, 4, No, 4.
- Fazil, M. (August 2014). “ China in Afghanistan: Contemporary Engagements and Challenges Ahead” IOSR journal of Humanities and Social Science, volume, 19, No.8
- Foster, E. (august -2001). “Afghan Ethnic Groups: A Brief Investigation” Civil – Military Fusion Center press.
- H. Shultz Jr, R. and J. Dew, A. (2006).İnsurgents Terrorists, and Militias, Now York, Columbia University Press, 2006.
- Huashegn, Z. (2012), “China and Afghanistan China Interests, Stances and Perspectives”, Washington D.C.,CSIS, Publisher.
- Jalali, A. (January 2015). ‘ ‘ Forging Afghanistan’s National Unity Government’’, Peace brief, New York, United States Institute of Peace, Volume, 183.
- Jiemian, Y. (February- 2014). “ From Geo-Strategy to Omni-Strategy: Interactions between China, Europe, and the United States’’, the German Marshall Fund of the United States published.
- Kleponis, G. (July, 2009). “CHINA’S ROLE IN THE STABILIZATION OF AFGHANISTAN’’, Strategic Studies Institute.
- DETHLEFSEN,K.(2004). “ China’s Foreign Policy in Transition” Dialogue on Globalization, TRIEDRICH EBERTSTIFUNG.
- Ku, Drew Thompson, H. and Werts, D. (2011) “Northeast Asia In Afghanistan: Whose Silk Road?”, USA, U.S.-Korea Institute at SAIS.
- Mariet D’Souza, S. (May 2010). “Karzai’s Balancing Act: Bringing ‘China’ In?”, Singapore, Institute of South Asian Studies, National University of Singapore, volume, 98.
- Ok Yoo, S. (winter 2013) CHINA’S AFGHAN POLICY: THE FORMING OF THE “March WEST” STRATEGY? The Journal of East Asian Affairs, Singapore, Institute for National security strategy, volume 27, No. 2.
- S. Kuo , C.(August, 2010). “ The Mineral Industry of Afghanistan”, 2010 Minerals Years Book, US Geological Survey.
- Satish Kumar, S. (2014), (Ed), Indian’s National Security: Annual Review 2013, “ Afghanistan- China Relation impact on India”, İndia, Rutledge Press

- Scobell, A. and Ratner, E.(2014). Michael Beckley, ‘‘China’s Strategy Toward South and Central Asia An Empty Fortress’’, Publisher, Rand Corporation Research Institute.
- Siddiqa, A. (January 2012), ‘‘ Expansion by Stealth: China’s Interest Infrastructure & Investments In Pakistan & Afghanistan’’, Barcelona Centre for International Affairs.
- Sutika Sipus, M. (September 2012). ‘‘ Strengthening Sino- Afghan Relations; Cause for Concern? ’’, Centre for conflict and Peace Studies Afghanistan.
- Szczudlik- Tatar, J. (Ekim, 2014).‘‘China’s Evolving Stance on Afghanistan: Towards More Robust Diplomacy With’’ ‘‘Chinese Characteristics’’, Strategic File, The Polish Institute of International Affairs, Volume, 22
- The Department of Defense ‘‘ Report on Progress toward Security and Stability in Afghanistan’’, Nisan 2010, s.84
- The Geographer office of the Geographer Bureau of Intelligence and Research, International Boundary ‘‘Afghanistan – Iran Boundary, United States of America June 20, 1961,
- Tiffany P. Ng, (September 2010). ‘‘China’s Role in Shaping the Future of Afghanistan’’ CARNEGIE ENDOWMENT FOR INTERNATIONAL PEACE.
- Weitz, R. (November 2015). ‘‘ China and Afghanistan after the NATO Withdrawal’’, United State, The Jamestown Foundation publications United State
- Wishnick, E. (2014). ‘‘Post-2014 Afghanistan Policy and the Limitations of China’s Global Role’’, Central Asian Affairs, Journal, volume, 1, İssue, 1, Columbia University
- Yardımcıoğlu M. Ve Koçarslan, H ‘‘Çok Kutuplu Dünyaya Doğru: Şanghay İşbirliği Örgütü’’, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Aralık Cilt 2, sayı 2,

Elektronik kaynaklar

- Afganistan Dışışleri Bakanı, ‘‘Afganistan Dış Politikası’’, (Ocak 2006)
<http://mfa.gov.af/en/page/3883>
- Afganistan İslam Cumhuriyeti’nin İletişim ve Bilgi teknolojisi Bakanlığı‘‘ Afghan Telecom Signs Agreement of GSM and 3G Equipment with ZTE Company’’, son erişme (Kasım 201), web: <http://mcit.gov.af/en/page/4876/6005>
- Afganistan Maden ve Petrol Bakanlığı, ‘‘MCC Afghan government Aynak Copper Contract’’ Contract, (April, 2008), <http://mom.gov.af/en/page/1384>.

Afganistan'da Çin Halk Cumhuriyetin Büyükelçilik, ‘‘China—Afghanistan Relations in 2009’’, (Eylül 2011), web : <http://af.china-embassy.org/eng/zagx/introduction/t853111.htm>.

Afganistan Cumhurbaşkanlık Sarayı, ‘‘ Afghanistan khohani Gostrash Rawabit strategic ba Chine Ast’’, (Eylül 2013), <http://president.gov.af/fa/news/24598>

Afganistan İslam Cumhuriyeti, (Eylül,2015). ‘‘The Sixth Regional Economic Cooperation Conference for Afghanistan (RECCA-VI) Kick-off’’, <http://mfa.gov.af/en/news/the-sixth-regional-economic-cooperation-conference-for-afghanistan-recca-vi-kick-off>

Afganistan-Ru, (Şubat 2016),’’ Ravabit Devlat wahdat mili Afganistan ba Iran’’, web: <http://www.farsi.ru/doc/12041.html>

Aid Data, ‘‘ Huawei and ZTE partner Afghan Ministry of Communications to upgrade telephone lines ‘’, <http://china.aiddata.org/projects/38875>

Behbud, F. and Jawid Omid, J. ‘‘ Confucius Institute in Afghanistan providing opportunities for female education’’, Asia & Pacific Edition, (Nisan 2015), http://news.xinhuanet.com/english/2015-04/17/c_134157928.htm

Doğan Haber Ajans, ‘‘ Pakistan ve Afganistan arasında Sınır Çatışmaları Sürüyor ‘’, (Haziran, 2016), http://www.dha.com.tr/pakistan-ve-afganistan-arasında-sinir-catismalari-suruyor_125427.html

China Culture organization, (Son erişme 2003), ‘‘ Han Dynasty’’, web; http://www.chinaculture.org/gb/en_aboutchina/2003-09/24/content_22724.htm.

China National Petroleum Corporation, (son erişime 2015), ‘‘ Natural gas arrives at Guangdong from Turkmenistan’’ 2011/11/25,web; <http://www.cnpc.com.cn/en/nr2011/201211/072aad7fdef2418faf756786b4325ab3.shtml>.

CIA, World Fact book ‘‘ Afghanistan Geography’’ web: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/af.html> , last update JUNE 07, 2016

Çin Halk Cumhuriyet Dışişleri Bakanlığı ‘‘ Bilateral relations between China and Afghanistan’’, Son erişme, (Ağustos 2014).<http://www.fmprc.gov.cn/chn//gxh/cgb/zcgmzysx/yz/1206/1206x1/t356107.htm>.

Clark, K. (July, 2012) ‘‘ Flash from the Past: the 2002 Tokyo conference – the world’s most difficult story’’, Afghanistan Analysts Network, www.afghanistan-analysts.org.

- Coll, S. "Anatomy of a Victory: CIA's Covert Afghan War", The Washington Post, (July, 1992), www.washingtonpost.com
- Council on Foreign Relations,(last retrieved 2015), "The Taliban", The Rise of the Islamic Emirate, web: http://www.cfr.org/terrorist-organizations-and-networks/taliban/p35985?cid=marketing_use-taliban_infoguide-012115#!/p35985?cid=marketing_use-taliban_infoguide-012115.
- House of Commons Treasury Committee, (September, 2007). "Globalization: prospects and policy responses" 14th report of session 2006-2007, UK Parliament archive, web: <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200607/cmselect/cmtreasy/90/90.pdf>
- International Crisis Group, "China's Central Asia Problem" Asia report, Belgium, şubat 2011, s. 11
- International Institute of Culture Diplomacy, <http://www.culturaldiplomacy.org>.
- Jawaid A. (April 2015). "Winning American Hearts: Ghana's Trip to the United States", Foreign Policy, web: <http://foreignpolicy.com/2015/04/01/winning-american-hearts-ghanis-trip-to-the-united-states/>
- John C.K Daly, "Analysis: Afghanistan's untapped energy riches", UPI International Correspondent, (December 2008). <http://www.upi.com>
- Khalilzad, Z.(December, 2014). "Why Afghanistan courts China", The New York Times, http://www.nytimes.com/2014/11/04/opinion/why-afghanistan-courts-china.html?_r=0.
- Ministry of Foreign Affairs Islamic Republic of Afghanistan, (June 2012). "Joint declaration AFG-China ", web: <http://mfa.gov.af/en/news/10504>
- Mohammad Jafari M. (Eylül 2015) , "Seyasat Khariji devlat wahdat Mili dar Jestojoye Sabit", BCC Haber, http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2015/09/150922_k02-nug-foreign-policy.
- OECD, "what does China Export to Afghanistan? (2013), http://atlas.media.mit.edu/en/visualize/tree_map/hs92/export/chn/afg/show/2013/
- OGJ Houston , "Afghanistan: five qualify for license round", Oil & Gas Journal, (Nisan 2011), <http://www.ogj.com/articles/2011/04/afghanistan--five.html>
- Özay, B. "Afgan madenlerinin geleceği", Deutsche WelleTürkçe, (Ağustos 2013), <http://www.dw.com/tr/afgan-madenlerinin-gelece%C4%9Fi/a-16994408>.
- People's Daily Online, "Afghan President Karzai to Visit China", last update (March, 16, 2010) ,<http://en.people.cn/90001/90776/90883/6921491.html>

- Refworld, World Directory of Minorities and Indigenous People, ‘Afghanistan-Pashtun’, web; <http://minorityrights.org/minorities/pashtuns/>, last update, June 21, 2016
- Rehman, F. (Mart, 2015), “Afghanistan'da Taliban'la Barış görüşmeleri başlıyor”, Anadolu Ajans, (Mart 2015), <http://www.aa.com.tr/tr/dunya/472296--afgan-talibani-afganistan-hukumetiyle-anlasmaya-hazir>.
- Risen, J. ‘U.S. Identifies Vast Mineral Riches in Afghanistan’ The New York Times, <http://www.nytimes.com/2010/06/14/world/asia/14minerals.html> , June 2010
- Siddigui, A, Q. (January, 2012), “ Cabinet Endorses Oil Deal with China”, Pajhwok Afghan News Special Mines pages, web: <http://mines.pajhwok.com/news/cabinet-endorses-oil-deal-china>
- SIGAR, ‘Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction’, Quarterly Reports to the United States congress, (January, 2015), <https://www.sigar.mil/quarterlyreports/>
- Small, A. (June, 2013), “Why Is China Talking to the Taliban?”, Foreign Policy, web: <http://foreignpolicy.com/2013/06/21/why-is-china-talking-to-the-taliban/>
- Spegele, B. “ China pledges \$327 million in Aid to Afghanistan” The Wall Street Journal, (Ekim 2014), <http://www.wsj.com/articles/china-pledges-327-million-in-aid-to-afghanistan-1414566221>
- SPEGELE, B. and HODGE,N.(October,2014) ‘ China Pledges \$327 Million in Aid to Afghanistan’, The Wall Street Journal, , <http://www.wsj.com/articles/china-pledges-327-million-in-aid-to-afghanistan-1414566221>
- The American Institute of Afghanistan Studies “The Durand line: History, consequences, and Future”, web: <http://afghan-institute.org/the-durand-line-history-consequences-and-future/> , July 2007
- The Department of Defense (Nisan 2010) ‘ Report on Progress Toward Security and Stability in Afghanistan’, web: http://www.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/November_1230_Report_FIN_AL.pdf
- The Geographer office of the Geographer Bureau of Intelligence and Research, International Boundary Study “Afghanistan- China Boundary”, United States of America February 13, 1978, Archived No. 64, web: <http://archive.law.fsu.edu/library/collection/LimitsinSeas/IBS064.pdf>
- The Hindu, ‘ India, Pakistan become full SCO members’, Membership in the group potentially offers India greater access to the energy resources of Central Asia, (July 11, 2015) <http://www.thehindu.com/news/international/india-gets-full->

[membership-of-the-shanghai cooperation-organisation-along-with-pakistan/article7407873.ece](http://membership-of-the-shanghai-cooperation-organisation-along-with-pakistan/article7407873.ece).

Tiezzi, S. (March, 2016) ‘‘ What’s Behind China’s Offer of Military aid to Afghanistan’’ The Diplomat, <http://thediplomat.com/>

Tom Phillips, T. ‘‘ Senior Chinese official visits Afghanistan for first time in 50 years’’ Telegraph News agency, Shanghai (September, 2012), <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/china/9560995/Senior-Chinese-official-visits-Afghanistan-for-first-time-in-50-years.html>

Türkiye Cumhuriyetinin Dışışleri Bakanı, ‘‘Turkey-Afghanistan Bilateral Political Relations’’, web: http://www.mfa.gov.tr/turkey_afghanistan-bilateral-political-relations.en.mfa

U.S Energy Information Administration ‘‘ International Energy Statistics’’ Afghanistan Natural gas production, web: <http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/iedindex3.cfm?tid=3&pid=26&aid=1&cid=AF,&syid=2010&eyid=2014&unit=BCF>

Voice of America, ‘‘ Seyasat Khariji-e- Hukmet wahdat Mili dar yak sal Guzashta’’, <http://www.darivova.com/content/afghanistan-nug-foreign-policy/2984020.html>.sonerişme,(Ekim, 2015),

ÖZGEÇMİŞ

KİŞSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Faridullah TALASH
Doğum Yeri Ve Tarihi : Kunduz, Afganistan, 1988
Medeni Hali : Bekar
İletişim Bilgileri : samim.wafa@ymail.com
: 05347656156

EĞİTİM

2006- 2010 Kunduz Üniversitesi, İngilizce dil ve Edebiyat
2014- 2016 Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler, Avrasya Araştırmaları

İŞ DENEYİMİ

2010- 2011 İnstal Telekom, idare
2011- 2013 Contrack International Inc. Yönetimci

YABANCI DİL

İngilizce, Farsça, Peştunca, Özbekçi